

JAVLON
JOVLİYEV

1991 yili Qashqadaryo viloyati Qamashi tumanida tugʻilgan. Oʻzbekiston davlat sanʼat va madaniyat institutida tahsil olgan. Hozirda "Kino sanʼati" jurnal boʻlim muharriri. Respublika yosh ijodkorlarining Zomin seminar iştirakchisi (2017).

ISBN 978-9943-563-04-9
9 789943 563049

JAVLON
JOVLİYEV

UCHI
QALB
UCHRASHUVI

IKKI QALB
UCHRASHUVI

UCHI QALB
UCHRASHUVI

81
anc-13

BK Birinchi
Kitobim
Биринчи китобим

JAYLON
JOVLEYEV

IKKI QALB
UCHRASHUVI

Hikoyalar

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA ORTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

«Navro'z» nashriyoti
Toshkent – 2019
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA ORTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество преданных
вдач

9.12.20. 10.12.20.

10.11.22

10.12.22

BBK 84. (36)
Ж-01
УДК 818.613

Jovliyev, Javlon
Ikki qalb uchrashuvi (hikoyalari). – Toshkent:
«Navroʻz» nashriyoti, 2019-y. 192 bet.

Masʼul muharrirlar:

Aziz SAID,
Abduqayyum YOʻLDOSHEV

Jalolning hikoyalari koʻngliga yaqin, tanish voqealar, odamlar haqida sinchkov ijodkorning oʻziga xos nigohi bilan bitilgan. Tabiiy, sodda tilda yozilgan hikoyalarda Vatani sogʻinchi, «paxta ishi» kabi ulkan dardlarning ruhiy-psixologik talqinlarini, dunyoga-rashlari bir-biriga qarama-qarshi boʻlgan insonlarning ichki olamidagi mezonlar va aqidalarning manzaralarini koʻrasiz.

Ushbu kitob Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi oʻtkazgan Respublika yosh ijodkorlarining Zomin seminarida nashrga tavsiya qilinib, “Ijod” jamoat fondi tomonidan moliyalashtirilgan.

ISBN 978-9943-563-04-9

© Javlon Jovliyev, 2019-y.

© «Navroʻz» nashriyoti, 2019-y.

Ikki qalb uchrashuvi

BUXORO, BUXORO, BUXORO...

Oʻsha yili qish juda sovuq kelgan ekan-dal! Es-es bilamanki, birga oʻynaydigan serkiprik afgʻon bolalarining kiprik-lari bir-biriga yo-pishib, qirov tushganday oqarib qolardi. Xuddi hozirgi qorbobolarning yasama kiprik-larini eslatadi. Men afgʻon bolalari bilan tez til topishib ketganiman. Garchand, ular mendan boʻychan, buning ustiga, bir-ikki yosh katta boʻlishsa ham. Singlim Oyshabibi esa uydan chiqmasdi. Uydadan otam buxorochoq tancha qurgandi. Shuning atrofida turli latta-puttalardan nimadir tikib oʻynaganlari esimda... Onam esa kun-u tun akam bilan ovora. Akam zotiljam bilan ogʻrigani uchun bizni yoniga qoʻyishmasdi. Singlim Oyshabibi bilan deraza darchasidan choʻpday ozib ketgan, rangpar, koʻzlari kirtayib, soʻlgʻin boquvchi akamga soatlab tikilib turardik. U ham bizni koʻrib «Yaxshiman» degan maʼnoda qoqshol qoʻllarini koʻtarib, silkib qoʻyardi. Tez orada akam tuzalib, chopqillab ketishiga shubha qilmasdik.

Otam bozorda hammollik qilardi. U goh-goh oppoq, mayin bir shirinlik olib kelgani esimda. Juda mazali, tilda erib ketardi. Uning nomini hozirgacha aniq bilmayman. Ammo onam birinchi marta shirinlikni koʻrganda

yig'lab yuborgandi. Shunda u paytlari Oysha onaning tizzalariga o'tirib, jaiji qo'llari bilan yuzlarini silar, ko'zyoshlarini artib qo'yardi.

– Nega yig'laysiz?

– Buxoroni eslatdi, qizim.

O'sha paytlarda eng ko'p eshitgan so'zim Buxoro edi. Buxoro, Buxoro, Buxoro... Xayolimda bu joy osmonlarda, oppoq butultar orasidagi yaltiroq toshlardan qurilgan saroy, dunyodagi barcha ertaklarning tugaydigan manzili edi. Buxoroda tug'ilgan bo'lsam ham, esimni Qobul yaqinidagi qishloqda tanigaman. Shu yerda otam safar pullarini qaysidir qallobga boy bergan-u, biz kambag'allik ko'chasiga irg'itilganmiz.

Eng yomoni – akam kasal bo'lib qolgan edi. Men uning sog'lom paytini qanchalik eslashga urinmay, eslolmayman. Faqat bir kuni u yo'talgancha (o'sha payt ham ozib-to'zib ketgan edi), uyimizdan chiqib ketgani yodimda. U ishga ketayotib, bizni o'pib qo'ygandi. U o'sha paytlarda ancha ulug' odamdek ko'rinar, onam ham, otam ham unga ishonardi.

Onam akamning oldidan beri kelmasdi. Unga ko'p suyuqlik ichirar, terlarini artar, oyoq-qo'llarini ugaldardi. U bizga, akamning kasali yuqumli, deb uqtirardi-yu, o'zi uning yuz-ko'zlaridan bosib-bosib o'pard. Onam

ham yosh, o'sha paytlar bor bo'lsa, o'ttizdan endigina oshgan juvon edi. Qop-qora sochlari uzun, qoshlari qalin, ko'zlari mehr bilan boquvchi, oppoq yuzlarida kulgichi bor buxorolik ayol edi. Men bilan Oysha onamga, akam esa, ko'proq otamga o'xshardi. Uning ko'zlari mallatoblīgi esimda. Biz Hoji Ahmad degan savdogarning ikki xonali pastqam uyida ijarağa turardik. U ham bizni qo'llagan. Ayniqsa, akamga davo bo'ladigan tansiq mevalarni bir yoqlardan toptirib kelardi.

Ammo akam qishdan chiqmadi. Bizni u bilan xayrlashgani ham qo'yishmadi. Onaning o'kirib-o'kirib yig'laganini eshitib, bir burchakda qunishib o'tirardik. Men u paytlarda o'lim, o'lish so'zlarini eshitgandim-u, uning tag zamirini tushunib yetmagandim. Men akam o'ladi-yu, biz sog'inganda qaytib keladi deb o'ylardim. Bir hafta o'tdi, bir yil ham o'tdi, ammo u qaytib kelmadi. Bir kuni onam choponimizni kiydirib (o'ziniki juda yupun edi) akamning oldiga olib bordi. Biz akamizni ko'ramiz deb quvnar, osmonlarda uchardik. O'sha kuni atrofni qalin tuman qoplagan bo'lib, o'z kavushlarimizni ham aniq-tinç ko'rmasdik. Osmundan bir nimalar yog'ar, ammo choponimiz nam bo'lmasdi. Keyin ko'z oldimizda do'ppaygan tuproqlar paydo bo'ldi.

Turtinib-surtinib keta boshladik. Nihoyat, onam to'xtadi. Ko'zlarini bo'rtib turgan, yon atrofiga qalin yog'ochlar qo'yilgan qora tuproqdan uzmasdi.

– Bu yerda akang yotibdi, – dedi onam.

– Qani-qani? – dedik biz akamnimas, tuproq uyumini ko'rib, xayolimda hozir tuproq ko'tariladi-yu, ichidan akam, usit-boshi chang bo'lib chiqib keladiganday edi.

– Akam sovuq yemaydimi? – dedi Oysa.

– Yo'q! U issiqda yotibdi, – dedi onam va ho'ngrab yig'lab yubordi.

– Qo'rg'apman, – dedi Oysa.

Onam Oysaning bu gapidan keyin yig'lamadi, ammo ancha vaqtgacha yelkalari uchib turdi, hansirashi bosilmadi.

Biz ham yig'ladik. O'sha paytlar besh-olti yoshlarda edim. Akam o'lib, katta farzand bo'lib qolgandim. Ammo onanni qanday ovtishni bilmas, ko'z yoshimni tiyolmasdim.

Bu ko'zyoshlari hech qachon esimdan chiqqan emas!!

Eh, Onajonim!

Onanning kulgilaridan ko'ra, yig'isini ko'p eslayman... U ancha navqiron bo'lsa ham, sochlariga oq tushgan, negadir umuman kulmasdi. Akam o'lganidan keyin butunlay tund ayolga aylandi.

Otam tun-u kun ishlab, qornimiz zo'rg'a to'yadigan taom olib kelardi. Oyoqlari og'rib, oqsab yurar, qo'llari yorilib, irib ketganlari eslimda.

Qishlar o'taverdi, bahorlar o'taverdi, ammo onanning ko'zyoshlari ado bo'lmadi. Hovlimizdagi o'rik gulladi. Onam buni ko'rib, yana yig'ladi.

– Ona, nega yig'laysiz?

– Buxoroni sog'indim, – dedi Onam.

Aytishlaricha, bobomiz – onanning otalari Buxorodagi eng boy odamlardan bo'lgan. Onam o'sha farovonlikda o'tgan kunlarni juda qo'nsab eslar, eslab yana...

– Uyinga ketgim kelyapti! Uyingal..

– Buxoro qanday joy o'zi? Nega buncha yig'layersiz? Ayting, ona... Buxoro qanday joy o'zi?

– Yig'lamaydigan joy, bolam, yig'lamaydigan...

Har kuni shu ahvol edi. Biron kun yo'q ediki, onam Buxoro uchun, bevaqt o'lgan akam uchun yig'lamagan bo'lsa! Yig'laganda ham ezilib, ko'zlari yoshga qorilib, ho'ngrab-ho'ngrab yig'lardi. Buxorodagi qarindoshlari, katta bog' hovllarini eslardi.

Onanning eslab azoblannasligi uchun Buxorodan olib kelgan hamma narsalarni

yashirib tashlardim. Hatto yarim oy shakldagi taxta tarogʻini ham. Ammo bu harakatimning hech foydasi tegmadi. Onamga hamma narsa Buxoroni eslatar, osmonda uchib oʻtgan gal-dirgʻoch ham, musichaning "ku-ku"lashlari ham, afgʻon shamolining koʻpirishi ham Buxoroni yodiga solar va onam bechora yigʻlayverardi.

Bu gʻamlar navihol onamni ado qildi. Otam uni chalgʻisin dedimi, ishga qoʻydi. Yumushlarini men qiladigan boʻldim. Ammo bir gora kunda ip-gazlama toʻqiydigan zavoddan onanning oʻligini olib kelishdi. Onam ham sil boʻlgan ekan.

Bizga onam bilan xayrlashishga hech kim toʻsqinlik qilolmadi. Men onanning yuzlarini oʻpayotganimda, Oysha uning sovib ulguragan pinjiga suqulib olgandi. U onanning qoʻllarini silar, uni hech kimga bermayman deb boʻzlardi. Onam uygʻonsa, meni oʻpib qoʻyadi, derdi. Men singlimni koʻrganim sayin oʻkirib, oʻkirib yigʻlagim kelar, ammo otamni oʻylab, oʻzimni bosardim. Oysha onanning qoʻynidan chiqishni istamay, "menga onamni tiriltirib ber" deganday, iltijo bilan turardi.

- Onam qachon turadi?
- Keyinroq, Oyshal! Sen narigi uyga bor..!
- Qachon turasiz, ona, gapiring, gapiring!

deya onanning oppoq yuzlariga jaji lablarini bosardi.

Onam juda goʻzal boʻlib yotardi. Buxoroning goʻzali, parisi...

Oysha oʻlim nimaligini sezib tursa-da, buni tan olgisi kelmasdi. Oyshani onanning bagʻridan yulib olishganida, u shunaqangi chitilladiki, bu ovoz koʻksimga eng dahshatli, eng alamli, eng dardli azob boʻlib, qoʻzgʻalmas qoziqdek qoqilib qoldi.

Joyingiz jannatdan boʻlsin, Onajon!!!

* * *

Dunyoda nima koʻp - kasal koʻp, dunyoda nima koʻp - balo koʻp. Qadamda duch keladi, qadamdan ushlaydi. Ayniqsa, bewatan boʻlsang, musofir boʻlsang, balolar qadam olishingni poylab ham turmay bosib kelaverarkan... Ammo ne boʻlganda ham, biz akam uchun, onam uchun yashashimiz, bu bevafo hayotda nafas olishimiz kerak edi.

Oʻsha qora kunlarda biz oʻzimiz uchun bir taskin topdik. Bu taskin bizni onanning ortidan qora yerga kirib ketmaslikka undardi. Bu oliy taskin Buxoro degan soʻz edi.

Otam onanning joylarini jannatdan tilardi, biz Oysha bilan onanning joyi Buxoro boʻlsin, deb duo qilardik... Chunki oʻsha paytlarda

men uchun eng yorug', eng tiniq, eng tinch joy Buxoro edi. O'ysha menga quvlik qilib savol berib qoldi:

– Onam Buxoroga ketgan bo'lsa, qachon keladi, aka?

– Buxoroga borgan odam kelmaydi. U osmonlarda, bulutlar orasida, uylari oltindan, yegani asal, holva, kabobi

– Nimaga onam bilan akam bizni tashlab ketdi? Buxoroda bizga joy yo'qmi? U yerda nima bor o'zi?

– Vatan bor.

– Kim?

– Vatan.

– Kim u?

– Men uni bilmayman. Otam biladi, onam, akam biladi. Uni tanirdi. U Buxoroda yashasa kerak...

– Bo'lmasa, biz ham ketaylik Buxoroga, ketaylik?!

– Hozir ketolmaymiz.

– Nimaga?

– Otam qo'ymaydi. Lekin, albatta, bir kun ketamiz.

– Yo'q! Bugun ketamiz, bugun, aka...

Shundan so'ng O'ysha har kuni "Buxoroga ketamiz", deb turib oldi. U har safar o'tinchini boshlaganida otam hamko'ziga yosh olib, ezilib-

ezilib titiradi. Padarimning yig'ilayotganini ko'rib, men birinchi marta ishga chiqishim kerakligini anglaganman. O'sha paytlar yetti-
sakkiz yoshli bolakay edim. Musofirlik odamni tez o'stiradi, tez katta qiladi.

Maktabni tashlab, akam bir paytlar ishlagan zavodga ishga kirib oldim. Lekin otam bundan norozi edi. Chunki paxta zavodida bolalar shafqatsizlik bilan ishlatilar, evaziga esa, ularga arzimagan chaqa-tanga berilardi. Ammo shu pullarsiz Buxoroga qaytib bo'lmashligini bilardim.

Beton devor bilan o'ralgan zavod ichida ulkan stanoklar guvillab aylanar, ular tonnalab paxtani yutib yuborar, biz barini ko'rib turardik-u, paxtaga qo'shib bizlarni ham ezib, o'lim tomon tortib ketayotganini bilmasdik. Tanmay ishlar, ishlar va yana ishlayverardik.

Zavodning egasi biz tomonga qadam ham bosmasdi. Uni faqat uzogdan ko'radik. Bir kuni uning iti sex darvozasi yonida paydo bo'lib, taqqa to'xtab qoldi. Oppog junlari taroq bilan taralganday hilpirardi. Itdan gandaydir aqarning hidi kelardi. Negadir barcha bolalar ishini unutilb, darvoza oldida turgan itga qarab qolgandi. Biz itni, it esa isqirt bolalarni tomosha qilmogda edi. Tolalar chiyalashib, tiqilib, stanoklar azobdan chiyillab yuborganda

ham biz itdan ko'z uzmadik. Yuz-ko'zimizdan bizni tanib bo'lmas, faqat qorachiqalarimizgina tirik odam ekanligimizni bildirib, nur sochib turardi. Shu so'lg'in va umidsiz nigohlar bilan oppoq bo'yniga kumush medalyon bog'langan ko'ppakka bolalarcha beg'uborlik bilan tikilib, isqirt xona va alamlarni bir dam esdan chiqarib, baxtli bolalar kabi o'y surishni istab qolgandik. Ko'ppak qonday qizil tilini ositirganicha, kirsammi-yo'qmi, deganday, ikkilanib turardi. Oxiri u burilib, ko'm-ko'k maysa qoplangan xiyobon tomon chopib ketdi. Bizdan jirkandi!

Men bu yerda to'qqiz oy ishladim. To'qqiz oy ichida 14 bola ishdan ketdi. Bilardikki, ular nafaqat ishdan, balki bu yorug' olamdan ham ketishgandi.

Bu yerda ko'p ishlashning oxiri sil, sil esa meni akam va onamning oldiga olib ketishini bilardim. Shuning uchun ingliz tilini o'rganishni va tozarog bo'linga o'tishni istardim. U yerda oylik ham, ish ham durust edi. Buning uchun inglizcha oddiy so'zlarni bilishning o'zi kifoya. Kechalari uxlamay, ingliz tilidagi harflarni yod oldim. Keyin duch kelgan gazetalarini o'qiy boshladim. Buni ko'pchilikka bildirmasdim. Chunki bolalarning ko'pi o'ta mutassib fikrlar bilan ulg'aygan, g'ayridinlarning tilini o'rganishni istashmas, buni makrnhlik, dindan

qaytish deb bilishardi. Undan ko'ra, sil bo'lib o'lib ketishga ham tayyor edilar. Men ingliz tilini o'lmaslik uchun o'rgandim. Bunday holda til o'rganish oson kechadi, ustozning ham keragi yo'q.

Bir oylar o'tib, tanlovda qatnashdim va yaxshi ball to'pladim. Meni itxonaga, xo'jayinning itiga mas'ul qilib qo'yishdi. Men endi uyga kam borar, itxona yonida uxlardim. Yoz kunlari osmonda chiqqan to'lin oy yorug'ida bir paytlar oshxona qoshidan topib olgan Jek Londonning "Martin Iden" romanini o'qib o'tirardim. Keyin hisoblasam, bu kitobni 68 marta o'qib chiqqan ekanman. Bu kitob mening nafaqat ingliz tilini o'rganishimga, balki matonatli, chidamli, kuchli bo'lishimga ham sababchi. Bu kitobni o'qir ekanman, o'zimni itxona qoshida, betonga to'shalgan sholcha ustida emas, keng va yorqin okeanda baxt tomon suzib ketayotgan ulkan kemadagi qudratli va erkin inson sifatida his qilardim. Bu mening ahvolimdagi bolalar uchun juda qimmatli tuyg'u. Adabiyot menga kuchli bo'lishni o'rgatgani uchun men undan doim qarzdorman.

Xo'jayin har safar it bilan sayrga chiqqanida menga chaqa-tanga tufta qilar, bu esa, bir oyga borib oyligim barobarida pul yig'ilishi uchun

qoʻr boʻlardi. Buning yarmini takabbur va oʻlguday qoʻpol ish boshqaruvchisi olib qoʻyar, qolganini otamga berardim. Pullar Oyshabibi singlimning oʻqishiga sarflanardi.

Bir kuni xoʻjayin Jek Londonning kitobini ovoz chiqarib oʻqiyotganini koʻrib qoldi. U oldimga kelib, hayron qolib menga qarab turdi. Aynan oʻsha mahal qorindor, yuzlari shishmol ish boshqaruvchi kirib keldi. U menga: «Xoʻjayin ingliz tilini buzib gapiradiganlarni juda yomon koʻradi, ogʻzindan bir ogʻiz soʻz chiqmasin», – deb tayinlagandi. Mening inglizcha gapirib qoʻyganini bilib, ish boshqaruvchi shunchalik qahrli qaradiki, itning qoziq tishlarida titilib ketadigan kolbasadek yanchilib ketay dedim. Chunki uning bolalarni vahshiyarlarcha qiyvashini hamma bilardi.

Xoʻjayin menga kulib qaradi. Ammo undan hamma narsani kutish mumkin edi. Aybi qidirilgan odamning har qadamida gunoh bor.

Eh musofirlikda ulgʻaygan men kabi bolalar uchun bunday xoʻrlklar birinchisi emasdi. Shuning uchun qoʻrquv, hadiksirash, hammadan oʻzinni past tutish kabi oʻylar, xohlamasam ham, boʻyim bilan birga yuragimda oʻsib borardi. Chunki men bevatana, quloq (oʻtgan asrning 1929–1933-yillarida mustabid shoʻro tuzumi yer egalari, boy,

oʻrtahol dehqon va chorvadorlarni “quloq – mushumzoʻr” nomi ostida sinf sifatida tugatish siyosatini olib borgan) qilingan oilaning farzandi edim. Buni atfʻonlar ham, inglizlar ham, dunyodagi barcha odamlar ham yaxshi bilishiga ishonchim komil edi. Ular mening musofir ekanligimni peshonamga qarabgina emas, uzozdan soyamni koʻrishi bilan bilar va xoʻrlashga arziydigan odam paydo boʻlganidan suyunishadi deb oʻylardim.

– Inglizcha ravon oʻqirkansan! Qayerda oʻrgangansan?

Men savolga javob beraymi yoʻqmi deb, ish boshqaruvchiga qaradim. U hamon koʻzlarimga qahr bilan tikilib turardi. Dovdiraganimdan foydalanib, oʻzi javob berdi.

– U gayerdan ham bilardi, janobi Bu bir kelingini boʻlsa...

– Yoʻq, biladi! Bilasan-a?

– Yoʻq-yoʻq!

– E-e, sayrab turib, til bilmayman, deyingingni qara! Qiziq-kul Yur-chi, men bilan.

Men umrimda bunday hashamdor uyga kirmagandim. Ogʻzim lang ochilib qoldi. Uyga kirishim bilan atirgul hidiga oʻxshash bir shirin ifor dimogʻimga urildi. Kir oyogʻim bilan uning oppoq eroniy gilamlarini bosaymi-yoʻqmi deb ikkilanib turib qoldim. Xoʻjayin mening

bilagimdan ushlab, uyga imladi. Ichkaridagi oppoq haykallar, chiroyli vazalar, shohona suratlar mahliyo bo'lib, gandraklab, boshim aylanib ketdi. Ruflarning xonadoniga birinchi qadam qo'ygan Martin Iden holiga tushgandim, go'yo.

Men shunda o'zinning yamalagan, yir-tiq egnimga qaradim, uyaldim. Buni sezgan xo'jayin uy xizmatchisini chaqirib, meni yuvintirishni buyurdi. Xizmatchi menga qovog'ini emas, oppoq tishlarini ko'rsatib, tabassum qildi. Yuvinish xonasiga olib kirib, hamma joyimga oppoq qorga o'xshash narsa ishqab tashladi. Butun tanam yayragani rost. Ammo hamon qo'rqar, u meni yuvintirib, keyin o'ldirmoqchini, deb ham o'ylardim. Cho'milib bo'lgach, menga yangi kiyim berishdi. Bu kiyimda men butunlay boshqa bolaga aylanganday edim. Shohona liboslarni kiyib, yayrab ketdim. O'limni o'ylamay qo'ydim.

Janob meni kutib turgan ekan, ikkinchi gavatga boshladi. Uning ortidan boryapman-u, vujudimni yana qo'rquv qopladi. Boya meni cho'miltirgan odam ham ko'zimga shubhali ko'rinish ketdi. Ammo janob ikkinchi gavatdagi taxtali eshikni ochganda, toshga aylandim. U yerdagi kitoblar mening hayrat olanimga sig'masdi. Men kitoblarni ko'zdan

kechitarkannan, hayotimdan o'lim ham, qo'rquv, ochlik, ishsizlik ham – bari-bari lahza ichida yo'qoldi. Onam esimga tushib ketdi. Faqat u mening baxtiyorligimni sezib, ko'rib turganday edi.

Xo'jayin istalgan vaqtda bu yerdan kitob olishim mumkinligini aytdi. Keyin joyiga qo'yib qo'ysam bo'lgani ekan. Bor-yo'q sharti – shu!

Men endi har kuni, bo'sh vaqtim bo'ldi deguncha kitob o'qir, gazetalarni varaqlardim. U yerda men tushunmaydigan tillardagi kitoblar bisyor edi. Men fors, afg'on va ingliz tillarida yozilgan kitoblarni topib o'qir, ammo ko'piga tushunmasdim. Bu mutolaalar meni ish boshqaruvchining zug'umidan ham qutqardi. U mening kitob o'qib o'tirganimni ko'rganida, ko'rmaslikka olib o'tib ketadigan bo'ldi.

Tinmay kitob o'qidim. Tibbiyot, biznes, tarixga oid kitoblarning jinnisiga aylandim. Psixologiyaga muhabbat qo'ydim. Shunday qilib, iboqar bo'lib ishlagan olti yilim hayotim poydevorini ilm bilan ko'tarishga imkon berdi. Bu orada otam Oyshani kuyovga uzatdi. Singlim hali yosh edi. Ammo kuyov Buxorodan kelgan, biz kabi o'zbek oilasi bo'lgani uchun otam sovcilarga yo'q deyolmadi. Kuyovning yoshi singlimdan 10 yosh katta edi.

Xo'jayin ko'rsatgan kitoblarni qizib olib, uydan

OLIN VA O'RTA MAKTAHBHAROBOT RESURS MARKAZI
TOSHKENT PEDAGOGIKA INSTITUTI
DAVLAT PEDAGOGIKA MARKAZI
1-FILIALLI
AXBOROT RESURS MARKAZI

yurgan ekan. Kuyovning yoshi katta bo'lsa ham, davralarda mendan yuqoriga chiqmay o'tirardi. Ular ko'p o'tmay, Oyshani olib, Turkiyaga ko'chib ketishdi va Men batamom yolg'izlanib qoldim.

Shu yili xo'jayin Angliyaga ketadigan bo'ldi. U meni ham o'zi bilan olib ketmoqchi edi. Ammo baxtsiz hodisa yuz berib, sexga o't ketdi. Ish boshqaruvchi ham, xo'jayin ham, uning iti ham halok bo'ldi. U yerda ishlaydiganlardan 38 bola tirik qoldi, xolos.

Bu fojihadan keyin bu yerda qololmasligimni angladim. Qanday qilib bo'lsa ham, Yevropaga ketish uchun yo'l qidira boshladim. Tilni yaxshi bilganim uchun meni bir ovrupalik savdogar ishga oldi. U gazlama savdosi bilan shug'ullanar, gazlama orasiga esa turli og'ularni joylab, Eronga, u yerdan Yevropaga o'tkazardi. Fe'li past odam bo'lib, arzimagan pul evaziga meni eshakdek ishlatardi. Uning firmasi orqali chetga chiqish mumkin ekanligi uchungina, tishimni-tishimga qo'yib, qulay vaqt kelishini kutib yurdim. U kechasi bilan uxlamay hisob-kitob qilishga majbur qilar, buning uchun oyiga 25 dollar berardi, xolos.

Men kutgan vaqt bir yildan so'ng keldi. U payt men 18 yoshda edim. Savdogarning eronlik xotini tug'adigan bo'lib, Yevropaga

meni jo'natadigan bo'ldi. Chunki men hisob-kitobga uning o'zidan ham pishiqroq edim.

Shunday qilib, yo'lga otlandim.

Turkiyaga yetib borgach, uning gazlama orasidagi barcha og'ularini balchiqqa ulog'itirdim, so'ngra qimmat gazlamalarni sotib, Italiyaga, u yerda ozroq ishlagach, ancha yo'l bosib, Angliyaga yetib bordim. U yerda ikki oy turib, kemada AQShga jo'nadim.

AQShga kirib kelganimda tushlik qilishga ham pulim yo'q edi. O'lgunday och edim. Necha kunlar plakatlarga to'la ko'chalarda ish qidirib, itday izg'ib yurdim. Qahraton sovuq, muttasil ochlik va uyqusizlikdan ko'zlarim qizarib, yuzlarim ko'karib, badanini g'alati donachalar bosib ketdi. O'sha kunlarning birida Xudoyning o'zi meni keksa Richerga duch qildi. U mening tovuqday hamma yoqni sochib, betartib axlat titishimni ko'rib, jahli chiqdi. Keksas Richer menga bu "soha"ning ham o'ziga xos sirlari borligini aytib, qaysi xaltani ochishni-yu, qaysilariga umuman tegmaslikni, bu betoyda ekanligini o'rgatdi. Uysizligimni bilib, kulbasidan joy berdi. Keksas Richerning na xotini, na bolalari bor edi. Ichkiik tufayli yaqinlari uni tashlab ketishgan. U tuni bilan ichar, ho'ng'rab yig'lardi. Ammo tongda te-tik turar, hech nima bo'lmaganday, men bilan

birga "ishga" o'tanardi. Biz kun bo'yi axlat idishlarni titib, kechasi ancha-muncha "boyib", kulbaga qaytardik. Ammo tonglarning birida keksa Richer uyg'onnadi.

Qabr toshiga o'zi vasiyat qilgan: "Keksa Richer sizlarni juda yaxshi ko'radi" degan so'zlarni yozdirib qo'ydim. Keksas Richer qachonlardir xotini yo farzandlari uni axtarib kelishiga ishonardi.

Shundan so'ng bor pullarimni yig'ib, keksa Richerdan meros qolgan kulbani ham sotib, o'zining savdo ishlarini boshladim. Ammo raqobatchilar meni "yanchib" tashlashdi. Olti oy o'tmasdan bankrot bo'ldim, bu ham yetmaganday, ham uysiz, ham bir chagasiz qoldim. Biroq xorlik ustun kelgan kunlarda ham orzularimni o'ldirmadim, ularni asrab-ayayladim, kurashdim. O'tam bu payt Oysalarning Istanbuldagi uyiga ko'chib bordi.

Keyinchalik, ochgan sexim hali bir yoshga to'lmisidan bankrotga uchradi. Banklar qarzini so'rab qo'ymasdi. Eski ishning azasini tutmay, yangi ish boshlar, biri bo'lmasa, biri meni boy qilishiga ishonardim. Eng oxirida reklama qog'ozlar ishlab chiqaradigan kichkina bosmaxona ochdim. U ham besh oydan so'ng kasodga uchradi. Men xatolarim ustida qattiq ishladim. O'qigan kitoblarimdan olgan xulosalarimni amalda qo'lladim.

Men yana reklama qog'ozlari bilan shug'ullana boshladim. Asta-sekin mijozlarim soni ortib bordi. Men esa, tun-u kun mehnat qilar, ishxonada uxlab, shu yerda tamaddi qilardim. Va nihoyat, men birinchi marta o'zining korxonam uchun ishchi yolladim - ular Hindiston va Xitoydan kelgan talaba yigitlar edi. Biz uchalamiz tinmay mehnat qilib, haftasiga 50 dollar oladigan ishimizni, haftasiga 50 ming dollar foyda keltiradigan katta firmaga aylantirdik.

Biz birinchilardan bo'lib, bozor televidenyesini rivojlantirish maqsadida katta miqdorda kredit olib, ish boshladik. Bu "TV-bozor" menga kutilmaganda vulkan boylik, qudrat olib keldi. Ammo shunda ham men hali maqsadimga yetmaganimni bilardim. Biz dvigatellar ishlab chiqarishni boshladik va tez orada dunyo bozoriga chiqib bordik. Ikkinchi yildanoq jahon bozorida bizning dvigatellarga talab oshib, yigirmadan ortiq mamlakat bilan shartnoma imzolashga erishdik. Bu bitimlarni tuzib, Floridadagi villamga qaytgan kunim onam Buxorodan olib kelgan taroqqa qarab, o'kirib-o'kirib yig'laganman.

U paytga kelib turk xotinim menga to'rt o'g'il tuhfasi qilgandi. O'tam nevaralari bag'rida, yaxshi kunlarimni ko'rib, bandalikni bajo

keltirdi. Bolalarim o'zbekcha, turkcha bilishadi, ammo inglizcha yozishadi, gaplashishadi... Men esa... Men...

* * *

Mana, necha yillar o'tib, nihoyat, qarib-qartaygan paytimda Buxoroga – ota Vatanimga keldim! 90 yil o'tib...

Ey Buxoro!! Mana, meni Mana, meni

Sening o'g'ling, farzanding 90 yil o'tib bag'ringga keldi!

Nega shu paytgacha qaytmadim? Oliy orzuymni, onarning, otamning armonini nega shu paytgacha bajarmadim? Nimaga? Xayolimdagi, orzuymdagi, o'sha bulutlar orasidagi go'zal, mo'jizakor Buxoroni yo'qotib qo'yishdan qo'rqdimmi?!

Bilasizmi, kelish tugul, men xaritadan O'zbekistonga qarashga ham qo'rqardim! O'ylarim sarob bo'lib chiqishidan qo'rqardim, Buxoro yo'q bo'lib chiqishidan qo'rqardim. Eh... Bu yerga kelib akamni, onamni topolmaslikdan qo'rqardim! Axir, ular men uchun shu mahalgacha Buxoroda edilar, Buxoroda...

Ey Buxoro! Bundan 90 yil avval quvg'in qilingan o'g'ling keldi... Millionlab surgun qilingan farzandlaringdan bir vakil bo'lib keldi... Ochlikdan, quvg'inlikdan, tutqunlikdan,

korlikdan, zo'rliklardan o'lib ketmagan, bariga ehadagan bolang keldi. U tirik!

Vatan nimaligini bilmay ketgan chaqaloq, onasi, akasi, o'tmishi, vatani qidirib keldi. Ey otayurt, bilasanmi, qanchadan-qancha odamlar senga yetolmay, seni bir bora ko'rishga zor bo'lib, bevatn, bekafan o'lib ketdilar. Ular bir bora Vatanning musaffo havosini sipqorish uchun, bir marta ko'lna g'ishtlarini silash uchun jonlarini berishga ham tayyor edilar.

Xudo ularga qancha ko'zyosh bergan bo'lsa, sen uchun to'kishdi, qancha so'z bergan bo'lsa, seni duo qilishdi. Ey Vatan, Vatan, sen ularni unutmadingmi? Meni taniyapsanmi?!

Mening ikki kunim bor. Bir yilning faqat ikki kunida menga hech kim ish haqida gapirmaydi, chunki shu kunlarda men bayram qilaman! O'sha kunlari mening uyim oldida beva-bechoralar uchun ehson beriladi. Xayriya tadbirlari o'tkaziladi, millionlab pullarni ular uchun sarf aylanman. Har yili shu ikki kun kelishini kutib yashayman. Bu kunlarning biri – 24 iyul. O'sha kuni mening «Moviy ko'zli burgutlar» deb nomlangan dvigatel zavodim ishga tushgan va men bu kunni azoblarim, arigan, irodam g'alaba qilgan, akam, onam, otam va singlimning orzulari ushalgan kun sifatida nishonlayman.

Ikkinchi kunim – 2 marti Nyu-York osmonida, BMT binosi oldida ozod va hur O'zbekiston bayrog'i hilpiragan kuni!

O'sha kuni men «Moviy ko'zli burgutlar» zavodimning filialini Yaponiyada ochish uchun bitim imzolashga ketayotgandim. BMT qarorgohi yonidan o'tayotib, ko'zim Unga tushdi-yu, qotib qoldim. Ko'zlarimdan yosh chiqib ketdi. Sherigim hayron bo'lib, nimalar deganini esolmayman... U yo'lining o'rtasida tushib, qayerga ketib qolganini ham bilmay qoldi. O'sha kuni BMT osmonida bir ulkan, yorug', nuri hislarga to'la xalqimni ko'rdim. Men o'zbekcha gapirgancha tiz cho'kib yig'lar, o'tkinchilarning turtishlari-yu, yelkamga tasalli uchun qo'l cho'zishlariga parvo qilmas, onamga o'xshab o'kirib-o'kirib, yelkalarim uchib-uchib, siltanib-siltanib yig'lardim. Shuncha yillik musofirigim, onam, akam, surgunga uchragan xalqim vakillari uchun yig'lardim.

Bayroq tepada edi, osmonda edi, ammo u shunchalik menga yaqin ediki, uning mayin to'lalari yuzimni silar, ko'z yoshimni artardi... Eh, Vatanim!

Bu Vatan bayrog'i edi..

Men Vatanimning nafasini tuyganday, Buxoroni quchganday bo'ldim...

Otajon, Floridadagi siz yotgan qabrning

tuprogidan olib kelib Buxoro uzra sochypaman. Bu tuproq ota-bobolaringiz tuprog'i bilan qovushadi. Baxtiyormisiz, ota? Mana, Vatanning tuprog'iga, changlariga – ajdodlar xokiga, shamollarga qo'shib uching! Minoralar ustidagi laylaklar bilan birga parvoz qiling, Otajon!

Ona, men bekorga shuncha vaqt kutgan ekanman. Ertaroq bu yerga kelsam, bu tuproqni quchasam bo'larkan... Sizning Buxoroga ketganningizni bilardim-u, u yerdan topolmasam, nima qilaman deb o'ylardim. U yerga borsam, bolalikdagi beg'ubor tasavvurlarim to'zg'ib ketishidan, shubhalar orasida qolib ketishidan qo'rqardim. Bekor qilgan ekanman! Nega buncha kutdim?

Buxoroda ekan hamma-hammasi... Barchasi menga, bolalarim, nevaralarimga o'xsharkan – yuzi, qosh-u ko'zi... Bolalarim...

Onajon, akajon, Buxoro minorasiga chiqib, siz yotgan Afg'oniston tarafga qarab turibman... Tinch yotibsizmi? Endi xursandmisiz?

Mana, orzularingiz ushaldi, 90 yil o'tib bo'lsa ham! Orzular o'lmaydi, o'lmaydi... Daryolar oqishdan tinmaganidek, shamollar, gullar, bahorlar mangu yashaganiday chin orzular ham o'lmaydi, onajon! Osmondan goh qor, goh yong'ir yog'averganiday, oy-

yulduzlar mangu boqaverganiday, qishda uchib ketgan qushlar bahorda qaytganiday men ham qaytdim, qaytdim!!!

Dunyoda nima ko'p – zulm ko'p, balo ko'p, jazo ko'p! Ammo begunoh insonni majburlab, o'zi tug'ilgan joyidan, o'zining elidan, o'zining nomidan, o'zining suvidan, o'zining daraxtidan, o'zining daryolaridan, o'zining mozoridan, o'zining mehrobidan, o'zining osmonidan ayirish, judo qilish dunyodagi eng katta gunoh, dahshat va vahshiylikdir!

* * *

Sizni topdim, onal Bozorda ko'rdim! Do'ppi sotayotgan ekansiz! O'xshatdimmi dedim, yo'q, quyib qo'yganday o'zingiz... Keyin qishloqlarda ham ko'rdim! Buxoroda bir emas, ko'p ekansiz, Onajon! Ha, aniq sizi!

Akamni ham ko'rdim! Aynigsa, novvoy yigit akamga Hasan Husaniga o'xshaganday o'xshaydi. Qoyil!

Lekin aldagan ekansiz, ona, aldagan ekansiz! Buxoro qanday joy deganimda: "Yig'lamaydigan joy" degandingiz... Men kelganimdan beri yig'layapman. Sizni ko'rib, akamni ko'rib, Buxoroni ko'rib...

Mana, men keldim, Buxoroni!!! 90 yil o'tib...

AYOL

U fermerning yollanna ishchisi edi. Paxta, kartoshka, piyoz, kunjut o'tog'ida kunlik to'lov evaziga mehnat qilari, eri ishsiz, oila u topgan pul bilangina kun ko'rardi.

Bu yil suv yaxshi bo'lib, ishlayman deganga yumush mo'l bo'ldi. Shuning uchun ayol erta bahordan beri tinmas, dam bilmay ter to'kardi. Ammo yoz tugamay u charchadi, holsizlandi, kuchi qaytdi. Mana, uch kun ichida ham daladagi piyozni o'tab bo'lmadi. Garchi, erta tongdan to kun botguniga qadar tinim bilmay ishlasa ham.

Bugun to'rtinchi kun. Aynan bugun dam olmogchi edi. Ammo ishini tugatishi kerak. Tugatishi shart.

Hali quyosh qishloqqa salom berib, o'y-noqi teraklar mayin shabadaga tebranib shivirlamasdanog ayol o'rnidan turib, uydaagi yumushlarini saranjomladi. Kir yuvdi, sigir sog'di, sut pishirdi, nonushta va tushlik uchun nimalardir tayyorladi. Keyin eski kiyimlarini kiydi-yu, kavushini sudrab, dala tomon oshiqdi.

Ancha vaqt bosh ko'tarmay ishladi. Ammo tushga borib ochiqdi. Ko'ngli aynib, holsizlandi. Quyosh hatsala bilan dalani qizitar, qilt etgan shabada yo'q. Ayolning butun tanasi qora terga botib, nafas olishi qiyinlashdi. U

fagat changaganda o'rtidan turar, shundagina yogasidan shamol kirib, biroz yengil tortardi. Qotib, achishib og'riyotgan belini mashq qildirgan bo'lardi, og'riq tugamasa, qo'lini musht qilib, yengilgina urib qo'yardi. Ayol o'rtidan turganida ko'z oldi qorong'lashib, boshi aylandi. Yiqilib tushay dedi. Ro'molini ariqdagi badbo'y dori anqiyotgan suvga chayib, peshonasiga bosdi va biroz o'ziga kelganday bo'ldi.

Yangi bug'doy singari nishlab, begona o'tlar bilan joy talashib o'sayotgan piyozlar quyosh tig'idan qo'rqib, nozik boshlarini eggancha, qilt etmay turishar, ayol esa, vaqtini behuda o'tkazmaslikka intilardi.

Piyozpoya keraksiz o'tga to'la. Begonasi shunchalik ko'p ediki, qaysi biri o't, qaysi piyoz ekanligini tajribasiz ishchilar hadeganda bilolmasdi.

Ayol qorayib, yoritib ketgan qo'llari bilan har bir niholni avaylab, ortiqcha o'tlardan tozalardi. Mayda ish ko'p vaqtini talab qiladi.

Fermer juvonga juda ishonar, ishini ko'ngildan bajarishini bilib, ortidan tekshirmasdi. Haq to'lashda boshqalarga nisbatan unga biroz saxiylik qilardi.

Ayol ishini bitirganida hali kun botmagan, quyosh ufqqa egilgan ko'yi go'yo kuni bilan tig'lariga chidagan juvon ko'zlariga mas-

xaromuz boqib turardi. Uning boshi aylanib, o'tirib qoldi, keyin uzoq yo'taldi. Ariqdan hovuchlab suv ichib, yuzini yuvgandagina o'ziga keldi. Chuqur nafas oldi. Quyoshga termildi.

Fernerning ish boshqaruvchisidan kelishilgan pulni olar ekan, qimtibgina rahmat aytib qo'ydi. Har gal ish haqini olganda titrayotgani sezilib turadi. Halol mehnatning huzurbaxsh titrog'i shu bo'lsa kerak-da...

Fernerning qari ish boshqaruvchisi esa, arzimagan pulga mamnun bo'lib, kavushini sudragancha, pildirab ketayotgan juvonning kundan kunga cho'kib borayotgan qoqsuyak gavdasiga qarab achinadi. Pichirlab, tishlanib kimnidir, nimanidir bo'ralatib so'kadi.

Ayol to'g'ri borib, qishloqning tunuka bilan o'ralgan do'koniga kirdi. U yerda turli tuman noz-ne'matlar ko'zni yashnatib turar, ularga nigohi tushgan sayin qo'lidagi pulini mahkamroq qismlab olardi.

– Kechirasiz, menga ikkita rangli suv bilan bir kilo gurruch bering.

– Rangli suvning qaysisidan? – so'radi bee'tibor sotuvchi.

– Farqi yo'q.

– Mengayam farqi yo'q, – dedi-yu, shundog qo'l uzatar joyda turgan sap-sariq suvning birtini olib uzatdi.

– Guruchning qimmatidan bo'lsinni, arzonidan?

– Qimmatidan... Suv ko'taradigan bo'lsin.

– Yaxshi... Yana?

– Yarim kilo shokolad ham bering...

– Qanaqasidan?

– Oddiysidan.

– Oddiysi ham qimmat-da, yanga?

– Mayli...

– Bugun ziyofat bo'lyaptimi?

– ...

Ayol qo'lidagi pulga qarab, uni battarroq qisdi. Yutindi.

– Bo'ldimi?

– Yo'q! – dedi ayol biroz o'ylanib. – Hmmm... Achchiq suvingizdan ham bering... anavi... oqidan...

– Nima, akamning mehmonlari bormi?

– Shunaqaroq...

– Qimmat-da, maylini?

– Mayli...

– Shahrisabznikimi yo Toshkentniki?

– Farqi yo'q.

– Pulingiz yetadimi?

– Yetadi, – xijolat bo'layotganini sezdirmaslik uchun u qo'lidagi pulga qarab qo'ydi. To'rtkun ishlab topgan pullari qop-qora qo'llari orasida g'ijimlanib turardi.

Sotuvchi yana nima olishini so'rab

ham, o'tirmay hisob qila boshladi. Ayol bir yelimxaltaga joylangan narsalarga, bir qo'llarida g'ijimlanayotgan pulga qarab qo'ydi. Hamma olgan narsasini qaytarib berish fikri vujudini bir soniya tinab o'tdi. Yutindi, yo'taldi, chuqur nafas oldi. Shu payt do'kon ichiga qaydandir shamol kirib, hamma joyni changitib yubordi. Ayol endi og'irroq yo'talib qoldi. Sotuvchi esa, bepisand tirjayib:

– Mana shuncha pul bo'larkan, yanga... – deya, hisobni ko'rsatdi. – Nimaga indamaysiz? Pulingiz kammi?

– Yo'q, olaman!...

Ayol to'rt kun quyosh tig'ida qovurilib ishlagan pullarining hammasini g'ijimlangan holda stol ustiga qo'ydi va xarid qilgan narsalarini ko'tarib, do'kondan ketishga taraddudlandi. Sotuvchi ko'zlarini katta-katta ochgancha, pullarni tekislab, sanar ekan: "Hammasi to'g'ri ekan, yanga!" – deb qo'ydi.

– Bugun qanday kun o'zi? – dedi yana avohning ortidan.

Ayol jim chiqib ketaverdi, sotuvchi yana javrayverdi:

– Akamni ham ishlating-da... Quruqqa uyda yotqizib, ho'kizday semitirib boqmasdan.

Ayol uyiga kirganida, quyosh dalalar bag'riga qizaribgina botardi. Ertning endigina uyqudan turgani sezilib turar, ishkoni ostidagi

arigga oyog'ini tiqib, shu suvga uzum yuvib yer edi. U xotinini ko'rib, og'zini katta ochgancha esnadi. Ayol esa, ostonada eriga qarab biroz turdi. Ko'ngli ag'darildi. Er esa, beparvogina ishkondan yana uzum oldi-yu, bu safar yuvmasdan og'ziga soldi. Xotinining qo'llidagi bozorliklarga nazar tashlab, kavshangancha:

– Nima ko'tarib yuribsan? – dedi.

Ayol boshini eggancha, oshxona tomon ketdi. Oshxonada tushlikdan bo'shagan kosa-tovoqlar yoyilib yotar, ustini pashsha talab, atrofta qovoqari g'og'illab uchardi. Ayolning burni achishdi, ko'zlari og'rib ketganday bo'ldi. Chuqur uf tortgancha, o'tirib qoldi. Ro'molini sidirib olganida juvoning sochlari orasidagi oppoq to'lalari ham ufqning qizg'ish murlarida tovlanib ketdi.

Yig'idan foyda yo'q. O'zidan boshqa bu ishlarni qiladigan ham yo'q. Hademay bolalari ovqat deb keladi. Kiyimlarini ham almashitmasdan, ishga tushib ketdi. Yig'ishtirdi, yuvdi, qozonga o't yiqib, yog' soldi. Bu-zoqchening zorlanishiga rahmi kelib, oshning sabzisini solgach, sigirni ham sog'ib oldi.

Bu orada o'g'illari ko'chadan kelib qoldi. Kattasi o'n ikki yoshda. U ham otasiga o'xshab to'lachadan kelgan, yalqov, gap olmas bola. Ikkinchisi sakkiz, uchinchisi to'rt yoshda. Ayolning bor umidi o'tanchasidan. U mol

bog'ar, o't yular, uy yumushlarida ham onasiga yordam berardi. Bugun ham shunday bo'ldi.

Barbir osh pishguncha kech bo'lib qoldi. Ayol bu orada uy ichi-yu tashqarisini saranjom-sarishta qilgan, supaga suv sepi, supurishga ham ulgurdi. Atrofni nam tuproq va rayhonning nafig ifori tutib ketgan edi. O'g'illar supada osh suzlishiga intiq bo'lib o'tirishardi. Er esa, qornini qashlagancha, kim bilandir telefonda gaplashar, har zamonda qattiq kekirib, supa ustidan rayhon tarafga tupurardi. Ayol oshni suzib kelganda, bolalar onasiga yozg'ira boshladi:

– Shunaga ham kech pishirasizmi? Hademay futbol boshlanadi-ku!

Eri esa osh laganni o'ziga o'ng'ay qilib to'g'riladi. Ayol bir dam bolalarining, erining og'ziga jim tikilib turdi, ko'zlariga qaradi. Keyin shartta o'rnidan turib, do'kondan olib kelgan shokolad, shirin va achchiq suvni dasturxon ustiga qo'ydi. Bolalar xursandchilikdan chapak chalib yuborishdi. Erning achchiq suv stishasini ko'rib, ko'zlari o'ynab ketdi. Keyin xotiniga:

– Tinchlikmi? – dedi.

Ayol indamadi.

Bolalar sevinganidan qo'llarida piyola ushlab, shirin suvni talasha boshlashdi. Ota barkashday qo'llarini issiq oshga botirib yeya

boshlagan ham ediki, xotinining harakatini ko'rib, qotib qoldi. Bolalari ham shu zaylda onasidan ko'z uzmay qarab qolishdi. Ayol qoraygan qo'llari bilan achchiq suv shishasining qopqog'ini ocholmay qiyinalar, tishlari bilan ochmoqchi bo'lardi. Negadir ko'zlari yoshlanar, lablari titrardi. Eri oshga botirilgan qo'li kuyayotganini ham, bolalari esa ochiqqanini ham unutib, onaning holatini kuzatib turishardi. Ko'zlaridan dona-dona yosh dumalab ketdi-yu, ayol qiyinala-qiyinala shishani ochdi. Qo'llari titrar, junjikardi. Ayol piyolasiga to'latib achchiq oq suv quygach, hammaga bir-bir qarab qo'ydi-da, yig'iga qorilgan ovoza:

– Tug'ilgan kunim... tug'ilgan kunim... qutlug' bo'lsin! – dedi va achchiq suvni ko'zini chirt yumgancha, ichib yubordi.

QIZLAR BILAN UCHRASHUVIM

Yigirma yetti yosh. Uylanishning ayni payti. Bu yoshni bizning shaharda "uchrashuvlar mavsumi" deb ham atashadi. Go'yo shu uchrashuvlarsiz turmush qurishning iloji yo'qdek! Bizda bu odat qachon rasm bo'lgan, bilmayman. Lekin hech kim bu anadan bo'yin tovlamaydi. Shubha qilish u yoqda tur-sin, ba'zilar, "ana shunda baxting ochilib ketadi" deb kafolat ham berishadi. Uchrashuvga chiqasan, sevasan, uylanasan va sendan baxtli odam bo'lmaydi. Go'yo uchrashuvlar mo'jizaga to'la-yu, birdan baxt kulib boqadiganday.

Yigit va qiz uchrashuvini ota-onalar belgilaydi. Shuning uchun bu shunchaki tanishuv yoki ko'cha-ko'yda ko'rishadigan ikki yoshning diydorlashuvidan ancha farq qiladi. An'anaga aylangan, ikki yoshning to'y oldi tanishuvi. Hatto buni kichikroq marosim desak ham bo'ladi. Shul sabab ota-onalar bunga jiddiy yondashadi. Bolalarini ko'cha-ko'yda emas, o'zlari tayinlagan ko'rishuvlardagina munosib yor topishi mumkinligiga ishonitirishadi.

Men ham bo'ydoqman, mening ham yoshim yigirma yettida. Ammo ota-onam shirin tashvishlarimni chekib, g'amxo'rlik qilolmaydi. Chunki ular ikki yoshligimdayoq tashlab ke-

tishgan. Otam qaytmaydigan dunyoga, onam esa, meni qari buvimga tashlab, shahrimizdan besh yuz kilometr uzoqlikdagi Qo'qon shahriga turmushga chiqib ketgan. Hozir kam ko'rishib turamiz, oila boshlig'ini "dada" deyishga tilim bormaydi. Shuning uchun oyinni ko'rgani Qo'qonga borganimda, yoki ular kelganida mehmon akaga gapirmay qo'yishni afzal ko'raman. U ham sergap emas. Yetita jigirim ham bor. Men ularni taniyman...

Buvimning qo'lida tarbiya topdim. Buvim ham maktabni tugatishimga ikki oygina qolganda qaytmas dunyoga safar qildilar. Joylari jannatda bo'lsin! Shundan so'ng, batamom yolg'izlanib qoldim. Ota-onam yo'q. Buvim, sinfdoshlarim yo'q. Hayotning qizig'i qolmaganday edi. Ko'zimga nuqul eski shahardagi jinko'chalar, axlat idishlar, quvurlarda mog'or bosgan suv va unda achibasigan o'lik mushuklar ko'rinadigan bo'lub qolgandi. Xullas, jur'atsiz va ishonchsiz, umidsiz o'smir edim. Bu holdan qutulish uchun o'zinni har yoqqa urdim, pul topishni, juda ko'p pul topishni niyat qildim. Pul bu qudrat va baxtning yagona kaliti deb o'ylandim. Bozorda kunim o'tadigan bo'ldi. Ish ko'pligidan bema'ni o'ylar surishga majolim qolmasdi. Tong bo'zarib otmadan bozor atrofini supurishim,

keyin esa bir chekkadan yarim guloch joy olib, pomidor va bodring sotishim mumkin. Bora-bora ishga ko'nikib, mashaqqatim kamaygan sayin ko'z oldimdan yana supurindi axlatlar aylana boshlaydi. Hayotimda axlat chelaklar ulkanlashsa ulkanlashdiki, yo'qolmadi. Topgan pulim ham boyib ketdim deyishim uchun yetarli emasdi.

Shunday kunlarning birida professor Sulton aka bilan tanishib qoldim. U doim ishdan kech qaytar va o'tmay qolgan, irigan-chirigan pomidorlarimni xarid qilardi. Aytishicha, xotinini qizil ikra qilishni suyar ekan. Professor bilan bir kuni Pitagor qonunlari to'g'risida suhbatlashib qoldik. Yoshlikdan matematikaga qiziqardim. Xullas, savdoni ham unutib, ikkovlon qog'oz kartonlarni to'ldirib, formulalar yozib tashladik. Shunda men professorning o'z kasbini naqadar yaxshi ko'rishini anglab, unga havasim kelib ketdi va ertalab professor bo'lish orzusi bilan uyg'ondim. Savdoni tashlab, kitob o'qishga tushib ketdim. Shunda ko'z oldimdan axlatlar ariganday bo'ldi. Birinchi yil o'qishga kirolmay yiqilishim mening fojiam emas, baxtim bo'lub chiqdi. Nohaqliklar tufayli yiqilgan bo'lsam-da, meni bu mag'lubiyat yanada ko'proq, kuchliroq harakat qilishga, ko'proq kitob titishga majbur qildi. Endi tun-u-kun, avvalgidan ham ko'proq

o'qishga tushdim. Keyingi yil grant sohibi bo'ldim. Ha, hayot fasllarning turfa ranglariga o'ralashib ketaverar ekan. Mana, o'tgan yili magistraturani ham tugatdim. Hamon to'g'arning uyida yashayman. Avval ham shu uyda yashardim, faqat bu uy oldin buvinniki edi. Endi esa tog'amniki...

* * *

Shunday qilib, magistraturani tugatib, omadim kelib, nufuzli idoraga ishga o'tib ketmagunimcha mening ham bo'ydoq ekanligim hech kimning esiga kelgani yo'q. Xullas, katta idoraning kuchli shamoli esib, shahrimizdagi urfga bo'ysunadigan, biz faqirida eslaydiganlar chiqib qoldi. Boshdan bunday uchrashuvlar menga ma'qul ko'rinnasa-da, ulg'ayganim sayin xavotirga tushib qoladigan bo'ldi. Bora-bora o'sha mo'jizali uchrashuvlar umid bag'ishlay boshladi. Garchi, o'zim ham shunday uchrashuvlarning natijasida bino bo'lgan oilaning achchiqina mevasi bo'lsam ham. Buning ustiga, men ham hozirgi yoshlar kabi tuyg'ular bobida jur'atsiz, hissiz edim.

Xullas, mening ham shirin tashvishlarim bilan andamon bo'ladigan odam topildi. Bu tog'amning xotini edi. Uning o'g'li hali maktabda o'qir, shuning sabab kelinoyimga qiz

qildirish marosimi maroqli mashg'ulot bo'lish bilan birga, yaxshigina tajriba oltirishning yo'li ham edi. Ishim ko'p, faqat yakshanba kunning naq ikkinchi yarmini uchrashuvlarga sarflashim mumkinligini kelinoyim bilan kelishib oldik va boshlab yubordik!

Boshida o'ta hayajonli bo'lsa-da, tanishuvga chiqavergan sayin ko'z pishib, o'rganib ham qolar ekansan. Masalan, birinchi uchrashuvdan keyin qizni xushlamaganimni aytdim, kelinoyim xandon o'tib kulib yubordi. "Bilgandim", - dedi. O'ylashimcha, bu maroqli vazifa birdan tugab qolishini kelinoyim aslo istamasdi. Hash-pash deguncha bir oyda to'rtta qiz bilan ko'rishishga ulgurandim. Hammasi boy xonadonning qizlari deng, uchrashuvga baland uylardan chiqib kelishardi. Ha, aytganча, u paytlar tog'amning ishi rivojlanib, ancha boyib qolgandi. Nomzodlar ham - savdogarlarning, tergovchi-sudyalarning, nufuzli banklarda ishlaydigan akalarning oyimqizlari edi. Qandolat do'konlari orqali ancha o'zlarini tiklab olgan kelinoyimning aytishicha, ishlaydigan joyimning nufuzi, tog'amning do'konlari va baland bo'yalarim bilan biz ham ularga teng kelarkamiz. Har holda, kelinoyimning fikri ana shunday.

Uchrashuvlarda umuman uylanib bo'lmaydigani ham, yoki birdan «Urta, to'y» deb

yuboradigan qizlar uchramasdi. Ularning ko'pchiligi menga ma'qul kelar, kamina ham ularga yoqqanday bo'lardim. Hatto, ba'zilari bilan telefonlashib ham turardik. Lekin hamon men bo'ydoq, ular esa, boshqa yigit bilan uchrashuvga chiqib ketaverardi. Go'yo hammasi shunday bo'lishi kerakdek. Hatto bir qiz telefon qilib, o'zining baxti kuni – nikoh oqshomiga taklif qilishga ham ulgurdi. Ko'ngliga yaqin olgan bo'lsa kerak-da! Ne qilaylik, taqdir!

Oylar o'tar, bir-biridan xuzurbaxsh va asab buzar yakshanbalar ham qarib ketaverardi. Nihoyat, uchrashuvlardagi omadsizligim kelinoyimni ham bezor qildi. U juda toliqdi, shashti pasaydi. Bir kuni uchrashuvdan qaytganida, bugungi natijani bilmay turib, navbatdagi qizning rasmini telefonidan ko'rsatdi. Menga qiz yoqmasligi kelinoyimning ongiga o'mashib qolganday edi, go'yo.

Men uchrashuvlardan charchadim. Tezroq birotasiga uylansam-u, hammasidan qutulsam deb o'ylandim. Lekin o'sha birotasini tanlash men uchun mashaqqat edi. Hech kimni sevib ham qololmadim. Muhabbat ham go'yo shu uchrashuvlarda paydo bo'ladiganday edi. O'sha paytlar negadir yana ko'z oldimga supurindi axlatlar kelib, burnimning tagida qo'lansa hidlar anqiydigan bo'ldi.

Bir kuni kelinoyim shahar prokurorining qizi bilan uchrashuv belgilashga muvassar bo'ldi!

Men bu ko'rishuvga alohida tayyorgarlik ko'rdim. Har holda, hurmati odamning qizi. Uchrashuvda prokuror qizining ma'yus ko'zlari menga yoqdi. Qiz badavlat qonun himoyachisi emas, ko'proq buyuk rassom bo'lishni orzu qilgan oddiy tasviriy san'at o'qituvchisining qizini eslatardi. Uni prokurorning o'gay qizi bo'lsa kerak degan xayolga ham bordim. Lekin nima bo'lganda ham, uning boshqalarga o'xshamaydigan ma'sum qiyofasi bor edi. Afsus, na qilayki bu qizga men ma'qul kelmaman. Kelinoyimga u: «Jiyaningiz yaxshi yigitga o'xshaydi, ammo unga rahmin keldi», – degan emish. Qiz yo'lini poyladim, lekin unga duch kelmadim. Chamasi bir oylar o'tib, kelinoyim o'sha qizning Qashqadaryodan kelgan novvoy yigit bilan qayergadir qochib ketganini aytganda, ma'sumlik sababini tushunganday bo'ldim. Ochig'i, novvoy yigitga havasim kelib ketdi. Boylik va u yaratadigan cheksiz qulayliklarni irg'itib, noma'lum to'monga ketgan qizning tuyg'ulari haqida o'ylay boshladim.

Shunday qilib, kelinoyim ham zerikdi, u endi har zamonda xuddi bolasini bog'chaga

oborganday xotirjam holda meni uchra-
shuvlarga boshlardi. Endi o'zi natija bilan
qiziqmaydigan bo'lib qolgan edi. Nihoyat,
xotinining sustligidan jahli chiqqan tog'am
menga o'zining farmasevt do'stining qizini
tavsiya qildi. Tog'am ketayotib, menga qattiq
tayinladi:

– Ey bola, nima bo'lganda ham qizga
yoqishga harakat qil!

Men har doimgiday yakshanbaning yarmini
ishxonada o'tkazib, uchrashuv belgilangan joy
– kinoteatr tomon shoshildim. Go'yo uylanish
uchun emas, tog'amning muhim bir yumushi-
ni bajarish uchun ketayotgan oqibati jiyanga
o'xshardim. Ko'kda allaqachon qora bulutlar
jangi boshlangan, hademay yomg'ir tashlab
qolsa kerak deb turgandim. O'ylaganimday,
kinoteatr oldida qiz bilan ko'rishib, ikki qadam
yurmashimizdan yomg'ir tomchilay boshladi.
Keyin birdan kuchaydi. Chopib kinoteatrga
kirib oldik.

Farmatsevtning farzandi aqli qizga o'x-
shardi. U juda muloyim gapirar, osmondan
tushayotgan har tomchidan qo'rtqanday, ko'z-
larini pirlatardi. Men esa soyabonimni yoyar
ekaniman, qo'llarimni ochib, kaftimga yomg'ir
tomchilari urilishidan zavq oldim. O'ynog'i
tomchilar kompyuter sichqonchasidan boshqa

narsadan begonalashgan qo'llimni titratib, bu-
tun tanamni yayratib yuborardi.

Bu qiz ko'p gapirmas ekan. Men ham jim
o'tiraverdim. Film esa, shovqin-surunga va
moxta voqealarga to'la edi. "Na obrazli tasvir,
na mantiq bor" deydi-ku, gazetalarda, bu film
ham xuddi shunday edi.

Biz o'ta ma'nisiz va saviyasiz filmga chip-
ta olgan ekanmiz. Ammo, ko'pchilik qizir-qizir
kulishar, o'zlarini yayrayotgandek tutardilar.
Axir kinoteatrda kirgan odam dam olishi
kerak-da! Qiz ham menga qo'shilib, bo'zrayib
o'tiraverdi. Lekin film o'rtalariga borib, u
qiziqib ketdi, shekilli, menga qarab "qizig'a"
deganday, jilmayib qo'ydi. Men ham gapini
tasdiqlab, tabassum qildim. Aslida, ketayotgan
vaqtimga ichim achirdi. Buning ustiga,
kinozalning namxush, zax havosi nafasimni
bo'g'ar, shuning uchunmi nuqul yo'talardim!
Bu ham yetmaganiday, oldi qatorda o'tirgan
"sevishtanlar" tinmay o'pishishardi. Lablari
toliqqanda esa, tillari osilguncha javrashardi.

Nihoyat, ekranda film ijodkorlarining nomi
ko'rindi. Kimdir haqoratli so'z bilan ularni
so'kdi. Yonimda farmatsevt bo'lmaganda,
o'zim ham balki unga qo'shilgan bo'lardim.
Men uchun kino o'n soat davom etganday
bo'ldi. Essiz vaqt!

Tashqarida yomg'ir maydalar, bir matoronda yog'ib turardi. Men qizdan kino haqida emas, farmatsevtika sohasiga oid savol berdim. U biram shirin, har bir so'zini asal bilan siylab gapirardi. Biron so'zi odob doirasidan chiqmasdi. Uchrashuvga yaxshi tayyorgarlik ko'rgani bilinib turar, zamonaviy kiyingan, pushi paltosi uning tiniq yuzini yanada chiroyli ko'rsatib turardi. Biz kinoteatrdan yuz metrlar naridagi kafega kirdik. Mevali shirtnik buyurtma qildik. U shirtnikdan "cho'qigan" bo'ldi-yu, lekin yemadi. Men hammasini yeb qo'ydim. Chunki ishdan charchab, ochiqib chiqqandim.

Uchrashuvlardan bezganim, buning ustiga tog'amning izzati uchun shu qizga uylanishim lozimligini hazm qilolmay qiyналardim. Ichim kino zalidagiday namxush, zax va qorong'i edi. O'zim ham o'sha filmdagiday bema'ni holatda edim. Shunda hech kutulmaganda qizga savol tashladim. Bu savolni qanday berganimni o'zim ham bilmayman. Har holda, gap topolmaganimdan og'zimdian chiqib ketgan bo'lsa kerak.

– Kitob o'qiyasizmi?

– Nimaga bunaqa savol beryapsiz?

Men unga: "Yoshlikdan sizga o'xshagan odobli va oppoq yuzli qizlar ko'p kitob o'qisa

kerak deb o'ylardim", demogchi bo'ldim-u, indamadim. Jim ko'zlariga qarab turaverdim.

– Kitob o'qishni yoqtirmayman. Badiiy kitobni esa umuman. O'zi...adam-la...

– Nima, siz kitob o'qish shart emas demogchimisiz?

– Meniki aniq soha-ku?

– Aniq sohaga badiiy adabiyot qanday qudrat bag'ishlashini bilasizmi? Kashfiyotlarga, insoniyat tasavvur olamining kengayishida adabiyotning xizmati katta. Masalan...

– Menga bunday yutuqlar kerak emas. Men dorixona ochaman.

Bu gapni u shunday ohangda aytdiki, bundan faxrlanish tuyg'usi borligini angladim.

Uning yuzi birdan o'zgardi. Ko'zlarit olayib, g'alati bo'lib ketganday tuyuldi. Men unga boshqa savol bermadim va soatinga qaradim. Soatinga qaradimmi, demak har doimgiday, qiz menga...

– Adabiyot nima uchun kerakligini bilasizmi?

– Yo'q.

– Sizga aytaymi?

– Bilsangiz aying?

U menga shunday erinchoq nigoh tashladiki, bu "sening fikringni sariq chaqaga ham olmayman" degan ma'noni anglatardi.

– Tuyg'ular o'lmashligi uchun, ularning yashashi uchun, agar bo'lsa.

– Nima?

Men qizga javob berishdan oldin, ofitsiant yig'itni chaqirib, hisob-kitob qog'ozini olib kelishni aytdim. U stolim chetidagi kichkina qurilmani ko'rsatdi. Men bu qurilmadan qancha to'lash kerakligini ko'rib, hisob kartandan pul o'tkazdim va biz o'rnimizdan turdik.

Tashqarida hamon yong'ir yog'ardi. Qizning bo'yi menikidan ancha kalta ko'rindi. Shuning uchun yong'irpo'shni olmadim. G'alati ko'rinnasin debmi, bilmayman. Balki qiz menga umuman yoqmagan uchundir. Keyin ancha vaqt qilgan ishidan afsuslanib yurdim! Qizni otasi yuborgan mashina kelib olib ketdi. Men esa, ko'chada ancha vaqt yong'ir ostida ivib, xayol surib, piyoda sayr qilib yurdim. Farnatsevtning qizi uyga borib, oyisi bilan qanday suhbat qilishini tasavvur qilib ko'rdim. Taxminimcha, o'rtalarida shunday suhbat bo'lib o'tgan bo'lsa kerak:

– "Uning nimasi yoqmadi, qizim...

– Bilmasam...g'alati...

– Axir, uning qayerda ishlashini bilasanmi? Tog'asi ham o'ziga to'q odamlardan ekan! Nima, kiyinishiga qarab baho beryapsanmi?

– Yo'q. Juda zamonaviy kiyingan... Paltosi

biram yarashgan ekan. Qoshlari qop-qora, bo'yli uzun yigit ekan.

– Bo'lmasa nimasi yoqmadi, oppog'im?

– Men bilan u adabiyot haqida gaplashdi.

– She'r o'qidimi?

– Yo'q, tuyg'ular, baxt haqida, kitob o'qish haqida gap boshladi... Xullas, qo'ying, menga to'g'ri kelmaydi. Qandaydir zerikarli ko'rindi...

– Yaxshi qilibsan, senga ishbilarmon, topaman-tutaman deydi dagan bola kerak... Mana bu rasimga qara-chi, sen uchrashuvdagingda kelinoying tashlab ketdi. O'zi uchrashuvga olib chiqar ekan.

– Qayerda ishlar ekan...

– Adasi..."

Farnatsevt qizning uyida shunday gaplar bo'lib o'tganligi tabiiy. Biznikida esa, hech qanday gap bo'lmadi. Tog'am bir-ikki kun og'zinga qarab yurdi-yu, keyin esidan chiqib ketdi.

* * *

Shu kunlarning birida samargandlik kurs-doshim telefon qilib qoldi.

– Men bilan uchrashuvga birga chiqmasang bo'lmaydi, jo'ra. Toshkentda sendan boshqa tengqur birodarim yo'q. Qiz esa dugonasi bilan chiqarmish, kelmasang qattiq xafa bo'laman.

– Mayli, qachon uchrashuving?

– Dushanba kuni, soat 14:00 da!

– Easing joyidami, dushanba kuni sira ilojim yo'q. Bu paytda bizlarda yig'ilish bo'ladi-ku!

– Yig'ilish har dushanba bo'ladi, lekin menday do'sting qaytib kelmaydi... O'zi sizlar shunagasi... katta lavozimga o'tirib olib, bizlarni, oddiy xalqni unutibsizlar.

– To'xtal! Valdirama, boraman!

– Qoyil, kechikmay bor, do'stim!

Lekin men baribir yigirma daqiqa kechikib bordim. Ular allaqachon kinoteatrga kirib ketishgan ekan. O'rtog'imga telefon qildim. U meni "yaxshi gaplar" bilan "siyladi". Men esa, "chiqunlaringcha yaxshi joy hozirlab turaman" deb zo'rg'a ko'ndirib, telefonni o'chirdim. Shu yaqinda durtust restoran borligini bilardim. Shu yerga borib, joy buyurtirib qo'ydim va ularni kuta boshladim. Ko'zim beixtiyor stol ustidagi guruchdekina ovqat yuqig'a tushdi-yu, uni artib tashlash davomida yana dilgir xayollarga berildim.

Onam hozir yettita bolasi bilan ovora bo'lsa kerak... Dadam buvim bilan jannat bog'larida yurgandir... Lekin men hamon yolg'izman, hech qachon oilam bo'lmagan, balki hech qachon ko'nglimga yoqadigan qiz ham uchramas...

Telefonim jiringlab qoldi. Ish bo'yicha ekan.

Elektron pochtamga kirib, ayrim vazifalarni bajarishga ulgurishim mumkin ekan. Ishga sho'ng'ib ketdim. Xayolim shu ish bilan bo'lib, o'rtog'im, qaylig'i, uning dugonasi kelganini ham sezmay qolibman. Shuning uchun bir stol atrofida o'tirgandagina qizlarga nazar solishga imkon bo'ldi. Ko'zim bilan qaysi qiz bo'lajak kelin deya, kursdoshimga imlagandim, u oq jemfirdagi, ko'zlari katta, nigohi o'tkir, dadilgina qizni ko'rsatdi. Yaxshi, deb qo'ya qoldim.

Nomzod qiz deyarli gapirmasdi, bir ilmayar, bir qovog'ini osib olardi. Dugonasi esa uning o'rniga ham tinmay so'zlardi. Men esa tezroq ishga borishni o'ylab o'tirardim. Kafedevorlariga osilgan televizorlarda uyatsiz sho'x kliplar namoyish etila boshladi. Biz noqulay ahvolga tushib, ko'zimizni televizordan olib qochdik. Hatto nomzod qizning oq-sariqdan kelgan yuzi sezilar-sezilmas qizarib qo'ydi. Dugonasining zig'irchayam iymannagani uning qoracha yuzidan bilini b turardi. Shunda do'stim mening qulog'imga asta shivirlab, qizning o'ziga umuman yoqmaganini aytdi. Unga gayeri yoqmaganini aniqlamoqchiday qizga tikildim, ammo sababi keyin qizning gapidan ma'lum bo'ldi.

– Siz maktabda ikkichi bo'lgansiz. O'zingizni aqlli ko'rsatmang! Bu bilan nimaga

erishmoqchisiz! Menga yoqmoqchimisiz, xom-tama bo'lasiz!

– Nima?

– Eshitganiz?

– O'ylab gapirsang-chi?

– Yoqmasa katta ko'cha...

Qiz cho'rtkesar ekan. Odatda, uchra-shuvlarda bunday qizlar o'zini sipolik niqobiga o'rardi. Bu esa g'irt betgachopar, qaysar ekan. Gapirayotib oxirgi so'zini yutib yuborardi. Keyin, o'ng'aysizlikka tushganidan, yuzlari qizarib ketardi. Sal o'tmay esa, yana dadillashdi. Bildimki, bu qiz birinchi marta uchrashuvga chiqqan va yigit zotining o'ziga shunchalik yaqin kelishidan ham g'azablanmoqda edi. U o'zining bo'yi yetganini haliyam bilib ulgurmagani qizlarni eslatadi. Men beixtiyor o'zimga yoqmaydigan ishga qo'l urdim. Ya'ni, ularning suhbatiga aralashdim:

– Uni hurmat qilsangiz bo'lardi.

– Nimaga?

– Har holda, bitta joydانسizlar?

– Nima qilay? Bitta joydan kelganlar ko'pchilik o'qiydiniz? Nima, hammasi bilan apog-chapog bo'laymi? Unda meni kim deb o'ylashadi?

Tilimni tishladim. U ko'zlarimga qaramay, aniq-tiniq gapirardi. Keyin o'ng'aysizlik tug'il-

ganidan dugonasiga hijolat bo'lib qaradi. Shundan ham bildimki, u dugonasi bilan ham qalin emas, bo'lmasa, gapi uchun xijolat chekib, unga bunday boqmasdi.

– Siz shunaga qo'polmisiz, yo o'zingizni shunday tutasizmi?

– U o'zi shunaga, shartta ichidagini aytadi. Hoshqacha bo'lishni eplolmaydi. – Boyadan beri mendan ko'zini uzmay o'tirgan dugonasi chaqqonlik bilan javob berdi.

Biroz dadillanib, qizga yana savol tashlashga jur'at etdim. Quloq-dumi kesilgan laychaday shumshayib qolgan o'rtog'im esa, tezroq ketaylik deb imlardi.

– Kitob o'qib turasizlarmi?

– Ha, bu o'qiydi. Ko'chaga ham chiqmay, kun bo'yi ko'rinish ham bermay, kitob o'qigan kunlari bo'ladi...

– Ey...bo'ldi qiling, shart emas...– dedi qiz uyaliib.

– To'g'rida...kitob jinnisiziz! Masalan, men kitob o'qimayman. O'qib turaman. Lekin ko'p emas. Uyqu bosadi. Undan ko'ra, bog'larda aylanib yurгим keladi. Sayohatlarga chiqqim, dunyo kezigim keladi. Keyin...

– Nega kitob o'qiydiniz? – to'satdan berilgan savoldan qaysar qiz cho'chib tushdi. Dugonasi esa og'zini yopdi.

– Siz nega menga savol beryapsiz?

Undan bu gapni kutmagandim. So'zlaridan "do'stingizning uchrashuvga chiqqan qiziman-ku" degan ma'noni uqgandim. U hatto vaqtinchalik uchrashuv paytida ham, o'ziga yodmagani yig'it bo'lsa ham, unga nisbatan sadodatda, hurmatda bo'lishini anglab, titrab ketdim. Keyin biror so'z demadim.

Qizlar "ketamiz"ga tushib qolishdi. Do'stim ham o'z egasi qo'ygan qopqonga tushib, ming azobda qutulib chiqqan itday mamnun tashqariga intildi.

Qizlarni kuzatib, ular ketgan mashina orqasidan qarab turarkanmiz, kursdoshim dardini ochib qoldi.

– Bu qizga uylangan odam o'ladi. Men hali yashamoqchiman. Shaharga kelib o'zgarib qolibdi. Men, ahmoq, Samarqanddan kelibman-a... Onam-da, yaxshi qiz deb...

– U birinchi marta uchrashuvga chiqqan, hayajonda...

– Qo'ysang-chi, qiz bola ham shunaga bo'ladimi? Dugonasini qara...shuni ilintitsam bo'larkan... Aqlli, muloyim, menga o'xshab romantikani, gullarni, bog'larni yaxshi ko'rar ekan...

– Do'stim, dugonasiga o'xshagan qizlar, shaharda millionta... Ja bo'lmasa, har yakshan-

ba kuni uchrashuvga chiqsang ko'rasan. Ko'rimishdan odobli, aqlli, iltifotli... Lekin bunaga qaysar qizni topib bo'psan! Unga uylan!

– Nima menga dushmanmisan? O'lgim kelgani yo'q! Hech qachon unga uylamayman!

– Do'stim, bu qaysar qizning katta yuragi bor! Tikilib qarasang-chi? Aynigan, bijg'igan yurak emas... Ustidan axlatlar tashlangan, tuflangan, xo'rlangan, keyin tozalangan yurak emas. Tiniq va haqiqiy tuyg'ular uchun gupillab urib turgan yurak. Agar kir bo'lganida edi, uni ko'rsatmay, shirin so'zlar bilan ustini yopgan, bezagan bo'lardi...

– Nimalar deyapsan? Men ahmoq emasman bu yalmog'iz bilan yashaydigan... Menga shirin so'zlar kerak, mayli, soxta bo'lsa ham...

– Ey, tushunsang-chi, shirin so'zlari-yu, nozlarining barchasini turmush o'rtog'iga asrab qo'yibdi. Uchrashuvga chiqqan har qanday yigitga ko'nglini ochaversa, mehrini beraversa, yolg'on kulaversa, g'irt munofiq bo'lib qoladi-ku! Eriga nima qoladi unda? Agar hammaga jilmayaversa, bir kun kelib chin dildan kulolmaydi odam.

– Menga tabassum kerak!

– Uning ko'zlarini ko'rdingmi?

– Mushukning ko'zi!

– Yashirin bir ummon bor ko'zlarida!

– Eyi!

– Uni muhabbat bilan tiz cho'ktirsang, umrbod yuzingga tik qaramaydi. Qat'iyati qizlar shunaga bo'ladi. Mehri tugamaydi, mehri, sadoqati butun umringga yetadi. Nima qilasan soxta kulib turgan lo'ppi yuzlarni, qalbidan axlatning hidi keladi. Chunki ularning yuraklarida o'lgan tuyg'ular bijg'ib yotadi.

– Men unga baribir uyланmayman! Uzi, oshna, vaqingni oldim.

– Rosidan uylanmay-sanmi?

– Rosti hech qachon.

– Unda... Men uylanaman unga. Va'da beraman senga, yozda shu qiz bilan to'yim bo'ladi.

Ketayotib niyatim ro'yobga chiqishini so'rab, Xudoga yolvordim. Yanvar quyoshi-ning kuchsiz bo'lsa-da, sochayotgan nurlari mening ko'z yoshlarimda tovlanardi. Osmonga boqdim. Tiniq! Quyoshni birinchi marta ko'rayotgandek tikiildim – Yorum! Juda yorum' edi bu yanvar quyoshi! Atrof go'zal edi, ranglar betakror! Yuragim hali biron marta unib chiqmagan tuyg'ulardan yoritilib ketay derdi. Ona mehri, ota qo'llari, aka va singillar tafti ila paydo bo'ladigan va o'sadigan muhabbat, ishonch, umid, sog'inch tuyg'ulari qalbimda yigirma yetti yillik uyqudan so'ng nish ura

boshlagandi. To'g'ri, ancha kech, lekin men hozir bu tuyg'ularni erta o'stirib, erta o'ldirib qo'yganlardan ko'ra, ming chandon baxtliroq edim.

* * *

Shundan so'ng qaysar qiz boshingga qanday sinovlar solganini tasavvur ham qilolmaysiz! Bir og'iz gaplashish uchun minglab sinovlarni boshdan kechirganman. Matonati, o'limga tik boqgan jangchilardak metin iroda bilan yuragimda uyg'ongan jajji nihollar hayoti, tuyg'ular omonligi uchun kurashardim.

Nihoyat, men kutgan bahorning shirin, jo'shqin kunlari keldi. Gullarga ko'milgan sho'x shamollar zaminni titratib, hayot mo'jizasini tuhfa etdi. Shamol qizning uzun sochlarini uchirib, ko'zlarini bir dam to'sib qo'yganda, uning harorati lablari himoyasiz qoldi. Bu olov lablarga lab bosib, uni qattiq bag'rimga bosganimda, shamollar ham qayergadir g'oyib bo'ldi. Faqat bu olam tinchini ikki yurakning gupillab urishi buzib turardi...

OZODLIK

I

– Tog'a...
 – Axir, aytdim-ku, senga!
 – Tog'a, iltimos!
 – Ey...
 – Tog'a... Yordam bering, tog'a, bolalarim haqqi...

Ayol ortiq gapirolmadi. Oppoq yuzlaridan dona-dona yosh tomchilari dumalab tushardi. Bu yoshlar ko'zlaridanmas, lablaridan quyulib kelayotganidan, katti bilan og'zini yopib oldi. Qishloq idorasining pastqam derazasidan yong'og'ning shapaloqday yam-yashil barglari ko'rinish turar, barglar orasida esa, quyoshning parchalangan nurlari aks etardi. Tog'a asabiy titrar, nuqul bo'yinbog'ini pastga tortib, xo'rsinardi. Jiyaniga rahmi kelar, lekin qo'lidan tayinli ish kelmastligidan o'kinardi. Tog'a biroz jim turgach, dadil gapirdi:

– Jiyan, nima bo'lsa bo'lar, yozamizi Viloyatdagi eng kattaga, obkom sekretariga...
 Jiyan ko'z yoshlarini artib, sergaklandi. Serkiprik ko'zlari katta-katta ochilib, biroz oldinga chiqqan iyaklari titrab ketdi.
 – Men yozishni bilmayman-da...

– Maktabni tugatgansan-ku, jiyan... Na-hotki?
 – Yo'q... Yozishni bilaman... Ariza yozishning tartib-qoidasini bilmayman, demoqchidim...

– O'zim o'rgataman... Eringni sen yaxshi bilasan... Keyin... ayol kishining yozganlariga kattalar boshqacha qaraydi deb eshitganman. Shunday yozilmagan qonunlar bor-da, jiyan... Lekin ta'sirli, ishonarli qilib yoz... Faqat har xil uzunquloq gaplarni aralashtirmay yozish kerak. Sening xatingdan keyin, aytib bo'ladimi, kimlardir balo kelib, rais-paisini panjaraning ortiga tiqlab qo'ymasin. Hech kimni aybdor, tuhmatchi deb yozma... Aks holda, ularning aybini tan oldirishiga to'g'ri keladi. Senga o'xshab birovning xotini chirqillab qolmasin, jiyan...

– Xudo saqlasin, bunday kunni dushmaning ham ravo ko'rmayman, tog'a. Kuyovingiz qamoqdan chiqsa bo'ldi... Kichkinam sog'inganidan ichikib qoldi...

– Ana shuni yoz, to'rtta bolam bilan azobdamiz, rahm qiling, erim aslida partiyani sevadigan, uning sodiq vakili de. Shundaymidi, axir?

– Ha... men tushunmayman... uyda faxriy yorliqlari bor...

– Xullas, jiyan, mana qog'oz, mana qalami! Yoz, hozir nimalarga e'tibor berishingni aytib turaman, uyingga borib yozasan.

Juvon eskirib, sarg'ayib ketgan stullardan biriga uni g'ichirlatishdan qo'rqandek, ohista o'tirdi.

– Yoz, ma'lumoti... qachon, qayerda o'qigan... faolligini... xullas, bilasan-ku! Yozdingmi?

Kaltadan kelgan, qorindor tog'a, oddiy kolxozchi jiyanining yozganlarini tushunsa bo'ladini deb, qornini stolga tirab, bo'ynini cho'zib qaradi-yu, iljayib qo'ydi. Ming qilsa ham o'zining jiyanida, husnixati ham a'lo ekan...

– Hm... undan so'ng, ish joyi, yozdingmi? Keyin aybi... yana, ha, oldin xulqini ham yoz.

– Aybi yo'q bo'lsa-chi?

– Qanday gumon bilan qamalganini yozasan-da, qiziqsan-ay, jiyan! Keyin, bolalaring va usiz qiyinalayotganing... Nima istasang, qalbingdagini to'kib sol jiyan. Kesib-qisqartirib tashlash oson... Senga ularning rahmi kelishi kerak. Senga, yosh joningga va bolalaringga rahmi kelib yordam berar... Bekorga umri zavol bo'lyapti bolaning, o'tkir yigit edi deb... Rayonga o'tdi-yu... Ha, esingdan chiqmasin... Bugun kechasi bilan yoz... Erta tong otishi bilan menga olib kel... Tumanga hisobot topshirgani

borganimda imi-jimida pochta qutisiga tashlab kelaman.

– Tog'a, rahmat! Xudo qo'llasini!

– Opam yaxshimi?

– Hm, enamning oldiga ham chiqolmayapman, o'zi keladi...

– Nimaga?

– Bolalar bor... Bundan keyin erimning yo'qligi uchun uydin chiqish...

– Tushunarli, yaxshi qilasan! Ha, mana buni olib qo'y, jiyan... yangang boqqan qo'chqorni so'ygandik... Senga ilindik.

– Yo'q... yo'q...

– Bolalaringga...

– Bolalarim go'shtga ishibozmas...

– Ol dedim, senga!

– Tog'a...

– Hammasi yaxshi bo'ladi... Mana ko'rasan, yaxshi bo'ladi...

Juvon ikki kilocha go'sht solingan tovoqni titroq qo'llari bilan olib, yana quyilib kelayotgan ko'z yoshlarini artdi. Ayolga go'sht juda og'irday tuyulib ketdi. O'ranib olgan to'moli bilan yuzini yopgan bo'ldi. Negadir, ko'z yoshlari tinay demasdi. Juvon chiqib kelayotganida, tog'a uni to'xtatdi.

– Ha, jiyan... Tartib bilan yoz... Ma'lumoti... Ishlagan joylari... Qamoqqa olinishining sababi

o'zing bilganingcha, odobi, oilaparvarligi, farzandlarining azoblanishi... O'ylama, j-yan... Ering chiqib ketadi. Ha, to'xta... sho'rva qilib ichinglar, go'sht senga ham quvvat bo'ladi. Qurib ketibsan...

– Erim qaytsa bo'ldi, men hammasiga chidayman...

– Qaytadi... j-yan, qaytadi...

II

“Xo'jaynim, Jontemirov Egamberdi o'zimizning «Komsomol» qishloq maktabini tugatgan. Oltin medal bilan. Medal hozir uyimizda turibdi, ishonmasangizlar olib borib ko'rsatishim mumkin. O'sha yili men yettinchi sinfda o'qirdim. Hamma o'quvchilar oltin medal olgan Egamberdi akaga havas bilan qaragan, shular gatorida men ham bor edim. Negadir o'sha paytda Egamberdi akaning mendan bir sinf keyin o'qiydigan singlisiga havasim kelgan. Shunday akasi borligi uchun.

Hamma Egamberdi akamni Toshkentga ketadi, xohlagan o'qishiga kiradi, deb o'ylardi. Lekin dadasi... (“dadası” o'chirilib, “Jontemirov Egamberdi” deb yozdi) Toshkentga emas, o'zimizning Qarshidagi qishloq xo'jaligi institutining mexanika fakultetiga kirdi. U boshqalarday katta shaharga intilisa bo'lardi.

Lekin dadasi (yana shu so'zni o'chirib, o'rninga erining ism-familiyasi yozilgan) yolg'iz onasini tashlab ketishni istamaydi. Uni har qanday orzularidan baland tutardi. Sizga qaynonam haqida ham yozsam. U juda oqila ayol edi va menga hatto biror marta qattiq gapirmagan... U bolasiqa faqat va faqat mehr, halol luqma berib katta qilgan, haqiqiy paxtakor ayol edi. Medali ham bor, o'zlari to'rt yil burun qazo qilgandilar, pilla mahallida edi... Medali uyimizdagi sandiqda.

Jontemirov Egamberdi, ya'ni erim, qishloqqa oliy ma'lumotli injener bo'lib qaytadi. Qaynonam xursandligidan bitta katta qo'y so'yg'an. O'g'lining baholarini, qizil diplomini hammaga ko'rsatgan. U odamlar haliyam tirik, isbot uchun so'zlashlari mumkin... Erim mard, haqgo'y, aqli odam. Avvallari erimdagi aql hamma institutda o'qiganlarda bo'lsa kerak deb yurardim. Lekin unday emas ekan. Qishloqda ko'plab institutni tugatib ishlayotganlar u kishidek emas. Maktabda beshinchi sinfda o'qiydigan o'g'limning aytishicha, Ali muallim ismini ham xato yozarmish, bo'lmasa institutni tugatgan. Lekin Egamberdi akam halol o'qib, ma'lumot olgan. Uning erishgan yutuqlari faqat va faqat o'zining zehni, mehnati va vaziga ekanligini bilaman... Siz ham bunga

ishonishingizni o'tinib so'rayman. Unda tug'ma qobiliyat bor. Shunday insonning ma'lumoti soxta bo'lishi mumkinmi? Uni nega ushlab turibsizlar? Uning diplomida hech qanday qora dog' yo'q! Yuragiday toza! Iltimos, bolalarim azobda! U kishini ozod eting!.."

* * *

– Ma'lumoting?

– ...

– Ma'lumotingni so'rayapman?

– ...

– Senga aytapman? O'v, ho'kizi!

Tergovchi mahbus qoshida qaqqayib turgan qorovulga g'ijjib qaradi.

– Nima qildinglar buni, g'ajib-ezib tashladinglarni? Ustiga suv sep, qara, qirg'oqda qolgan baliqday og'zini katta ochishini...

Qorovul chelakdagi suvni erinib ko'tarida, mahbusning yuziga chunonam ishtiyov bilan sepd. Sepilgan suv zarbidan mahbus ag'nab ketdi. Suv tergovchining yuziga ham sachrab, oppoq ko'ylagini nam qildi. Uning ko'zidan o't chiqib, qorovulga baqirmoqchi bo'ldi-yu, indamadi... Sigaret tutadi... Mahbus esa galtirab, g'ujanak bo'lib, ho'l betonda yotardi. Qamoqxona qorovuli uni o'tirg'azib qo'ydi.

– Ma'lumoting? Gapir, Gapir!

– Injener...

– Qachon tugatgansan...

– Qulog'im eshitmayapti... g'ing'illagan ovozdan boshqa narsa eshitmayapti...

– Nima, meni aldamoqchimisiz? Butun SSSRni aldab kelganlaring yetmaydimi? Paxtani talon-taroj qilganlaring yetmaydimi? Gapir, gapir... Yo'q, bu umuman tergovga yaramay qolibdi-ku!

– ...

– Mastday mudraysan, mudraysan... Mana, senga, mana...

Tergovchi mahbusni urishdan birdan to'xtab qoldi. Qo'llariga achindi. Rang bo'zargan, quruq suyak, bunchalar isqirt... Axir, hamma mahbusgayam o'zini shunaga koyilaversa, hademay, ahvoliga maymunlar yig'laydi, umri erta tugaydi. Hali bu qo'llar orqali qanaqangi nahanglarni zirillatishi kerak... Lekin yuzi juda qattiq ekan. Qo'llari zirqirab qoldi...

III

"...Qishlog'imizda yaxshigina ishlab yuruvdi. Men anig'ini bilmayman, nimadir bo'ldi-yu, shaharga ishga o'tib ketdilar. Bir kuni juda xursand bo'lib keldi. Rayon bo'yicha katta bo'libdilar. Qaysi ish, qanday lavozim – men

bularni yaxshi tushunmayman. Lekin ishini oddiy yumushdan boshlaganlar. Fermada texnik, keyin bosh texnik, keyin qishloq bo'yicha bosh injener, keyin tumanga katta... Uyg'a ortiqcha bitta temir olib kelganligini bilmayman. Hech kimdan hech qanday pora olmaganlar. Men bunga kafilman. Uning bilan, bolalarim haqqi qasam ichaman. Ular haromdan hazar qiladi. Buning sababi ham bor, rahmati qaynonamga va'da bergan ekan. Qaynonam o'g'lini bir kun oldiga olib: "Harom yeb yashama... harom yashama... Birovdan yoki davlatdan so'ramay, bitta mix olsang, sendan u dunyo-bu dunyo rozi bo'lmayman", - degan. Otasi ahdda turadigan bir so'zli odam. To'g'ri, qaysar, o'zining gapini o'tkazadigan. Lekin bu qat'iyni erak kishiga xos deb bilaman. U kishi biroyni nohaq urishmasdilar. Menga tanbeh berganida ham o'zim aybdor, o'zim ahmoqlik, jahli chiqishiga arziydigan befahtlik qilgan bo'lardim. Ammo aybni doim o'zimdand qidirganim uchun hech qachon gap qaytarmaganman. Shuning uchun uyimizda doim erimning gapi bilan suhbatimiz tugardi. Men birdan kechirim so'vardim. U kishi birdan kechirar, odamgarchilik qilardi. Meni doim hurmat qilgan. Sizga munosib emasman, omiman desam, meni urishardi. Unday dema, derdi. Men esa u kishini shu gapim bilan ko'p

xafa qilardim. Nima qilay, o'qimaganmandal! Lekin Egamberdi akam kasbiga xiyonat qiladigan odam emasdi. Ishonmasangiz qo'lida ishlaganlardan so'rang... Hammasi uni biladi... Shernat aka, Tursun aka, Boltaboy buva... Faqat O'ktam mudirdan so'ramanglar... Bir mahallar otasi uning aybini bilib qolib, rosa savalagan ekan. Shundan beri bizni ko'ra olmaydi. Bir gap chiqarib, tuhmatga qolishdan qo'rqaman.

Rayonga katta bo'lganlaridan keyin uyg'a kech qaytadigan bo'lib qoldi. Kelganda ham doim holsiz, suvi so'rtib olingan uzumday bo'shashib... birdan uxlab qolardi. Suyuq ovqatni yaxshi ko'radilar. Shuni biroz totganday bo'lib, uyquga ketardi. U kishi ko'p kishilarga yordam berdi. Qishloqning oddiy odamlariga, bechoralarga qarashdi. Ular hozir ham bolalarining otasini duo qilayotgan bo'lsa kerak. Bernalol so'rab-surishtiring, ular guvohlikka o'tishadi. Farzandlarim haqqi qasam ichaman, erimning ishi tozal! Yuqorining qonunlari adolati deb aytishadi-kul! Uning gunohi yo'q. Uni ozod qiling! O'tinib-o'tinib so'rayman sizdan!.."

IV

- Ish joyingni rasvo qilding, pora olib shishding! Qo'shib yozishing orqali topgan

pullaring qayerdan kelayotganini, sen Ittifoqqa qanchalik zarar keltirganingni bilasanmi? Sendaylarni qora qurt desa ham bo'ladi, sassiq qurt desa ham bo'ladi...

Tergovchi negadir bugun haddan tashqari asabiy edi, ustiga ustak mahbusning mudrab o'tirgani uning battar g'ashiga tegyapti. O'zi bu ogshom tergov qilish niyati yo'q edi... Hammasini o'sha oyimcha rasvo qildi. Bugun uni yotog'ida qabul qilmadi.

– Manjaraq...

Tergovchi ma'shuqasini eslab so'kindi, uning silliq yuzlari bilinar-bilimas titradi. Asabiga tegib, yonidagi davangir qorovul ham mudray boshladi.

– Hoy, – tergovchi stolga sharaqlatib urdi. Qorovul oyog'i tagida ilon ko'rganday tepaga otilib sakradi.

– Eshitaman, o'rtoq kapitan?

– Mudrama! Yetar manavi ho'kizning mudragani...

Shunda mahbus nimalardir deb gapira boshladi. Kapitan hech nima tushunmadi. Turma qorovuliga quloq tut deganday imladi.

– U nima dedi?

– Ona, deganday bo'ldi, o'rtoq kapitan...

– E, onasini!..

Kapitaning yodiga ham to'satdan o'z onasi keldi. Onasining ko'm-ko'k ko'zlari

mehrdan porlab turardi. U, ayniqsa, umrining oxirlarida o'g'liga juda mehribon bo'lib qolgandi. Sergap, yig'loqi kampiri: "Seryoja, asalli non ye, Seryoja, malinali murabbodan tatib ko'r, o'zim sening kelishingga ataylab pishirganman", – deya javragani javragan edi... O'sha paytlarda shuhratdan boshqa narsani o'ylamaydigan yosh tergovchi uchun bularning bari bachkanalikday tuyulardi. Lekin tan olish kerakki, onasidan keyin hech kimdan bunday mehr-muhabbat ko'rmadi! Xotini Galya unga mehr berdimi? Bitta farzand tug'ib berdi-yu, cho'chqaday semirib, darg'azab, sergap bo'lib ketdi. Bu yerdan topgan ma'shuqasi uni bugun xonasiga kiritmadi.

– Ona, charchab ketdingiz, ketdik...

Mahbus alahsitar, xayolida onasi bilan suhbat qurardi. U terakzor ichida ulog'chalarini boqib yurgan emish. Bahor fasli, tuproqning shirin hidi olamni tutgan, turli mayasalar barq urgan... yerda chuchmoma, qoqigul, otquloq, yalpiz... Ularning ko'pini bola uzib yeb ko'radi. Onasi shunda tepadan ogohlantiradi: «Bolan, yerda o'sgan hamma o'tni yeb bo'lmaydi...». Bola jajji qo'llarini peshonasiga qo'yganча terakzor ichida onasiga qaraydi, shuncha olisda turib nima uzib yeganini onasi qayerdan bilibdi ekan...

«Harom yema»... Ona uzoqdan gapirayotgani uchun uning ovozi aks-sado berib, butun olamga sochilmogda edi. "Harom yema! Harom yema, harom yegan odam gadoydir... Pora olgan odamning, ko'chada qo'l ochib turgan tilanchidan farqi yo'q. Ikki dunyoying kuyib ketadi, polvonim..."

Bola, terakzor ichida onasi tomon chopib ketadi. Bolaning orqasidan quyosh bobo teraklardan sakrab o'tib ergashadi. Mayin shabada esa, bola peshonasida zo'rg'a jon saqlaganicha, unga shirin tabassum baxsh etib ketaveradi.

– Ona...

– Senga onang tarbiya berganni yo pora bilan odam bo'lasan deb katta qilganni? Ey, lo'ttibo... qishloq texnikalarini ataylab ishdan chiqarib sotganing esingdan chiqmagandir? Eng katta aybing – raykomga pora berib, rayonga bosh injener, keyin obkomga pora berib rayonga bosh bo'lib olgansan... Sanlar shunchalik haromsanlarki... toza narsaning fargiga bormay qolgansan!

Tergovchi yana urishdan to'xtab, sigaret tutadi. Qorovul unga tamshanib qarab turganini ko'rib, unga ham tutdi. Shuni kutib turganday qorovul birdan qo'l uzatib sigaretni oldi-da, lablarini oldinga cho'zib, burqsitib

cheke boshladi. "Bularga tekin narsa bo'lsa toshni ham yutadi" deb o'yladi tergovchi. Tashqarida hech nima ko'rinnas, har zamon-har zamonda panjalarlarning sharaqlab ochilgan ovozi, tashqarida yurgan nozirning g'o'ng'ir-g'o'ng'iri eshitilib qoladi.

Mahbus esa, xayolan onasi tomon chopib borardi...

– Ona...

– Bolam.

Negadir o'zining ovozi bo'g'iq eshitilar, lekin onasining har bir so'zi jaranglab ketib, qulog'ida bir musiqaday, qadim soz kuyariday yangradi...

– Ona, sizni ko'rmayapman...

– Men oldingdaman...

– Ko'zlaring qizarib, kirtayib qolibdi...

– Ancha kundan beri uxlamaganman-da, ona...

– Yig'lama, bolam, hozir alla aytaman, uxlab qolasan...

– Baribir uxlatishmaydi... Undan ko'ra sizni bir ko'ray, ona... Bir mara ko'ray...

– Kasb mas'uliyati deganda biror narsani tushunasanlarmi o'zi? Yo hammasi senlarga tez va osonbo'lishi kerakmi? Poraga pulni qayerdan olding? Otangdan tilla qolganni? Senda oltin nima qilsin? Hamma oltin buxoroliklarda-

kul! Meniyam, o'sha yoqqa jo'natishganda o'zim bilardim. Senlarda qurug'i ko'p-a? Ha, aytishlaricha, rayonga o'tib, xulqing buzilib ketibdi. Ko'plarni so'kibsan, urishibsan... Nima, senga davlating ishi otxonami, it? Basharasiga tep, basharasiga, uxlab qolyapti....

V

"...Turmush o'rtog'im mard, bir so'zli, qat'iyatli odam. Uning ko'cha-ko'ya daydib, ichib yurganini hech kim ko'rmagan. U biror marta ham menga qo'l ko'tarmagan. To'g'risi, mening dadam qattiqqo'l. Onam dadamdan juda qo'rqadi, hozirgacha... Men "turmush o'rtog'im jahldor bo'lmasin" deb niyat qilardim. Xudoga shukur! Biror kun bo'sh bo'lib qolsalar, hovlida ishlaydilar. Daraxtlar tagini yumshatib, ularni yashnatib qo'yadilar... Qo'shimiz Shernat aka xotinini haydagandan keyin bir ayolga ilakishib qolganda, Egamberdi akam unga bir gap aytganini beixtiyor eshitib qolganman. Shuni sizga yozishimdan maqsad xulqli inson ekaniga sizni ishonitirish! "Aka, men sizga maslahat berishga yoshlik qilaman, - degandi o'shanda, lekin ertaroq yangamni yalanib-yolvorib bo'lsa ham olib keling! Umr sizga qayta berilmaydi, uni o'tkinchi narsalarga almashmang! Undan ko'ra, bolalaringizni

o'qitishni, qizlaringizni chiqarishni o'ylang! Keyin kech bo'lmasin, aka! Haqiqiy o'zbek yigiti, birinchi navbatda, oilani eplashi kerak, oilani.. keyin boshqasi bo'ladi..."

Onam menga: "Eringni hech qachon birovga taqqoslama, qanday bo'lsa shunday muhabbat qo'y", deb o'rgatgan. Lekin men Egamberdi akamni o'shanda birovlariga taqqoslab sevingim, yashnagim kelib ketgan...

Otasi hech qachon birovga hasad bilan qaramagan. O'ktam mudirni Anor opani aldagan uchun, Qulmatni onasini yo'qlamagani uchun, yolg'on gapirgani uchun, Jumani xotinini o'lasini kaltaklagani uchun urishgan, so'kkan! Ular hozir jabrlanuvchilarning esidan ham chiqib ketgan. Ayblari borligini o'zlari ham tan olsa kerak. Bolalarim haqqi qasam ichaman... erim shu tufayli gamoqqa tushgan bo'lsa, kechiringlar! To'rtta yosh bolaning dindirab turgan gavdasini ko'z oldingizga keltiring! Sizning ham bolalaringiz bor-ku! Yalnaman!..."

VI

- Bolalaring nechta?

Kapitan mahbusning savolga javob berishga holi yo'qligini bilib turar, lekin o'zini bosolmasdi. Mahbusning burnidan qon oq-

moqda... Soat tinmay chiqillar, oppoq telefon mukka tushgan, jim edi. Deraza orti esa, hamon qorong'i... Qorovul mudrab o'tirardi. Savoli javobsiz qolayotganidan g'azablangan kapitan shu savolni qorovuliga berdi.

– Yettila bolam bor, kapitan.
– Yettila? Qanday boqasan ularni...
– Asta-sekin o'zlari katta bo'lishyapti...
Kapitanining ozg'in yuzi burishib, ko'zlari chaqchayib ketdi.

– Shuning uchun pora olasanlar-da.
– Nima? – qo'rqib ketdi qorovul...
– Senda ham tushun bormi?
– Yo'g'-ay, kapitan...
– Buning bolasi nechta, hali yosh ekan...
– Bilmasam, kapitan...

Kapitanining esiga Moskvada qolgan o'g'li keldi. Bu yil uchinchi sinfga chiqqandir. Fransuz tilida sanashni ham o'rganib olibdi. Ha, xotini Galya o'ta qo'pol bo'lsa-da, bola tarbiyasiga jiddiy qaraydi. Ha, o'g'li Kolyani sog'indi... Lekin, bu – ish, bu yerga uni maxsus vazifa bilan jo'natishgan. Mana bular esa, xotinini quchoqlab yotishdan boshqaga yaramaydi...

– Men senga bir bema'ni savol bermoqchiman?
– Labbay, kapitan...
– Sen, xotining bilan...

Kapitan ahmoqona kuldi. Savoli bachkana tuyuldi. Keyin birdan mahbusga qarab, baqira keldi.

– Ey, xotinchalish, bolalaringni tug'dirib, ularga harom yedirishdan qo'rqmaysanmi? Bolalaringni chirqillatib qayerlargadir sang'ib ketishingni, ular jinoyatchining, maxluqning farzandi, deya isnodga qolishini istamasang hoziroq ayti! Obkom sekretari o'sha kuni rayonga borganida seni panaga olib nima dedi? U faqat sen bilan xoli gaplashgan. Ayt, u senga nima dedi? Qancha pul so'radi? Shuni ayt-u, uyingga jo'na... Men obkom sekretarini tergov qilishim kerak, sendaqalarni tergov qiladiganlar mingta, men seni qamaganim uchun obro' ololmayman.

Qorovul bu shovqin-suronli so'roqlarga parvo qilmay, xurrak ota boshladi. Kapitan tutaqib ketdi.

– Tur o'rtingdan... Ketishing mumkin!
– Rahmat, kapitan, lekin...
– Buning shalviraashini qara. Menga ziyoni tegmaydi. Hademay, tong otadi...

– Rahmat, o'rtoq kapitan.
– “Rahmat, rahmat, rahmat” – shundan boshqa so'zni bilasanmi? Buncha egilaver-masalaring!

Qorovul tirjayib kulgancha, chiqib ket-

di. Kapitan qop-qorong'i derazaga tikilib, tungi ranglarning asta-sekin tarqalishini kuzatdi. Esiz, bugun Vera uni qabul qilmadi. Bo'lmasa uning hozir oltin sochlarini hidlab, oppoq yelkalaridan tamshanib, o'pib yotardi. Nahotki, boshqasini topgan bo'lsa? Yo o'sha naynov, professor eriga xiyonat qilish joniga tegdimikan? Eri bir qari o'zbek bo'lsa, Veraga uning pullaridan boshqa nimasi ham yoqsin? O'zi bu yerdagi ishni uning erini yo'q qilishdan boshlashim kerak edi. O'shanda Veraning o'zi har oqshom to'shagimda rags tushardi...

* * *

Mahbus xayolan bolalari bilan daryo bo'yida edi. Uni uzoqdan onasi kuzatib turar, daryoda quyoshning oshlaganday keladigan aksi o'ynaydi. Bolalar suvda quvnashadi, kullishadi, bir-biriga suv sepushadi. To'ng'ich o'g'li ikkita singlisini ehtiyotlab, qo'llaridan ushlab yuribdi. Qizaloqlar tizzalariga kelib turgan daryo suvidan junjkar, nuqul "dada", deya baqirishardi.

– Dada, akamga qarang, meni gum joyga tashlab yubormoqchi?
– Dada, kavushim ogib ketyapti! Dada!
– Dada, hov tepaga boraylik...
– Dada, suvda quvvlashmachoq o'ynaylik...
– Dada, ayam nega kelmadi?..

– Ayam daryoda cho'milisa, uyat bo'ladimi?
– Tepaga qarab turgan ayol kim, dada, ayammi?
– U buvim, buvi, buvi, keling, biz bilan cho'miling!!!

* * *

– Senlar nomiga yashaysanlar... Manfaat uchun hatto oilangdan ham kechishga tayyorsan. Veraning eri... Sakkizta bolasini tirik yetim qilib o'n sakkiz yoshli o'ris qizga uylangan. Qizning aytishicha, professorning bolalari qishloqda oddiy uyda turishar ekan, Vera esa shaharda, qasrday uyda yashaydi. Bir haftadabir martaqarieriga «yem» tashlab qo'ysa bo'ldi, qolgan payt bilganini qiladi. Professor eshakday shuning xizmatini qiladi. Kim biladi Vera Leningradga qanday tomoshalar ko'rsatib bu yerlarga kelib qolgan. Professor o'risga uylanib, o'zini zamonaviy ko'rsatmoqchi bo'lgandir. O'zbek tilini qo'yib, rus tilida gaplashganiga o'laymi? Chala-chuipa bo'lmay o'li! Sen ham gapir, obkom sekretari nima dedi? Bolalaringning hammasini qamayman, hammasini!.. Ularning bari haromdan bo'lgan! Hozir xotining kinning yelkasini ugalayotgan ekan... Menga qara, menga, sening oilang, oilang...

VII

“..Iltimos, iltimos, iltimos! Xo‘jaynim ketgandan beri qanday yashayotganimizni tasavvur qilolmaysiz. Bolalarim kun botgandan erta tonggacha yig‘lab chiqadi. Otasi ularga juda mehribon edi, jonidan ortiq ko‘rardi. Abdushukur bolam ichikib, kasal bo‘lib qoldi. Sira o‘ziga kelay demaydi. Onam sut tashiydi. Do‘xtirga obordik. Kasalini aniqlasholmadi. Nuqul “dadam” deydi. Kimdir unga dadang o‘lgan, onang senga buni aytmayapti, depti. Iltimos, bolam o‘lib qoladi. Yosh go‘dakni asrab qololmasanglar, nima qilib o‘tiribsizlar.. Qutaring, u – olim odam... u – topilmas odam... Partiyami, boshqasimi, ularga hech yomon so‘z aytmagan. U faqat shu kashfiyotni deb kurashdi. Paxta teradigan bir traktor kashf qilish niyatida edi. Nahotki, bu katta jinoyat bo‘lsa?

Men deyarli uydanchiqmayman. Qo‘shnilar chiqishadi, ota-onam yordam beradi, o‘zim tikuvchilik qilib, bir amallab turibmiz. Bolalarim uchun erimni ayt eting!

U kishi nima qilgan bo‘lsa, odamlar uchun qildi. Odamlarning kun bo‘yi paxta terib yurishini ko‘rib, ularning mashagqatini biroz yengillatadigan bir traktor ishlab chiqmasam bo‘lmaydi deb tirishardi. Tunlari bilan shuni o‘ylab chiqardi, etalabgacha bir nimalarni chizib chiqardi. Moskvaga ham bir oy borib ish

o‘rganib keldi. U yerdan ko‘p maqtoy yorliqlari olibdi. Nima, balki bu yangi qilayotgan texnikasi qonunga to‘g‘ri kelmadimi? Balki odamlar paxta termasa nima qiladi, deb uni shunga gamab qo‘ydinglarmi? Bizda shundoq ham paxta ko‘p, ish mashinaga ham, odamga ham yetadi.

Hamma «paxta ishi», «o‘zbek ishi» deyapti, bular uning aybi emas. Lekin men o‘zim besh yoshimdan paxta teraman. Mehnati og‘ir, osonmas... Paxta mahali qishlog‘imizdan bitta qiz o‘zini osib qo‘ydi, qo‘shni qishloqdagi ammanni qo‘shnisi edi, katta-matta ayol o‘zini yoqib yubordi. Paxta osonmas, paxta juda ham og‘ir ish...

Xo‘jaynim shu voqealarni ko‘rib, qanday jim o‘tirsin... Yomon niyati bo‘lmagan! Ozod qilsanglar, endi kashfiyot qilmaydi. Men sizga va‘da beraman, tunlari uxlamay bo‘lsa ham, tun-u kun paxta terib, sizga xizmat qilaman. Faqat, u kishini kechiringlari!

Iltimos! Iltimos!! Iltimos!!!”

VIII

Mahbusning boshi zirqirab, xotirasi og‘irlashib qolgandi. U allanimalarni aytib, betinim alahsirardi:

“– Shularning hammasini o‘zingiz tayyorladingizmi, g‘oya ajoyib, axir bu olamshumul

kashfiyot-kul! Moskvadagi o'rtog'im Qana-shida shunday olim bor deb aytganida ishommagandim....

- Rahmat, faqat menga zaruriy texnikalar kerak, Germaniyada ishlab chiqarilgan bir-ikkita qurilmalarni qo'llab ko'rishim kerak, agar uni amaliyotga joriy eta olsak, xalqimiz paxta azobidan qutulgan bo'lardi. Bir chigit qilib, paxta poyalarni payhon qiladigan texnikalardan charchadik.

- O'ylab gapiring, Eganberdi, paxta, yanada bayram, tantana bo'lardi desangiz, yaxshi bo'lardi. Men sizni yaqinda muhim lavozimga tayinlayman.

- Sizdan iltimos... Menga vaqt kerak... Hech qanday lavozim kerak emas... Men shu traktorni ishlab chiqishim kerak...

- Men sizga har qanday yordam berishga tayyorman. Moskvada siz haqingizda maqola chiqdi. Agar ishini tez olib borsangiz... Sizni Toshkentga olib ketishlari ham mumkin... Toshkentga sizday odam kerak... Faqat tilingiz chatog... O'ylab gapiring... Menga ustingizdan bir-ikkita imzosiz xatlar kelgan...

- Mening dardim bitta - paxtani mukammal teradigan mashinalar ishlab chiqish... Menga hozir vaqt kerak, men yuzlab tajribalarni, minglab traktorlarning yaratilish tarixini o'rganmoqchiman. Nega shuncha paxta teruv-

chi traktorlar odamlarday toza terolmayapti, ularda nima kamchiliklar bor? Nahotki, biz orzu qilganday paxta mashinalarini ishlab chiqish shunchalik qiyin bo'lsa? Men bu savollarga ham javob topganimcha yo'q.

- Men sizga omad tilayman..."

- Men senga la'nat tilayman... Senga, mendagalar...

Tergovchi battar qizishdi. U hamon alamdand titrar, tezroq tong olsa, bu yerni tark etib, yana Veronikanikiga borsa, balki bugun-erta tongda uni xushnud qilard...

- Hali qiziq bir narsani aniqladim. Sening ishingda hammaning aybi bor... Tepalaringda obkom turibdi. U seni qulqarmogchi ham bo'ldi. U hatto meni uyiga ham chaqirdi. Ammo xotinning zo'rini olgan ekan. Ko'zim bilan sehlamoqchuydim, pashsha uchganchalik ta'sir qilmadi. Yerdan ko'zini olmadi. Eri o'lsa, keyin ko'ramiz uni... Xullas, obkom sekretari menga seni "mashhur kashfiyotchi", "itifoqning faxri bo'lishi mumkin", dedi... Sen paxta teradigan zamonaviy traktorlar ishlab chiqmogchi emishsan. Shuni bil-ki, buni hech qachon eplolmay-san. Sen gayerda-yu, bizning ixtirochi-injenerlar gayerda? Ular necha yillardan beri qilolmagan ishlarni sen - qandaydir omi, chalasavod eplaydimi? Shu chitrgan rayoningdan chiqib-a? Sen undan ko'ra, ko'p bola tug'dir... Paxta o'z-o'zidan teriladi...

* * *

Mahbusning xayoliga yana bolalari keldi... Sochlarini o'rib, hovlidagi rayhon-u-atirgullarga suv quyishayotgani, xotining manti uchun xamir mushlayotgani ko'z oldidan o'tdi... Shernamat bedazordan ismaloq tergani tergan... O'g'liga ismaloqli manti juda yoqadi.

– Bolalarim....

– Bolalaring yaxshi paxtakor bo'ladi. Kashfiyotingni xotinlar ustida qil. Shunda sen – qahramon ota, xotining o'nta tugqan qahramon ona, bolalaring esa, ilg'or terimchi bo'lishadi...

– O'chir ovozingni!

Kapitan uning alahsirashiga e'tibor bermay, derazaga tikilib turardi...

– Xotiningni ertaga chaqirtirani! Qip-yalang'och qilib, qop-qora badaniga qarab, uni sud qilaman! Yoqsa balki... – kapitan ahmoqona kuldi.

– U pokiza ayol!

– Har qanday pokizani ezg'ilab erkalayman... Faqat ko'nglim tortsa, jirkannasani! O'zi ham ko'pdan beri seni ko'rmagan, erkak nafasini tuyishi bilan aqlini yo'qotsa kerak.

– U pokiza ayol...

– Keyin bolalaring yetim bo'ladi... Sening raising, agronoming, hamma qarindoshing kasringga qoladi... Kashfiyotchi emish... Ular

tushunib yetishsin... Qara, hademay tong oladi, tongni men, biz, faqat biz ko'rishimiz kerak. Senlar esa paxtani bilsalaring bo'ldi. Sen orqali endi men viloyatdagi hamma kattaning yostig'ini quritaman. Chunki senlar poraxo'r, qo'shib yozuvchisanlar....

– Sen itsani!

– Nima? Tiling chiqib qoldimi?

Kapitan orqasiga bemalol qaradi-yu, dahshatdan qotib qoldi: qarshisida bir bahaybat nusxa, soch-sogoli o'sib ketgan, ko'zlari qip-qizil qonga to'lganidan qorachig'i ham ko'rilmay qolgan odam unga yeb qo'yguday bo'lib qarab turardi. Kapitan baqirishgayam ulgurmad. Mahbus hash-pash deguncha kishanlangan qo'llarining orasiga uning boshini kirgizib, bor kuchi bilan bo'ynini qattiq qisdi, keyin uni tizzasini tepib yiqitdi. Tirsagi bilan bo'ynini bosib, jonholatda xirillab tipirchilayotgan tergovchining og'zidan ko'pik chiqib, ko'm-ko'k ko'zlarida yosh qotib qolgunicha tutib turdi. Tergovchining ko'zlari katta ochilganicha, tinchib qoldi...

IX

"Tong otyapti... Hozir bolalarim turib, meni yana yolg'onchiga chiqaradi. "Ertaga otangiz keladi", deb ularni ovutgandim. Endi ularni nima deb ovutay? Qachon keladi deb aytay? Qachon?

Sizdan umid qilib, sizni duo qilib, sizga ishonib kutuvchi injener Jontemirov Egamberdining ayoli va bolalari..."

X

Qator panjaralar bilan to'silgan deraza ortida qorong'ilik chekinib, quyosh bosh ko'tarib kelardi. Tong o'tmoqda...

Quyoshning ilk nurlari mahbusning qorater botgan yuzlariga tushguncha tashqariga tikilib turdi. Nimalarnidir uzoq pichirladi. Keyin chaqon harakat bilan tergovchilar dam olishi uchun qo'yilgan karavotning ko'rpa astarini olib tashladi. Temir karavotning yalang'och qirrali tomoniga belini to'g'rilab, uning ustiga chiqdi va alanni baqirgancha o'zini temir ustunga tashladi. Qarsillab ketgan karavotning ovozi, mahbusning oxirgi marta azobdan ingrashi tashqarida xurillab uxlab yotgan qorovulni uyg'otib yubordi. Jonholatda o'zini ichkariga urgan qorovul dahshatli manzaradan qotib qoldi. Tergovchining jasadida allaqachon so'vib bo'lgan, faqat ko'zlari hamon o'qrayib bogardi. Mahbus esa (sakkiz oylik azoblardan so'ng), onasining oyog'iga boshini qo'ygancha muringib uxlayotgan bolani eslatardi. Endi bu bolani hech kim, hech qachon uyg'otolmaydi...

XI

- Tog'a, saharlab kelganim uchun uzr! Kech qolishdan qo'rqdim!

- Yozib bo'ldingmi?

- Mana...

- O'o'h-ho', roman yozib tashlabsan-kul!

- Tog'a, kuyovingiz chiqarmikan?

- Yaxshi niyat qil, chiqadi... Xatning turli xilidan yozaveramiz... Birini bo'lmasa, birini o'qib qolar...

- Tog'a, sizga katta rahmat... Kuyovingiz chiqadi-a?

- Ha, dedim-kul! Qara, jiyan, tong otyapti, quyosh chiqyapti... Lekin osmonda bulutlar ham bor... Qalibroq kiyinishim kerakka o'xshaydi... Mayli, men endi ertaroq oltanay...

- Siz bergan go'shtdan gaynatna sho'rva qilgandim. Bolam ancha jonlanib qoldi. Lekin, tog'a, kuyib ketyapmiz-da! Kuyovingiz ozod bo'larmikan?! Ozodman deb kelarmikan!?

- Men shoshilishim kerak, qara, tong

otvapti, quyosh chiqyapti... Bizga atalgan kun ham bordir axir...

- O'sha kun qachon keladi, tog'a?!

- Keladi, albatta, keladi...

IKKI QALB UCHRASHUVI

Qizga "Laylo" deb nomlangan kafe hashamdor, lekin fayzsiz ko'rindi. Yonib turgan turli chiroqlar, kiraverishga osilgan gumbazsimon qandli-u devorga yopishtirilgan gul qog'ozlar, turfa kartinalar ham qizni g'ashlantirar, bo'g'ardi. Buning ustiga, kafe ichkarisi ham ko'chadan farq qilmas darajada sovuq. Qizg'ish rangdagi mebelda mudrab o'tirgan soqolli bir kishini aytmaganda, kafeda boshqa xo'randa ham yo'q. Istigitlar ishlamayotganligi uchun bo'lsa kerak deb o'yladi qiz. U boyatdan beri sovgotar, buning ustiga tuflisi birdan torayib qolganday oyog'ini qisardi. Yigit esa to'liqlanib gapirar, aftidan sabrtli tinglovchi topilganidan xursand edi. Qiz junjukkancha, tishlarini bir-biriga urar, serkip-ritk qora ko'zlari yoshlanardi. Yigit bo'lajak ayolining sifatleri haqida zerikarti ma'ruza o'qir, minbarda ko'pchilikka so'zlayotganday, boshi bilan o'z gapini tasdiqlab ham qo'yardi. Yigit, tug'ilajak farzandlari haqida javrashga o'tgan ham edi, qizning toqati toq bo'ldi.

– Gapingiz tugadimi?

To'satdan tinglovchidan bunday gapni eshitgan har qanday notiq ham bir dam kalovlanib qolishi aniq. Buning ustiga, qiz ko'zlarini lo'q qilib, «bo'ldi qil» ma'nosida kiprik qoqmay

qarab turar, dasturxon chetini yirtilib yuboradigan darajada g'ijimlardi. Yigit esa, beparvo yana so'zlashda davom etdi. Xuddi qizigan eski mashinadek o'chishi ham murakkab...

– Tugatarsiz? Men kech qolsam, institut hovlisiga kiritishmaydi.

– Nima, yotoqxonada turasizmi?

– Ha!

– Rostdanni?

– Siz nima deb o'yloddingiz?

Qiz bu savolni berib, sherigining yosh bolalarnikiga o'xshash silliq, tiniq yuziga, lekin har tomonga o'ynayotgan qo'y ko'zlariga qarab turdi, ammo hech nimani anglolmadi. Yigit ham kalovlanar, to'y oshiga to'yamay qolgan mehmondek, atrofga olazarak boqib, yana gapirgisi kelardi.

– Men sizga hali ko'p gaplarni aytishga ulgurmadim...

– Shundoq ham ko'p gapirdingiz. Bir ma'ruzada ham bunchalik....

Qiz «bunchalik qiynalmasdim», demogchi bo'ldi-yu, indamadi.

– Sizning gapingiz yo'qmi?

– Bor... Ey, yo'q-yo'qi!

Qizning oyoqlari muzlar, qora ko'ylagining uchini tortib, uni pastroqqa cho'zmoqchi bo'lardi. Qani bir jun ro'mol bo'lsa-yu, oyoqlarini o'rab olsa!

– Gapiring, men eshitishga tayyorman, dedi yigit.

– Lekin men sovg'otapman. Qanaga yigit-siz o'zi? Shunaga ham muzxona bo'ladini? Bu yerdagi shuncha chiroqlar yonib tursa-yu, hech kim bo'lmasa, isitgichlar ishlamasa?

– Men o'zimni boy ko'rsatmoqchiman... Qimmat kafelar, gullar va shartlar sovg'a qilib, ko'nglingizni olish niyatim yo'ql.

– Nima..? Men boylikka uchib, erga tegadigan qizlardan emasman! Xo'p, shu niyatiz bor ekan, ko'chada gaplashsak ham bo'lardi. Balki avtobusda... Bu yerdan ko'ra ancha issiq edi...

– Men sizni kuchli qiz deb o'ylabman.

– Nima?

– Qiyinchiliklardan qo'rqasizmi?

– Men Antarktidada yashamoqchimasman!

– Masalan, chet elga chiqsangiz nima qilasisiz? Men safarlarni yaxshi ko'raman.

– Bemalol... Menga Toshkent ham bo'ladi.

– Buncha tor o'ylaysiz?!

– Ha, men shunaqaman.

Yigitning qizga rahmi keldi, shekilli, xizmatchi qizni chaqirdi. Ofisiant mijozlar yo'qligidan pana joyda mudrayotgani uchunmi, kelmadi. Yigit yana nochor qizga qaradi va dedi:

– Qayerga g'oyib bo'ldi, bular... Qoyillatib xizmat qilishni ham bilishmaydi... Yevropada umuman boshqacha...

– Illimos, chet elda o'tiribman degan mayvolni o'zingizdan quvib yuboring!

– Rostdan, men chet elliklar bilan ko'p hamsuhbat bo'lgan...

– Ko'rinish turibdi.

– Kulmang!

– Kulib o'libmanmi?

Shunda ofisiant ko'rinish berdi.

– Hoy, qiz, bizga issiq limon choy bering!

Ofisiant qiz xo'p degancha, ovqat ulashadigan darchaga qaradi. Darchadan hech kim ko'rinnadi, shekilli, o'zi aylanib o'tib, ichkariga kirib ketdi.

– Men shunaga zamonaviy bolaman. Sizning ham bugungi kunga mos bo'lishingizni istayman. Bu kiyimlaringiz nima? Qiz bola degani, yevropacha kiyinishni ham bilishi kerak-da. Masalan, hech sochingizni sariqqa bo'yaganmisiz? Menimcha, sizga yarashadi. Qoshingizni ham tering! Jinsi shim kiyasangiz-chi? Siz, umuman...

Qiz oldiga tushib turgan bir tutam sochini yigitdan qizg'anganday quloqlari ortiga o'tkazib qo'ydi. Uning zulmat rangidagi ko'zlari qisilar, qandil chiroqlari ko'ziga ming bo'lakka bo'linib ko'rinar, lablari sovuqdan titrardi. Sogolli kishining sabri tugadi, shekilli, qalitrangancha hisob-kitob qilib, chiqib ketdi. Kafeda ular yolg'iz mijozga aylanishdi. Qiz yigitning gaplarini o'ziga nisbatan haqorat

deb bilsa-da, istihola qilib, unga qattiq gapirmaslikka, tezroq ketishga urinardi.

– Sizni tushunaman. Shu yerdan tashqariga chiqmagansiz. Qishloqdan kelgansiz, lekin siz zamonaviy bo‘lib yurishingiz kerak.

Qiz yigitning bu gapidan o‘zining didsiz ekanligini anglab oldi. Tilini qattiqroq tishladi. yelkalari sovuqdan toshdek qotsa-da, paltosini kiyib olishni noqulay deb bilardi. Har holda, bu yerga umid bilan kelgandi. Xolasi topgan, maqtagan yigitini yomon bo‘lmasa kerak deb. Bahslashib nima foyda, tezroq hammasi tugasa, ketga bo‘ldi. Nima desa, der!

– Men Amsterdamda bo‘lganida, qizlarning kiyinishiga qoyil qolganman... Voh, voh... Men u yerda nima ko‘rganman, aytaymi? Shunaga restoranlarni, Van Gog muzeyini... (aslida, u muzeyning ko‘chasidan o‘tgandi, xolos) ovqatlarini yedim, ko‘chalarda sayr qildim... Kino, teatr... yo‘q, teatrga tushmadim... Domlam bilan ilmiy seminararga borib, maza qilib sayohat qilib qaytdik.

– Nima haqida edi?

Yigit shunaga ham bema‘ni savol bo‘ladimi, deya og‘in yuzlarini barmoq bilan bosilgan pufakchaday burishtirdi. Qiz savolini yana takrorladi.

– Ilmiy seminar nima haqida edi?

– Mahalliy sharoitda elektr manbalarini olishning nanotexnologiyalari haqida.

Qiz birdan jonlanib ketdi.

– Qanday o‘tdi?

– Ochig‘i, seminardan oldin tuni bilan ko‘chalarni kezzaganim uchun uxlab qolibman. (Aslida, ishratxonada edi). Ertalab turganimda soat o‘n. Borish yoqmadi. Domlamning o‘zi ketib qolibdi.

– Bironta yangilik, natija bo‘ldimi?

– Rasmlarga tushganman!

– Elektr energiyasi bo‘yicha biron-bir yangi texnologiya olib kelmadingizmi?

– Kelib o‘n varaqli hisobot, slyad-shou qilganmiz! Domlam sovetning odami. Ingliz tilini bilmaydi, olmon tilini ham... Shuning uchun seminarda ham, yarmarkada ham hech nimani tushunmagan, bitta ham shartnoma tuzolmagan. Yodida qandaydir tekin sharbat ichgani-yu, bir qozoq texnologiyasi bilan tanishgani qolgan, xolos. Keyin...sal oshib ketib, mehmonxonaga zo‘rg‘a kelgan...

Qiz qaltramas, jim turardi. Keyin sovuq ham esidan chiqib, oyog‘i qizidi.

– Siz Qashqadaryoning qayeridansiz? – dedi qiz yigitdan ko‘zlarini uzmay.

– Qarshidan.

– Men Qamashidanman...

– “Tandir go‘sh”ni zo‘r pishiradilar-a, sizlarda?

– Ha, bizda tandirda go‘shni zo‘r toblaydilar. Chunki boshqa ovqatga elektr toki kerak.

– Nima?

Qizning ko'zlari boshqacha tus olgan, unga qarab turgan yigitning silliq, oppoq yuzlari esa, bilinar-bilimas titrardi.

– Siz Energetika vazirligida ishlaysiz-al!

– Shunday desa ham bo'ladi, xolangiz meni ko'p maqtaganmi deyman. – Yigit yana maqtanish uchun imkon topilganidan yuziga qon yugurdi. Endi gapirmoqchi bo'lib turganida, qiz uning gapini bo'lib yubordi.

– Otam o'tgan yili qazo qildi. Nimadan deb o'ylarsiz? Ko'richakdan...

– Yo'g'-ay!

– Operasiya vaqtida tuman tibbiyot markazidagi chiroq o'chib qolgan... Mendan to'rt yosh katta akam, u hozir Namanganda, qamoqda. O'sha kuni elektr stansiyaning navbatchisini ko'tarib, yuqori kuchlanishli simlarga otib yuborgan. Aslida, navbatchida nima ayb? U har kungi odatini takrorlagan, buyruqni bajargan, xolos.

– Esi joyidami?!

Yigit qo'rqib ketganini yashirish uchun yana xizmatchi qizni qidiradi. Baxtga qarshi hech kim yo'q edi. Qandil va kafedagi kichkina, yuzdan ortiq chiroqlar oy va yulduzlarni eslatib, nur taratib turar, xuddi ochiq tun bag'rida ko'kdan porlab turgan oy va yulduzlarni eslatardi.

– Qayerda qolishdi, bular-al!

– Akamning ikkita bolasi, xotini bor. Yangam Rossiyada, kechasi oshxonada kosa-tovoq yuvib, kunduzlari ko'cha supurib, biron narsa topsa, lo'hlarday janjal qilib, talashib, bizga jo'natadi. Meni institutda o'qishim uchun shartnoma pulini ham yangam to'laydi.

Qizning ko'zlari qizarib, qorachig'i dengiz to'foniga uchragan kema yanglig' to'lg'andi, yuzlari namlandi.

Yigitning ko'zlari esa, sahroning o'g'ri shamollari uchragan yantoq kabi u yoqdan-bu yoqqa ma'nosiz sudralib yurar, atfidan, nigohini qay nuqtaga tikishni ham bilmasdi. Qizni unga boshqacha ta'riflashgandi: og'ir-bosiq, aqlli, tagi-zoti toza, yuvosh, mehribon, ishchan, buning ustiga, institutni tugatyapti, «tayyor osh»... Bu o'ylardan so'ng, yigit ham sovgata boshladi.

– Kafé sovuqroqqa o'xshaydi, rostdan...

Nima deysiz, balki, hozir...

– Hozir onam qishloqda, yolg'iz. Birdan qarib qoldilar. Kechalari televizor ko'ray desa tok yo'q. Yangam bolalariga kompyuter berib yuborgan. Uning chang bosgan ekranida esa, faqat o'zlarni tomosha qilishardi.

– Kechirasiz, lekin, menga siz haqida boshqacha...

– Xolammi? U Toshkentda yashaydi, boy. Siz u bilan tanishsiz... Buncha dim bu yer-al! Isib keyapman...

– Xolangiz menga...

– Xolam menga ham sizni ko'p tillarni biladigan, aqli yigit degandi. Ha, siz, ko'p tilni bilishingiz mumkin, lekin xalq nima deb so'zlayotganini tushummas ekansiz? To'g'risi, siz qatnashgan o'sha ilmiy seminaridan butunlay elektr muammosi hal bo'lmas, ammo o'rningizga birona yurtparvar inson o'sha anjumanda ishtirok etganida kichkina texnika, yangi kashfiyot namunalaridan olib kelarmidi? Borgan sari yangiliklar ko'payib-ko'payib, elektr muammosi hal bo'larmidi? Eh, sizlarga shuncha pul, shuncha e'tibor hayf...

Qiz qizib ketganidan shafini bo'ynidan yulqib, stol ustiga qo'ydi. Yigit esa titrab turar, ko'zini nozik qo'llarda g'ijimlanayotgan oppoq shartdan uzmasdi. Biroz o'tib, yigit bo'g'i ovozda dedi:

– Kechirasiz, siz mavzudan chiqmang. Ikkalamiz uchrashuvdamiz... Qayerdagi gaplarni aytyapsiz? Undan ko'ra, menga ayting-chi, kimdir sevganmisiz?

– Bu qayerdagi gaplar emasi! Siz yashayotgan shahardan bor-yo'g'i ikki kilometr nariga chiqsangiz, har uyda osilib turgan, lekin yonmaydigan chiroqlar haqida gapirayapman! Aslida, siz qayerdagi gaplarni gapirdingiz! Menga zamonaviy kiyimlarni ildirmoqchi, qoshimni terdirishni, shlyapalarda yurishimni

aytdingiz. Yo'q... Men o'zbek qiziman. Men zamonaviy qizman, lekin uyatsiz emasman.

– Men unaga ma'noda gapirmadim. Zamonaviy bo'ling, dedim, xolos! Shaharda yashaymiz, axir!

– Men sizday odamlar bilan shaharda yashashdan, dunyo bo'ylab sayohat qilishdan ko'ra, qishloqning oddiy maktablarida sovgotib bo'lsa-da, hayrat-la ustoziga termilib turgan beg'ubor, pokiza bolakaylarga bilim berishni afzal ko'raman. Shunga o'zini kerakli his qilaman, shunda olayotgan natasimga achinmayman. Kimni sevasiz, deysizmi? Men umidlarimni, orzularimni, kasbimni, o'sha bilimga chanoq bolakaylarni, onamni, akamni, yangamni, jivanlarimni, chuqur bo'lmasa-da, tinmay oqayotgan Qashqadaryoni sevaman. Na o'zini, na o'z kasbini, na xalqini, na uning dardini biladigan sizday bo'lajak «olim»lar esa, bunday sevgini ikki dunyoda ham tushummaydi. Hech qachon tushummaydi. Endi, marhamat qilib, meni kuzatib qo'ying. Restorandan bir o'zim chiqib ketishni istamayman! Bu, har holda, odatimizga to'g'ri kelmaydi, yigit!!!

MUNDARIJA

Buxoro, Buxoro, Buxoro	3
Ayol	27
Qizlar bilan uchrashuvarim	35
Ozodlik	56
Ikki qalb uchrashuvi	84

ЖАВЛОН
ЖОВЛИЕВ

ИККИ ҚАЛБ УЧРАШУВИ

Ҳикоялар

«Наво'з» нашриёти
Тошкент – 2019

ББК 84.(Ўзб)
Ж-01
УЎК 818.613

Жовлиев, Жавлон

Икки қадб у'чрашуви (хикоялар). – Тошкент:
«Navto'z» нашриёти, 2019 й. 192 бет.

Масъуд муҳаррирлар:

Азиз САИД,

Абдуқалом ИҶДОШЕВ

Жавлоннинг хикоялари кўнглида яхши, таниш
ёқсадар, одамлар ҳақида ситчков ижодкорнинг
ўзига хос назоҳи билан ёзилган. Табиий, содда тилда
битилган хикояларда Ватан соғинчи, «пахта
иши» каби ушқан дордаларнинг руҳий-психологик
таҳқиқларини, дунёқарашлари бир-бирига қарама-
қарши бўлган инсонларнинг ички оламидаги мезон-
лар ва ақидаларнинг манзараларини кўрасиз.

Ушбу китоб Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
ўтказган Республика ёш ижодкорларининг Зомин
семинарида нашрга тавсия қилиниб, "Ижод" жамоат
фонди томонидан молиялаштирилган.

ISBN 978-9943-563-04-9

© Жавлон Жовлиев, 2019 й.
© «Navto'z» нашриёти, 2019-й.

Икки қадб у'чрашуви

БУХОРО, БУХОРО, БУХОРО...

Уша йили киш жуда совук келган
жан-да! Эс-эс биламанки, бирта ўйнай-
ланган серкиприк афтон бодаларининг
киприкалари бир-бирига ёпишиб, киров
тушгандай оқариб қоларди. Худди хозирги
қорбоболарнинг ясама киприкаларини эсла-
тади. Мен афтон бодалари билан тез тил
топишиб кетанман. Гарчад, улар мендан
бўйчан, бунинг устига, бир-икки ёш катта
бўлишса ҳам. Синглим Ойшабиби эса ўй-
дан чиқмасди. Уйда отам бухороча танча
қўртанди. Шунинг атрофида турли датта-
путталардан нимадир тикиб ўйнаганлари
эсимда... Онам эса куну тун акам билан ово-
ра. Акам зотилжам билан оғригани учун
бизни ёнига қўйишмасди. Синглим Ойша-
биби билан дераза дарчасидан чўлдай озиб
кетган, рангпар, кўзлари киртайиб, сўлгин
боқувчи акамга соатлаб тикилиб турарди.
У ҳам бизни кўриб "яхшиман" деган маъ-
нода қокшол қўлларини кўтариб, силкиб
қўярди. Тез орада акам тузалиб, чопқиллаб
кетишига шубҳа қилмасдик.

Отам бозорда ҳаммодалиқ қиларди. У
тоҳ-тоҳ опшоқ, майин бир ширинлик олиб
келгани эсимда. Жува мазади, тилда эриб
кетарди. Унинг номини хозиргача аниқ

билмайман. Аммо онам биринчи марта ширинликни кўрганда, йиғлаб юборганди. Шунда у пайтлари Ойша онамининг тиззаларига ўтириб, жажжи кўллари билан юзларини силар, кўзёшларини артиб кўярди.

— Нега йиғлайсиз?

— Бухорони эслатди, қизим.

Ўша пайтларда энг кўп эшитган сўзим Бухоро эди. Бухоро, Бухоро, Бухоро... Хаёлимада бу жой осмонларда, ошпоқ бўлутлар орасидати ялтирок тошлардан курилан сарой, дунёдаги барча эртакаларнинг тўғайдиган манзили эди. Бухорода туғилган бўлсам ҳам, эсимни Қобул яқинидаги қишлоқда танитганман. Шу ерда отам сафар пуларини қайсибир қалобага бой берган-у, биз камбаталлик кўчасига иритилганмиз.

Энг ёмони — акам касал бўлиб қолаган эди. Мен унинг соғлом пайтини канчалик эслашта уринмай, эслолмайман. Фақат бир кунни у йўталганча (ўша пайт ҳам озиб-тўзиб кетган эди) уйимиздан чиқиб кетгани ёдимда. У ишга кетаётиб, бизни ўнгиб қўйганди. У ўша пайтларда анча улағ одамдек кўринар, онам ҳам, отам ҳам унга ишонарди.

Онам акамнинг олдидан бери келмасди. Унга кўп суюқлик ичирар, терларини артар, оёқ-кўллариини укаларди. У бизга, акамнинг касали юкумли деб уқтирарди-ю, ўзи унинг юз-кўзларидан босиб-босиб ўпар-

ди. Онам ҳам ёш, ўша пайтлар бор бўлса, ўттиздан эндиғина ошган жувон эди. Қоп-қора сочлари узун, қошлари қалин, кўзлари меҳр билан боқувчи, ошпоқ юзларида қултичи бор бухоролик аёл эди. Мен билан Ойша онамга, акам эса кўпроқ отамга ўхшарди. Унинг кўзлари маллатоблиги эсимда. Биз Ҳожиг Аҳмад деган савдогарнинг икки хонали пасткам уйида ижарага турардик. У ҳам бизни кўллаган. Айниқса, акамга даво бўладиган тансик мевадарни бир ёқлардан топтириб келарди.

Аммо акам қишдан чиқмади. Бизни у билан хайрлашгани ҳам кўйишмади. Онамининг ўқиб-ўқиб йиғлаганини эшитиб, бир бурчада кунпиш ўтирардик. Мен у пайтларда ўлим, ўлиш сўзларини эшитгандим-у, унинг тағ заминини тушуниб етмагандим. Мен акам ўлади-ю, биз соғинганда қайтиб келади деб ўйлардим. Бир ҳафта ўтди, бир йил ҳам ўтди, аммо у қайтиб келмади. Бир кунни онам чопонимизни кийдириб (ўзиники жуда юпун эди) акамнинг олдига олиб борди. Биз акамизни кўрамиз деб қувнар, осмонларда учардик. Ўша кунни атрофни қалин туман қоплаган бўлиб, ўз қавушларимизни ҳам аниқ-тиниқ кўрамасдик. Осмондан бир нимадар ёғар, аммо чопонимиз нам бўлмасди. Кейин кўз олдимизда дўшпайган тулпроқлар пайдо бўлди. Турғиниё-сурғиниё кета бошладик. Ниҳоят,

онам тўхтади. Кўзларини бўртиб турган, ён атрофига қалин ёғочлар қўйилган қора туپроқдан ўзмасди.

– Бу ерда аканг ётибди, – деди онам.

– Қани-қани? – дедик биз акаминмас, туپроқ уюминни кўриб, хаёлимда ҳозир туپроқ кўтарилади-ю, ичидан акам, усти-боши чанг бўлиб чиқиб келадигандай эди.

– Акам совуқ емайдимми? – деди Ойша.

– Йўқ! У иссиқда ётибди, – деди онам ва хўнграб йиғлаб юборди.

– Кўрқатман, – деди Ойша.

Онам Ойшанинг бу тапидан кейин йиғламади, аммо анча вақтгача екалари учиб турди, хансираши босилмади.

Биз ҳам йиғладик. Ўша пайтлар беш-олти ёшларда эдик. Акам ўлиб, катта фарзанд бўлиб қолгандим. Аммо онамни қандай оутишни билмас, кўз ёшимни тийёлмасдим.

Бу кўзёшлари ҳеч қачон эсимдан чиққан эмас!!!

Эҳ, Онажоним!

Онамнинг қулиларидан кўра, йиғисини кўп эслайман... У анча навқирон бўлса ҳам, сочларига оқ тушган, негадир умуман қуламасди. Акам ўлганидан кейин бутунлай тунда аёлга айланди.

Отам туну кун ишлаб, корнимиз зўрға тўйдиган таом олиб келарди. Оёқлари

отриб, оксаб юрар, кўллари ёрилиб, ириб кетганлари эсимда.

Қишлар ўтаверди, баҳорлар ўтаверди, аммо онамнинг кўзёшлари адо бўлмади. Ҳовлимиздаги ўрик тўллади. Онам бунни кўриб яна йиғлади.

– Она, нега йиғлайсиз?

– Бухорони соғиндим, – деди Онам.

Айтишларича, бобомиз – онамнинг оталари Бухородати энг бой одамлардан бўлган. Онам ўша фаровонликда ўтган кунларни жуда кўмсаб эслар, эслаб яна...

– Уйимга кеттим келяпти! Уйимга!...

– Бухоро қандай жой ўзи? Нега бунча йиғлайверасиз? Айтинг, она... Бухоро қандай жой ўзи?

– Йиғламайдиган жой, болам, йиғламайдиган...

Ҳар кунни шу ахвол эди. Бирон кун йўқ эдики, онам Бухоро учун, бевақт ўлган акам учун йиғламаган бўлса! Йиғлаганда ҳам эзилиб, кўзлари ёшта қорилиб, хўнграб-хўнграб йиғларди. Бухородати қариндошлари, катта боғ ховлиларини эсларди.

Онамнинг эслаб азобланмаслиги учун Бухородан олиб келган ҳамма нарсаларни яшириб ташлардим. Ҳатто ярим ой шаклидаги тахта таровини ҳам. Аммо бу ҳаракатимнинг ҳеч фойдаси тегмади. Онамга ҳамма нарса Бухорони эслатар, осмонда

учиб ўтган қалдирғоч ҳам, мусичанинг "ку-ку" лашлари ҳам, афғон шамолининг кўпириши ҳам Бухорони ёдига солар ва онам бечора йиғлайверарди.

Бу ғамлар навиход онамни адо қилди. Отам уни чагисин дедими, ишта қўйди. Юмушларини мен қиладиган бўлдим. Аммо бир қора кунда иш-тазама тўқийдиган заводдан онамнинг ўлигини олиб келишди. Онам ҳам сид бўлган экан...

Бизга онам билан хайралишша ҳеч ким тўскиндик қилолмади. Мен онамнинг юзларини ўпаётганимда, Ойша унинг совиб улгурган пинжига сукулиб олганди. У онамнинг кўлларини силар, уни ҳеч кимта бермайман деб бўзларди. Онам уйғонса, мени ўтиб кўзди, дерди. Мен синглимни кўраним сайин ўқириб-ўқириб йиғлатим келар, аммо отамни ўйлаб, ўзимни босардим. Ойша онамнинг кўйнидан чиқишни истамай, "мента онамни тиритириб бер", детандай илтижоли термилиб турарди.

– Онам қачон туради?

– Кейинроқ, Ойша! Сен нарипти уйга бор..!

– Қачон турасиз, она, тапиринг, тапиринг! – дея онамнинг оппоқ юзларига жажжи лабларини босарди.

Онам жууда тўза бўлиб ётарди. Бухоронинг тўзали, париси...

Ойша ўлим нималигини сезиб турса-да, бунни тан олгиси келмасди. Ойшани

онамнинг бағридан юлиб олиштанида, у шунақанги чирилладики, бу овоз кўксимга энг дахшатли, энг аламли, энг дардли азоб бўлиб, кўзғалмас қозикдек қоқилиб қолди.

Жойингиз жаннатдан бўлсин, Онажон!!!

* * *

Дунёда нима кўп – касал кўп, дунёда нима кўп – бало кўп. Қадамда дуч келадим, қадамдан ўшлайди. Айниқса, беватан бўлсанг, мусофир бўлсанг, балолар қадам олишингги пойлаб ҳам турмай босиб келавараркан... Аммо не бўлганда ҳам, биз акам учун, онам учун яшашимиз бу бевафо ҳаётда, нафас олишимиз керак эди.

Ўша қора кунларда биз ўзимиз учун бир таскин топдик. Бу таскин бизни онамнинг ортидан қора ерга кириб кетмасликка ундарди. Бу олий таскин Бухоро деган сўз эди.

Отам онамнинг жойларини жаннатдан тиларди, биз Ойша билан онамнинг жойи Бухоро бўлсин, деб дуо қилардик... Чунки ўша пайтларда мен учун энг ёруғ, энг тиник, энг тинч жой Бухоро эди... Ойша мента қувлик қилиб савол бериб қоларди:

– Онам Бухорога кетган бўлса, қачон келадим, ака?

– Бухорога борган одам келмайди. У осмонларда, булутлар орасида, уйлари олтиндан, егани асал, хоља, кабои!

– Нимага онам билан акам бизни ташлаб кетди? Бухорода бизга жой йўқми? У ерда нима бор ўзи?

– Ватан бор.

– Ким?

– Ватан.

– Ким у?

– Мен уни билмайман. Отам билади, онам, акам билади. Уни танийди. У Бухорода яшаса керак...

– Бўлмаса, биз ҳам кетайлик Бухорога, кетайлик!

– Ҳозир кетолмаймиз.

– Нимага?

– Отам кўймайди. Лекин, албатта, бир кун кетамиз.

– Йўқ! Бутун кетамиз, бутун, ака...

Шундан сўнг Ойша хар кунни “Бухорога кетамиз”, деб туриб оладиган бўлди. У хар сафар ўтинчини бошлаганида отам ҳам кўзига ёш олиб, эзилиб-эзилиб тиграрди. Падаримнинг йитилаётганини кўриб, мен биринчи марта ишта чиқипим кераклигини англаганман. Ўша пайтлар етти-саккиз ёшли болакай эдим. Муссофирлик одамни тез ўстиради, тез катта қилади.

Мактабни ташлаб, акам бир пайтлар ишлаган заводга ишта кириб олдим. Лекин отам бундан норози эди. Чунки пахта заводда болалар шафкатсизлик билан ишлати-

лар, эвазига эса уларга арзиматган чака-танга бериладди. Аммо шу пулларсиз Бухорога қайтиб бўлмаслигини билардим.

Бетон девор билан ўралган завод ичида улкан станоклар туйилаб айланар, улар тоннадаб пахтани ютиб юборар, биз барини кўриб турардик-у, пахтага кўшиб бизларни ҳам эзиб, ўлим томон тортиб кетётганини билмасдик. Тинмай ишлар, ишлар ва яна ишлайверардик.

Заводнинг эгаси биз томонга қадам ҳам босмасди. Уни факат узоқдан кўрардик. Бир кунни унинг ити цех дарвозаси ёнида пайдо бўлиб, такка тўхтаб қолди. Ошпоқ жўналари тароқ билан таралгандай хилпиради. Итдан қандайдир атирнинг хиди келарди. Нетадир бярча болалар ишни унутиб, дарвоза олдига турган итга қараб қолганди. Биз итти, ит эса искирт болаларни томоша қилмоқда эди. Толалар чиялашиб, тикилиб, станоклар азоодан чийиллаб юборганда ҳам биз итдан кўз узмадик. Юз-кўзимиздан бизни таниб бўлмас, фақат қорачиқларимизгина тирик одам эканлигимизни билдириб нур сочиб турарди. Шу сўлгин ва умидсиз нигоҳлар билан ошпоқ бўйнига қумуш медалъон боғланган кўшпака болаларча беғуборлик билан тикилиб, искирт хона ва аламларни бир дам эсдан чиқариб, бахтли болалар каби ўй суришни истаб қолгандик.

Кўшпак қондай қизил тилини оситирганча, кирсамми-йўқми, дегандай иккиланиб турарди. Охири у бўрилиб, кўм-кўк майса қопланган хийбон томон чошиб кетди. Биздан жирканди.

Мен бу ерда тўққиз ой ишладим. Тўққиз ой ичида 14 бола ишдан кетди. Билардики, улар нафақат ишдан, балки бу ёруғ оламдан ҳам кетишганди.

Бу ерда кўп ишлашнинг охири сил, сил эса мени акам ва онамнинг олдига олиб кетишни билардим. Шунинг учун инглиз тилини ўрганишни ва тозарок бўлимга ўтишни истардим. У ерда ойлик ҳам, иш ҳам дуруст эди. Бўнинг учун инглизча оқдий сўзларни билишнинг ўзи кифой. Кечалари ухламай, инглиз тилидаги ҳарфларни ёд олдим. Кейин дуч келган газеталарни ўқий бошладим. Бўни кўпчиликка билдирмасдим. Чўнки болаларнинг кўпи ўта мутаассиб фикрлар билан улғайган, ғайридинларнинг тилини ўрганишни исташмас, бўни макруҳлик, диндан қайтиш деб билишарди. Ундан кўра сил бўлиб ўлиб кетишга ҳам тайёр эдилар. Мен инглиз тилини ўлмаслик учун ўртандим. Бундай ҳолда тил ўрганиш осон кечади, устоэнинг ҳам керати йўқ.

Бир ойлдар ўтиб танловда қатнашдим ва яхши бада тўпладим. Мени итхоната, хўжа-ийнинг итига масбуа қилиб қўйишди. Мен

энди уйга кам борар, итхона ёнида ухлардим. Ёз кунлари осмонда чиққан тўлин ой ёруғида бир пайтлар ошхона қошидан тошиб олган Жек Лондоннинг "Мартин Иден" романини ўқиб ўтирардим. Кейин ҳисобласам, бу китобни 68 марта ўқиб чиққан эканман. Бу китоб менинг нафақат инглиз тилини ўрта-нишимга, балки матонатли, чидамли, қучли бўлишимга ҳам сабабчи. Бу китобни ўқир эканман, ўзимни итхона қошида, бетонга тўшалган шолча устида эмас, кент ва ёрқин океанда бахт томон сузиб кетаётган улкан кемадаги қудратли ва эркин инсон сифатида хис қилардим. Бу менинг аҳволимдаги болалар учун жуа қимматли туйғу. Адабиёт мента қучли бўлишни ўргатгани учун мен ундан доим қарздорман.

Хўжайин ҳар сафар ит билан сайрта чиққанида мента чака-танга тухфа қилар, бу эса, бир ойда бориб ойлигим баробарида пул йигилиши учун кўр бўларди. Бўнинг ярмини такабур ва ўлуғдай кўпол иш бошқарувчиси олиб қўяр, қолганини отамга берардим. Пуллар Ойшабиби синглимининг ўқишга сарфланарди.

Бир кўни хўжайин Жек Лондоннинг китобини овоз чиқариб ўқийганимни кўриб қолди. У оқлимга келиб, хайрон қолиб мента қараб турди. Айнан ўша маҳал қориндор, юзлари шишмол иш бошқарувчи кириб

кеади. У мента: «Хўжайин инглиз тилини буюб тапирадиганларни жуа ёмон кўради, оғзингдан бир оғиз сўз чиқмасин», деб тайинлаганди. Менинг инглизча тапириб кўйганимни билиб, иш бошқарувчи шунчалик қаҳри қарадики, итнинг қозик тишларида титилиб кетадиган қолбасадек янчилиб кетай дедим. Чунки унинг болаларни ваҳшийларча қийнашини ҳамма биларди.

Хўжайин мента қулиб қаради. Аммо ундан ҳамма нарсани қутиш мумкин эди. Айби қидирилган одамнинг ҳар қадамида тунҳ бор.

Эҳ, муссофириқда унтайган мен қабил болалар учун бундай ҳуруликлар биринчиси эмасди. Шунинг учун кўрқув, ҳадиксираш, ҳаммадан ўзимни паст тутиш қаби ўйлар, ҳоҳламасам ҳам, бўйим билан бирга юратимда ўсиб борарди. Чунки мен беватан, қулоқ ўттан асрнинг 1929–1933 йилларида мустабид шўро тузуми ер эгалари, бой, ўртаход деҳқон ва чорвадорларни “қулоқ – муштумзўр” номи остида синф сифатида тутатиш сиёсатини олиб борган) қилинган оиланинг фарзанди эдим. Бунга афгонлар ҳам, инглизлар ҳам, дунёдаги барча одамлар ҳам яхши билишга ишончим қомил эди. Улар менинг муссофир эканлигимни пешонамга қарабгина эмас, ўзоқдан соямини кўриши билан билар ва хўрашга арзийди-

ган одам пайдо бўлганидан суюнишди деб ўйлардим.

– Инглизча равон ўқиркансан! Каерда ўрангансан?

Мен саволга жавоб берайми йўқми, деб иш бошқарувчига қарадим. У ҳамон кўзларимга қаҳр билан тикилиб турарди. Довдиратанимдан фойдаланиб, ўзи жавоб берди.

– У каердан ҳам биларди, жаноб! Бу бир келгинди бўлса...

– Йўқ, биларди! Биласан-а?

– Йўқ-йўқ!

– Э-э, сайраб туриб, тил билмайман, дейишнинг қара! Қизик-ку! Юр-чи, мен билан.

Мен умримда бундай хашамдор уйга қирмагандим. Оғзим ланг очилиб қолди. Уйга қирпишим билан атиргул ҳидига ўхшаш бир ширин ифор димоғимга урилди. Қир оёғим билан унинг оппоқ эроний тилдамларини босайми-йўқми деб иккиланиб туриб қолдим. Хўжайин менинг билатимдан ўшлаб, уйга имлади. Ичкаридаги оппоқ хайкаллар, чиройли вазалар, шохона суратларга маҳлиё бўлиб, гандираклаб, бошим айланиб кетди. Руфларнинг хонадонига биринчи қадам қўйган Мартин Иден ҳолига тушгандим, тўё.

Мен шунда ўзимнинг ямагдан, йиртиқ энгимга қарадим, уялдим. Бунга сезган хўжайин уй хизматчисини чақириб, мени

ювинтиришни буюради. Хизматчи мента ко-
воғини эмас, опшок тишларини кўрсатиб,
табасум қилади. Ваннахонага олиб кириб,
хамма жойимга опшок корга ўхшаш нарса
ишқаб ташлади. Бутун танам яйрагани рост.
Аммо ҳамон кўрқар, у мени ювинтириб, ке-
йин ўлдирмоқчими деб ҳам ўйлардим. Чў-
милиб бўлагач, мента янги кийим беришди.
Бу кийимда мен бутунлай бошқа болага ай-
лангандай эдим. Шоҳона либосларни кийиб,
яйраб кетдим. Ўлимни ўйламай қўйдим.

Жаноб мени кутиб турган экан, иккин-
чи каватга бошлади. Ўнинг ортидан бор-
япман-у, вужудимни яна кўрқув қоплади.
Боя мени чўмилтирган одам ҳам кўзимга
шубҳали кўриниб кетди. Аммо жаноб ик-
кинчи каватдаги тахтали эшикни очганда,
тошга айландим. У ердаги китоблар менинг
хайрат олашимга ситмасди. Мен китоблар-
ни кўздан кечирарканман, ҳаётимдан ўлим
хам, кўрқув, очлик, ишсизлик ҳам – бари-
бари лаҳза ичида йўқолди. Онам эсимга ту-
шиб кетди. Фақат у менинг бахтиёрлигимни
сезиб, кўриб тургандай эди.

Хўжайин исталган вақтда бу ердан ки-
тоб олишим мумкинлигини айтди. Кейин
жойимга қўйиб қўйсам бўлгани экан. Бор-йўқ
шарти – шу!

Мен энди ҳар кунни, бўш вақтим бўлди де-
гунча китоб ўқир, газеталарни варақлардим.

У ерда мен тушунмайдиган тиллардаги ки-
тоблар бисёр эди. Мен ўзбек, форс, афрон
ва инглиз тилларида ёзилган китобларни
топиб ўқир, аммо кўпига тушунмасдим.
Бу мутолаалар мени иш бошқарувчининг
зутумидан ҳам кутқаради. У менинг китоб
ўқиб ўтирганимни кўрганيدا, кўрмасликка
олиб ўтиб кетадиган бўлди.

Тинмай китоб ўқидим. Тиббиёт, биз-
нес, тарихта оид китобларнинг жиннисига
айландим. Психологияга муҳаббат қўйдим.
Шундай қилиб, итбўқар бўлиб ишлаган
олти йилим ҳаётим пойдеворини ила би-
дан кўтаришга имкон берди. Бу орада отам
Ойшани куёвга узатди. Синглим ҳали ёш
эди. Аммо куёв Бухородан келган, биз қаби
ўзбек оиласи бўлгани учун отам совчиларга
йўқ деёлмади. Куёвнинг ёши синглимдан 12,
мендан 10 ёш катта эди. Илгит кўп йиллар
буҳоролик киз ахтариб, ўйланмай юртан
экан. Куёвнинг ёши катта бўлса ҳам, давра-
ларда мендан юқорида чиқмай ўтирарди.
Улар кўп ўтмай Ойшани олиб, Туркияга
кўчиб кетишди ва мен батамом ёлғизланиб
қолдим.

Шу йили хўжайин Англияга кетадиган
бўлди. У мени ҳам ўзи билан олиб кетмоқчи
эди. Аммо бахтсиз ҳолиса юз бериб, цехта ўт
кетди. Иш бошқарувчи ҳам, хўжайин ҳам,
ўнинг ити ҳам ҳалок бўлди. У ерда ишлай-
диганлардан 38 бола тирик қолди, ҳолос.

Бу фожиадан кейин бу ерда қололмаслигини аниқладим. Қандай қилиб бўлса ҳам, Европада кетиш учун йўл қилдира бошладим. Тилни яхши билганим учун мени бир европалик савдогар ишта олади. У таълама савдоси билан шуғулланар, таълама орасига эса турли оғуларни жойлаб Эронга, у ердан Европада ўтказарди. Февли паст одам бўлиб, арзиматган пул эвазига мени эшакдек ишлатарди. Унинг фирмаси орқали четта чиқинш мумкин эканлиги учунгина, тишимни-тишимга қўйиб, қулай вақт келишини кутиб қордим. У кечаси билан ухламай хисоб-китоб қилишга мажбур қилар, бунинг учун ойига 25 доллар беради, холос.

Мен кутган вақт бир йилдан сўнг келди. У пайт мен 18 ёшда эдим. Савдогарнинг эронлик хотини тутадиган бўлиб, Европада мени жўнатадиган бўлди. Чунки мен хисоб-китобга унинг ўзидан ҳам пишкороқ эдим.

Шундай қилиб, йўлга отландим.

Туркияга етиб боргач, унинг таълама орасидати барча оғуларини балчиққа улоқтирдим, сўнгра киммат таъламаларни сотиб, Италияга, у ерда озрок ишлатач, анча йўл босиб Англияга етиб бордим. У ерда икки ой туриб, кемада АҚШга жўнадим.

АҚШга кириб келганимда тушлик қилишга ҳам пулим йўқ эди. Ўлгудай оч эдим. Неча кунлар плакатларга тўла қў-

чаларда иш қилириб, итдай изғиб юрдим. Қаратон совуқ, муттасил очлик ва уйқусизликдан кўзларим қизариб, юзларим кўқариб, баданимни талати дончалар босиб кетди. Ўша кунларнинг бирида Худоимнинг ўзи мени кекса Ричерга дуч қилди. У менинг товуждай ҳамма ёқни сочиб, бетартиб аҳлат типтишимни кўриб, жаҳли чиқди. Кекса Ричер мента бу "соҳа"нинг ҳам ўзига хос сирлари борлигини айтиб, қайси халтани очини-ю, қайсиларига умуман тегмаслиқни, бу бефойда эканлигини ўратди. Ўйсизлигини биллиб, қулбасидан жой берди. Кекса Ричернинг на хотини, на болалари бор эди. Ичкилик туфайли яқинлари уни ташлаб кетишган. У туни билан ичар, хўнграб йиғларди. Аммо тонгда тетик турар, ҳеч нима бўлмагандай, мен билан бирга "ишта" отланарди. Биз кун бўйи аҳлат идишларни типтиб, кечаси анча-мунча "бойиб" қулабага қайтардик. Аммо тонгларнинг бирида кекса Ричер уйғонмади.

Қабр топишга ўзи васият қилган: "Кекса Ричер сизларни жуда яхши кўради" деган сўзларни ёздириб қўйдим. Кекса Ричер қачонлардир хотини ё фарзандлари уни ахтариб келишга ишонарди.

Шундан сўнг бор пулларимни йитиб, кекса Ричердан мерос қолган қулабани ҳам сотиб, ўзимнинг савдо ишларимни бош-

ладим. Аммо рақобатчилар мени "янчиб" ташлашди. Олти ой ўтмасдан банкрот бўладим, бу ҳам етмагандай, ҳам уйсиз, ҳам бир чакасиз қолдим. Бироқ хорлик ўстун келган кунларда ҳам орузларимни ўлдирмадим, уларни асраб-авайладим, курашдим. Отам бу пайт Ойшаларнинг Истанбулдаги уйига кўчиб борди.

Кейинчалик очтан пехим ҳали бир ёшта тўлмасидан банкротга учради. Банклар қарзини сўраб қўймасди. Эски ишмининг азасини тутмай, янги иш бошлади, бири бўлмади, бири мени бой қилишга ишонардим. Энг охирида реклама қозонлар ишлаб чиқарадиган қичкина босмахона очдим. У ҳам беш ойдан сўнг қасодга учради. Мен хатоларим устида қаттиқ ишладим. Ўқитан китобларимдан олган хулосаларимни амалда қўладим.

Мен яна рекама қозонлари билан шуғуллана бошладим. Аста-секин мижозларим сони ортиб борди. Мен эса тушу қун меҳнат қилар, ишхонада ухлаб, шу ерда тамадди қилардим. Ва ниҳоят, мен биринчи марта ўзининг қорхонам учун ишчи ёладим — улар Хиндистон ва Ҳитойдан келган талаба йигитлар эди. Биз учаламиз тинмай меҳнат қилиб, ҳафтасига 50 доллар оладиган ишминизни, ҳафтасига 50 минг доллар фойда келтирадиган қатта фирмага айлантирдик.

Биз биринчилардан бўлиб, бозор телевидениесини ривожлантириш мақсадида қатта миқдорда кредит олиб, иш бошладик. Бу "ТВ-бозор" мента қутилимаганда улкан бойлик, қудрат олиб келди. Аммо шунда ҳам мен ҳали мақсадимга етмаганимни билардим. Биз двигателлар ишлаб чиқаришни бошладик ва тез орада дунё бозорига чикиб бордик. Иккинчи йилданок жаҳон бозорига бизнинг двигателларга талаб ошиб, иштирадан ортик мамлакат билан шартнома имзолашга эришдик. Бу битимларни тузиб, Флоридадаги виламга қайтган куним онам Бухородан олиб келган тарокка қараб, ўкириб-ўкириб йиғлаганман.

У пайтга келиб турк хотиним мента тўрт ўғил тухфа қилганди. Отам неваралари бағрида, яхши кунларимни кўриб, бандаликни бажо келтирди. Болаларим ўзбекча, туркча билишди, аммо инглизча ёзишди, таплашишди... Мен эса... Мен...

* * *

Мана, неча йиллар ўтиб, ниҳоят, қариб-қарайган пайтимда Бухорога — ота ватанимга келдим! 90 йил ўтиб...

Эй Бухоро!!! Мана, мен! Мана, мен! Сенинг ўғлинг, фарзандинг 90 йил ўтиб бағрингга келди!

Нега шу пайтгача қайтмадим? Олий ор-

зулимни, онамининг, отамининг армонинини негашу пайтгача бажармадим? Нимага? Хаёлимдаги, орзуимдаги, ўша булутлар орасидаги тўзад, мўъжизакор Бухорони йўқотиб қўйишдан кўрқадими?

Биласизми, келиш туғул, мен харитадан Ўзбекистонга қарашта ҳам кўрқардим! Ўйларим сароб бўлиб чиқишидан кўрқардим, Бухоро йўқ бўлиб чиқишидан кўрқардим. Эх... Бу ерга келиб акамни, онамни тополмасликдан кўрқардим! Ахир, улар мен учун шу маҳалгача Бухорода эдилар, Бухорода...

Эй Бухоро! Бундан 90 йил аввал қувғин қилинган ўғлинг келди... Миллионлаб сургун қилинган фарзандларингдан бир вакил бўлиб келди... Очликдан, қувғинликдан, тутқунликдан, хорликдан, зўрликлардан ўлиб кетмаган, барига чидаган болаңг келди. У тирик!

Ватан нималигини билмай кетган чакалок, онаси, акаси, ўтмиши, ватанини кидириб келди. Эй, ота юрт, биласанми, қанчадан-қанча одамлар сента етолмай, сени бир бора кўришга зор бўлиб, беватан, бекафан ўлиб кетдилар. Улар бир бора Ватанинг муссаффо хавосини сипқориш учун, бир марта кўҳна гишларингни силаш учун жонларини беришга ҳам тайёр эдилар.

Худо уларга қанча кўз ёш берган бўлса, сен учун тўкишди, қанча сўз берган бўл-

са, сени дуо қилишди. Эй Ватан, Ватан, сен уларни унутмадингми? Мени танишсанми?

Менинг икки куним бор. Бир йилнинг фажат икки кунига мента ҳеч қим иш ҳақида тапирмайди, чунки шу кунларда мен байрам қиламан! Ўша кунлари менинг уйим олдига бева-бечоралар учун эҳсон берилади. Хайрия тадбирлари ўтказилади, миллионлаб пуллари улар учун сарф айлайман. Ҳар йили шу икки кун келишини кутиб яшайман. Бу кунларнинг бири – 24 июль. Ўша кунни менинг «Мовий кўзли бургутлар» деб номланган давигача заводим ишта тушган ва мен бу кунни азобларим аритган, иродам ғалаба қилган, акам, онам, отам ва синглимининг орзулари ушланган кун сифатида нишондайман.

Иккинчи куним – 2 март! Нью-Йорк осмонида, БМТ биноси олдига озод ва хур Ўзбекистон байроғи хилпиратган кун!

Ўша кунни мен «Мовий кўзли бургутлар» заводимнинг филиалини Японияда очиш учун битим имзолашга кетаётгандим. БМТ карортоҳи ёнидан ўтаётиб, кўзим Ўнга тушди-ю, қотиб қолдим. Кўзларимдан ёш чиқиб кетди. Шеритим хайрон бўлиб нималар деганини эсломайман... У йўлнинг ўртасида тушиб, қаерга кетиб қолганимни ҳам билмай қолди. Ўша кунни БМТ осмонида бир

улкан, ёру, нуруи хисларга тўла хақимни кўрадим. Мен ўзбекча гапирганча тиз чўжиб йиғлар, ўткинчиларнинг туртишлари-ю, елкамга тасалли учун кўл чўзишларига парво қилмас, онамга ўхшаб ўкириб-ўкириб, елкаларим учиб-учиб, силтаниб-силтаниб йиғлардим. Шунча йиллик мусофирлигим, онам, акам, сўрунга учраган хақим вакиллари учун йиғлардим.

Байроқ тепада эди, осмонда эди, аммо у шунчалик мента яқин эдики, унинг майин тодалари юзимни силар, кўз ёшимни артарди... Эҳ, Ватаним!

Бу Ватан байроғи эди.

Мен Ватанимнинг нафасини туйгандай, Бухорони кучгандай бўлдим...

Отажон, Флоридадати сиз ётган қабрининг туپроғидан олиб келиб, Бухоро узра сочипман. Бу туپроқ ота-боболарингиз туپроғи билан қовушади. Бахтиёрмисиз, ота? Мана, Ватаннинг туپроғига, чанглари-та – аждодлар хокига, шамолларга кўпилиб ўчинг! Миноралар устидаги лайлақлар билан бирга парвоз қилинг, Отажон!

Она, мен бекорга шунча вақт кутган эканман. Эртароқ бу ерга келсам, бу туپроқни кучсам бўларкан... Сизнинг Бухорога кетганингизни билардим-у, у ердан тополмасам нима қиламан деб ўйлардим. У ерга борсам, болалиқдаги беғубор тасаввуларим тўзғиб

кейтишдан, шуёҳалар орасида қолиб кетишдан кўркардим. Бекор қилган эканман! Нега бунча кутдим?

Бухорода экан ҳамма-хаммаси... Барчаси мента, болаларим, невараларимга ўхшаркан – юзи, қошу кўзи... Болаларим...

Онажон, акажон, Бухоро минорасига чиқиб, сиз ётган Афғонистон тарафга қараб турибман... Тинч ётибсизми? Энди хурсандмисиз?

Мана, орузларингиз ушладди, 90 йил ўтиб бўлса ҳам! Орузлар ўлмайди, ўлмайди... Дарёлар оқибдан тинмаганидек, шамоллар, нурулар, гуллар, баҳорлар ману йшнатидайд чин орузлар ҳам ўлмайди, онажон! Осмондан тоҳ қор, тоҳ ёмғир ётаверганидай, ой-юлдузлар ману бокаверганидай, қишда учиб кетган қушлар баҳорда қайтганидай мен ҳам қайтдим, қайтдим!!!

Дунёда нима кўп – зулм кўп, бало кўп, жазо кўп! Аммо беғуноҳ инсонни мажбурлаб, ўзи туғилган жойидан, ўзининг элидан, ўзининг нонидан, ўзининг сувидан, ўзининг дарахтларидан, ўзининг дарёларидан, ўзининг мазоридан, ўзининг меҳробидан, ўзининг осмонидан айириш, жудо қилиш дунёдаги энг қатта гуноҳ, дахшат ва инсониятга қилинган ваҳшийликдир!

Сизни топдим, она! Бозора кўрдим!
Душми сотаётган экансиз! Ўхшатдимми де-
дим, йўк, куйиб кўйгандай ўзингиз... Кейин
кишлоқларда ҳам кўрдим! Бухорода бир
эмас, кўп экансиз, Онажон! Ҳа, аниқ сиз!
Акамни ҳам кўрдим! Айниқса, новвой
йипит акамга Ҳасан Ҳусанига ўхшатгандай ўх-
шайди. Койил!

Лекин алдаган экансиз, она, алдаган
экансиз! Бухоро қандай жой деганимда:
“Йиғламайдиган жой” дегандингиз... Мен
кеганимдан бери йиғлапман, сизни кўриб,
акамни кўриб, Бухорони кўриб...

Мана, мен келдим, Бухоро!!! 90 йил
ўтиб...

Аёл

У фермернинг ёланма ипчиси эди.
Пахта, картошка, пиёз, кунжут ўтотида
кунлик тўлов эвазига меҳнат қилар, эри иш-
сиз, оила у тошпан пул билангина кун кўра-
ди.

Бу йил сув-яхши бўлиб, ишлайман де-
ганга юмуш мўл бўлди. Шунинг учун аёл
эрта баҳордан бери тинмас, дам билмай
тер тўқарди. Аммо ёз тутаман у чарчади,
хосизланди, кучи кайтди. Мана, уч кун ичи-
да ҳам даладаги пиёзни ўтаб бўлмади. Гарчи
эрта тонгдан то кун ботганига қадар тиним
билмай ишласа ҳам.

Бутун тўртинчи кун. Айнан бутун дам
оомокчи эди. Аммо ишни тутатишни керак.
Тутатиши шарт.

Ҳали куёш кишлоққа салом бериб,
уйноки тераклар майин шабадага тебраниб
шивирламасданок аёл ўрнидан туриб, уйда-
ги юмушларини саранжомлади. Кир ювди,
ситир соғди, сут пиширди, нонушта ва туш-
лик учун нимадандир тайёрлади. Кейин
эски кийимларини кийди-ю, кавушини суд-
раб, дада томон ошиқди.

Анча вақт бош кўтармай ишлади.
Аммо тушта бориб очикди. Кўнгли айниб,

холсизланди. Куёш ҳафсала билан далани кизитар, қилт этган шабада йўқ. Аёлнинг бутун танаси кора терга ботиб, нафас олиши қийинлашди. У факат чанкатанда ўрнидан турар, шундагина ёқасидан шамола килиб, бироз енгил тортарди. Қотиб, ачишиб оғриётган бедини машк қилдирган бўларди, отрик тутамаса, кўлини мушт қилиб, енгилгина уриб кўярди. Аёл ўрнидан турганида кўз олади коронгиллашиб, боши айланди. Йикилиб тушай деди. Рўмолини ариқлати бадбўй дори анкиётган сувга чайиб, пешонасига босди ва бироз ўзига келгандай бўлди.

Янги бугдаой сингари нишлаб, бетола ўтлар билан жой таллашиб ўсаётган пиезлар ҳам куёш тигидан кўркиб, нозик бошларини этанча қилт этмай туришар, аёл эса вақтинчи беҳуда ўтказмасликка интиларди.

Пиезпоя кераксиз ўтга тўла. Бетонаси шунчалик кўп эдики, қайси бири ўт, қайси бири пиез эканлигини тажрибасиз ишчилар ҳаётганда билолмасди.

Аёл қорайиб, ёрилиб кетган кўллари билан ҳар бир ниҳолни авайлаб, ортиқча ўтлардан тозаларди. Майда иш кўп вақтини талаб қилади.

Фермер жувонга жуда ишонар, ишини кўнгилдан бажаришини билиб, ортидан

текширмасди. Ҳақ тўлашда бошқаларга нисбатан унга бироз саҳийлик қиларди.

Аёл ишни битирганида ҳали кун ботман, куёш уфққа эгилган кўйи тўе кунни билан тигларига чидаган жувон кўзларига масҳараомуз бокиб турарди. Унинг боши айланиб, ўтириб қолди, кейин узок йўталди. Ариқдан ховучлаб сув ичиб, юзини ювгандагина ўзига келди. Чуқур нафас олади. Куёшта термиди.

Фермернинг иш бошқарувчисида келишилган пулни олар экан, қимтинибгина раҳмат айтиб қўйди. Ҳар гал иш ҳақини олганда титраётгани сезилиб туради. Ҳалол меҳнатнинг ҳузурбахш типроги шу бўлса керак-да...

Фермернинг қари иш бошқарувчиси эса, арзиматган пулга мамнун бўлиб, қавушпини сударатанча, пилдираб кетаётган жувоннинг кундан-кунга чўкиб бораётган қоксуяк гавдасига қараб ачинади. Пичирлаб, тишланиб қимнидир, ниманидир бўралатиб сўқади.

Аёл тўтри бориб қишлоқнинг тунука билан ўралган дўконига кирди. У ерда туралитуман ноз-неъматлар кўзни япнатиб турар, уларга нитохи тушгани сайин кўлидати пуллини маҳкамроқ қисимлаб оларди.

– Кечирасиз, мента иккита рангли сув билан бир кило туруч беринг.

– Рангли сувининг кайсисидан? – сўради безътибор сотувчи.

– Фарки йўк.

– Ментам фарки йўк, – деди-ю, шундоқ кўл узатар жойда турган сап-сарик сувининг бирини олиб узатди.

– Ёручининг кимматидан бўлсинми, арзонидан?

– Кимматидан... Сув кўтарайдиган бўлсин.

– Яхши... Яна?

– Ярим кило шоколад ҳам беринг...

– Қанақасидан?

– Одийсидан.

– Одийси ҳам киммат-да, янга?

– Майли...

– Бутун зиёфат бўлаптими?

– ...

Аёл кўлидаги пула қараб, уни баттарок қисди. Ютинди.

– Бўладими?

– Йўк! – деди аёл бироз ўйланиб. – Ҳмм...

Аччиқ сувингиздан ҳам беринг... анави... окидан...

– Нима, акамнинг меҳмонлари борми?

– Шунақароқ...

– Қиммат-да, майлими?

– Майли...

– Шаҳрисабзникими ё Тошкентники?

– Фарки йўк.

– Пулингиз етадими?

– Етади, – хижолат бўлаётганини сездирмаслик учун у кўлидаги пула қараб кўйди. Ёрут кун ишлаб тошган пуллари коп-қора кўллари орасида гижимланиб турарди.

Сотувчи яна нима олишини сўраб ҳам ўтирмай, ҳисоб қила бошлади. Аёл бир елимхалтага жойланган нарсаларга, бир кўлларида гижимланаётган пулга қараб кўйди. Ҳамма олган нарсасини қайтариб бериш фикри вужудини бир соний тирнаб ўтди. Ютинди, йўтади, чуқур нафас олди. Шу пайт дўкон ичига қаерданир шамол кириб, ҳамма жойини чангитиб юборди. Аёл энди оғирроқ йўталиб қолди. Сотувчи эса беписанда тиржайиб:

– Мана шунча пул бўларкан, янга... – дея ҳисобни кўрсатди. – Нимага индамайсиз? Пулингиз камми?

– Йўк, оламан!

Аёл тўрт кун куёш тигида қовурилиб ишлаган пулларининг ҳаммасини гижимланган ҳолда стол устига кўйди ва ҳарид қилган нарсаларини кўтариб, дўкондан кетишга тараддулданди. Сотувчи кўзларини катта-катта очганча, пулларни текислаб, санар экан: “Ҳаммаси тўтри экан, янга!” деб кўйди.

– Бутун қандай кун ўзи? – деди яна аёлнинг ортидан.

Аёл жим чикий кетаверди, сотувчи яна жаврайверди:

— Акамни ҳам ишлатинг-да... Курукка уйда ёткизиб, хўкиздай семиртириб бокмасдан.

Аёл уйига кирганида куёш даладар бағрига кизарибгина ботарди. Эрининг эндигона уйкудан тургани сезилиб турар, ишком остидаги арикка оёғини тикиб, шу сувга узум ювиб ер эди. У хотинини кўриб, оғзини катта очганча эснади. Аёл эса остонада эрига қараб бироз турди. Кўнгли ағдарилди. Эр эса бепарвотина ишкомдан яна узум оладию, бу сафар ювмасдан оғзига солади. Хотинининг кўлидаги бозорликларга назар ташлаб, қавшанганча:

— Нима кўтариб юрибсан? — деди.

Аёл бошини элганча, ошхона томон кетди. Ошхонада тушликдан бўшпан қоса-товоқлар ёйилиб ётар, устини пашша талаб, атрофида ковоқари гўнгилаб учарди. Аёлнинг бурни ачишди, кўзлари оғриб кетгандай бўлди. Чуқур уф торпанча, ўтириб қолди. Рўмолини сидириб олганида жувоннинг сочлари орасидаги ошпоқ тодалари ҳам уфқнинг кизгитиш нуралида товланиб кетди.

Йиғидан фойда йўқ. Ўзидан бошқа бу ишларни қилдирган ҳам йўқ. Ҳадемай бодалари овқат деб келади. Кийимларини ҳам алмаштирмасдан ишга тушиб кетди.

Йиғиштириди, ювди, қозонга ўт ёкиб, ёт солди. Бузоқчанинг зорланишига раҳми келиб, ошнинг сабзисини солгач, сипирни ҳам соғиб олади.

Бу орада ўғиллари кўчадан келиб қолди. Каттаси ўн икки ёшда. У ҳам отасига ўхшаб тўлачадан келган, ялқов, тап олмас бола. Иккинчиси саккиз, учинчиси тўрт ёшда. Аёлнинг бор умиди ўртанчасидан. У мол боқар, ўт юлар, уй юмушларида ҳам онасига ёрдам беради. Бутун ҳам шундай бўлди.

Барибир ош пишунча кеч бўлиб қолди. Аёл бу орада уй ичию ташқарисини саранжом-сарипта қилган, супата сув сепиб, супуришга ҳам улуғуди. Атрофни нам тулпроқ ва райхоннинг нафис ифори тутиб кетган эди. Ўғиллар супада ош сузилишига интиқ бўлиб ўтиришарди. Эр эса, корнини қашлаганча, ким биландир телефонда гаплашар, ҳар замонда каттик кекириб, супа устидан райхон тарафга тутуларди. Аёл ошни сузиб келганда, бодалар онасига ёзғира бошлади:

— Шунақа ҳам кеч пиширасизми? Ҳадемай футбoл бошлангани-ку!

Эри эса ош латанни ўзига ўнгай қилиб тутғиллади. Аёл бир дам бодаларининг, эрининг оғзига жим тикилиб турди, кўзларига қаради. Кейин шартта ўрнидан туриб, дўкондан олиб келган шоколад, ширин ва

аччик сувни дастурхон устига кўйди. Болалар хурсандчиликдан чапак чалиб юборишди. Эрининг аччик сув шипасини кўриб кўзлари уйнаб кетди. Кейин хотинига:

– Тинчликми? – деди.

Аёл индамади.

Болалар севинганидан кўлларида пиёла ушлаб, ширин сувни талаша бошлашди. Ота баркашдай кўлларини иссиқ ошта боғтириб ея бошлаган ҳам эдики, хотинининг харакатини кўриб, котиб қолади. Болалари ҳам шу залда онасидан кўз узмай қараб қолишди. Аёл қорайган кўллари билан аччик сув шипасининг коноконини очоқмай кийналар, тишлари билан очмоқчи бўларди. Нетадир кўзлари ёшлар, лаблари титради. Эри ошта ботирилган кўли куяётганини ҳам, болалари эса очикканини ҳам унутиб, онанинг холатини кузатиб туришарди. Кўзларидан донна-дона ёш думалаб кетди-ю, аёл кийнала-кийнала шипани очди. Кўллари титраб, жунжиқарди. Аёл пиёласига тўлатиб аччик оқ сув куйгач, ҳаммага бир-бир қараб кўйди-да, йитига қорилган овозда:

– Тугилган куним... тугилган куним... кутлау бўлсин! – деди ва аччик сувни кўзини чирт юмганча ичиб юборди.

КИЗЛАР БИЛАН УЧРАШУВИМ

Йитирма етти ёш. Уйланишнинг айни пайти. Бу ёшни бизнинг шаҳарда “учрашувлар мавсуми” деб ҳам аташди. Ёў шу учрашувларсиз турмуш қуришнинг иложи йўқдек! Бизда бу одат қачон расм бўлган, билмайман. Лекин ҳеч ким бу анъанадан бўйин товламайди. Шубҳа қилиш у ёқда турсин, баъзилар, “ана шунда бахтинг очилиб кетади” деб қафолат ҳам беришди. Учрашувга чиқсан, севасан, уйланасан ва сендан бахтли одам бўлмайди. Ёў учрашувлар мўъжизага тўла-ю, бирдан бахт қулиб боқадигандай.

Йитит ва киз учрашувини ота-оналар белгилайди. Шунинг учун бу шунчаки танишув ёки кўча-кўйда кўришадиган икки ёшнинг дийдорлашувидан анча фарқ қилади. Анъаната айланган, икки ёшнинг тўй олд танишувви. Ҳатто буни кичикроқ маросим десак ҳам бўлади. Шул сабаб ота-оналар бунга жиддий ёндашади. Болаларини кўча-кўйда эмас, ўзлари тайинлаган кўришувлардагина муносиб ёр топиши мумкинлигига ишонтиришади.

Мен ҳам бўйдоқман, менинг ҳам ёшим йитирма еттида. Аммо ота-онам ширин

ташвишларимни чекиб, ғамхўрлик қилмайдди. Чунки улар икки ёшлитимдаёқ ташлаб кетишган. Отам қайтмайдиган дунёга, онам эса мени қари бўвимга ташлаб, шаҳримиздан беш юз километр узоқликдаги Кўкон шаҳрига турмушта чиқиб кетган. Ҳозир кам кўришиб турамиз, оила бошлигини "дада" дейишга тилим бормаيدди. Шунинг учун ойимни кўртани Кўконга борганимда ёки улар келганида меҳмон акага тапирмай кўйишни афзад кўраман. У ҳам сертап эмас. Еттига жигарим ҳам бор. Мен уларни танийман...

Бўвимнинг кўлида тарбия топдим. Бўвим ҳам мактабни тутатишимга икки ойгина қолганда қайтмас дунёга сафар қилдилар... Жойлари жаннатда бўлсин! Шундан сўнг, батамом ёлғизланиб қолдим. Ота-онам йўқ. Бўвим, синфдошларим йўқ. Ҳаётнинг қизини қолмагандай эди. Кўзимга нуқул эски шаҳардаги жин кўчалар, ахлат идишлар, қувурларда мотор бостан сув ва унда ачиб-сасиган ўлик мушуклар кўринадиган бўлиб қолганди. Хуллас, журъатсиз ва ишончсиз, умасиз ўсмир эдим. Бу ҳолдан қутулиш учун ўзимни ҳар ёққа урдим, пул топишни, жуада кўп пул топишни ният қилдим. Пул бу қураб ва бахтнинг ягона қалити деб ўйлардим. Бозорда куним ўтадиган бўлди. Иш

қўлигидан бемаъни ўйлар суришга мажоним қолмасди. Тонг бўзариб отмасдан бозор атрофини супуришим, кейин эса бир чеккадан ярим қулоч жой олиб помидор ва бодринг сотишим мумкин. Бора-бора ишта кўниқиб, машаққатим камайган сайин кўз олдимдан яна супуринди ахлатлар айлана бошлайди. Ҳаётимда ахлат челақлар улканлашса улканлашадик, йўқолмади. Топган пулим ҳам бойиб кетдим дейишим учун етарли эмасди.

Шундай кунларнинг бирида профессор Султон ака билан танишиб қолдим. У доим ишдан кеч қайтар ва ўтмай қолган, иритан-чиритан помидорларимни харида қиларди. Айтишча, хотини қизил икра қилишни суяр экан. Профессор билан бир кўни Пифатор конунлари тўғрисида суҳбатлашиб қолдик. Ёшлиқдан математикага қизиқардим. Хуллас, савдони ҳам унутиб, икковлон қогоз картонларни тўлдириб, формулалар ёзиб ташладик. Шунда мен профессорнинг ўз қасбини нақадар яхши кўришини англаб, унга хавасим келиб кетди ва эрталаб профессор бўлиш орузси билан уйғондим. Савдони ташлаб, китоб ўқишга тушиб кетдим. Шунда кўз олдимдан ахлатлар аритгандай бўлди. Биринчи йил ўқишга қиролмай йиқилишим

менинг фожиам эмас бахтим бўлиб чиқди. Ноҳақликлар туфайли йиқилган бўлсам-да, мени бу мағлубият янада кўпроқ, қучдироқ ҳаракат қилишга, кўпроқ китоб титишга мажбур қилди. Энди туну кун, аввалгидан ҳам кўпроқ ўқишга тушдим. Кейинги йил грант соҳиби бўдим. Ҳа, ҳаёт фаслаарнинг турфа рангларига ўралашиб кетаварар экан. Мана, ўтган йили магистратура-ни ҳам тутадим. Ҳамон тоғамнинг уйида яшайман. Аввал ҳам шу уйда яшардим, фақат бу уй оқдин бўвимники эди. Энди эса тоғамники...

* * *

Шундай қилиб, магистратурани тугатиб, омадим келиб нуфузли идорага ишга ўтиб кетмаганимча менинг ҳам бўйдоқ эканлигим ҳеч кимнинг эсига келгани йўқ. Хуллас, катта идоранинг қучли шамоли эсиб, шахримиздаги урфга бўйсунадиган, биз факирни-да, эслайдиганлар чиқиб қолди. Бошдан бундай учрашувлар мента маъқул кўринмаса-да, улғайганим сайин хавотирга тушиб қоладиган бўлди. Бора-бора ўша мўъжизали учрашувлар умид бағишлай бошлади. Гарчи ўзим ҳам шундай учрашувларнинг натижасида бино бўлган оиланинг аччиқкина меvasи бўлсам ҳам. Бунинг усти-

га, мен ҳам ҳозирги ёшлар қаби туйғулар бо-бида журъатсиз, хиссиз эдим.

Хуллас, менинг ҳам ширин ташвишларим билан андармон бўладиган одам топилди. Бу тоғамнинг хотини эди. Унинг ўғли ҳали мактабда ўқир, шунинг сабаб келин-ноймга қиз қидириш маросими марокли машғулот бўлиш билан бирга, яхшигина тажриба орттиришнинг йўли ҳам эди. Ишим кўп, фақат яқнабона куннинг нақ иккинчи ярмини учрашувларга сарфлашим мумкинлигини келин-нойм билан келишиб олдик ва бошлаб юбордик!

Бошида ўта ҳажонли бўлса-да, танишувга чиқавертан сайин кўз пишиб, ўрта-ний ҳам қолар экансан. Масалан, биринчи учрашувдан кейин қизни хушламаганимни айтганимда, келин-нойм хандон отиб кулиб юборди. "Билгандим", деди. Ўйлашимча, бу марокли вазифа бирдан тугаб қолишини келин-нойм асло истамасди. Ҳаш-паш деунча бир ойда тўртта қиз билан кўрипишга улгургандим. Ҳаммаси бой хонадоннинг қизлари денг, учрашувга баланд уйлاردан чиқиб келишарди. Ҳа, айтганча, у пайтлар тотамнинг иши ривожланиб, анча бойиб қолганди. Номзодлар ҳам—савдогарларнинг, терговчи-судьяларнинг, нуфузли банкарда ишлайдиган акаларнинг ойимқизлари эди.

Кандолат дўконлари орқали анча ўзлари-ни тиклаб олган келинбойимнинг айтишича, ишлайдиган жойимнинг нуфузи, тоғанининг дўконлари ва баланд бўйларим билан биз ҳам уларга тенг келарканмиз. Хар ҳолда, келинбойимнинг фикри ана шундай.

Учрашувларда умуман уйланиб бўлмайдигани ҳам ёки бирдан «Ура, тўй» деб юборадиган кизлар учрамасди. Уларнинг кўпчилиги мента маъқул келар, каминна ҳам уларга ёқкандай бўлардим. Ҳатто баъзилари билан телефонлашиб ҳам турардим. Лекин ҳамон мен бўйдоқ, улар эса, бошқа йигит билан учрашувга чиқиб кетаверарди. Ёё ҳаммаси шундай бўлиши керакдек. Ҳатто бир киз телефон килиб, ўзининг бахтли куни – никоҳ оқшомига таклиф килишга ҳам улгурди. Кўнглига яқин олган бўлса керак-да! Не қилайлик, тақдир!

Ойлар ўтар, бир-биридан хузурбохш ва асаббузар яқшанбодлар ҳам қариб кетаверарди. Ниҳоят, учрашувлардаги омадсиз-лигим келинбойимни ҳам безор қилди. У жуда толиқди, шапшти пасайди. Бир куни учрашувдан қайтганимда, бугунги натижани билмай туриб, навбатдаги кизнинг расминини телефонидан кўрсатди. Мента киз ёкмаслиги келинбойимнинг онтига ўрнашиб қолгандай эди, тўё.

Мен учрашувлардан чарчадим. Тезроқ бирорасига уйлансам-у, ҳаммасидан қутулсам деб ўйлардим. Лекин ўша бирортасини танлаш мен учун машаққат эди. Ҳеч кимни севиб ҳам қололмадим. Муҳаббат ҳам тўё шу учрашувларда пайдо бўладигандай эди. Ўша пайтлар негадир яна кўз олдимга суғуринди ахлатлар келиб, бўрнимнинг тагида кўланса хидлар анқийдиган бўлди.

Бир куни келинбойим шаҳар прокурорининг кизи билан учрашув белгилашга муяссар бўлди!

Мен бу кўришувга алоҳида тайёргарлик кўрдим. Хар ҳолда, хурматли одамнинг кизи. Учрашувда прокурор кизининг маънос кўзлари мента ёқди. Қиз бадавлат қонун химоячиси эмас, кўпрок буюк расом бўлишни орзу қилган оқдий тасвирий санъат ўқитувчисининг кизини эсатарди. Уни прокурорнинг ўтай кизи бўлса керак деган хаёлга ҳам бордим. Лекин, нима бўлганда ҳам унинг бошқаларга ўхшамайдиган маъсум киёфаси бор эди. Афсус, на қандайки бу кизга мен маъқул келмабман. Келинбойимга у: «Жиннингиз яхши йигитга ўхшайди, аммо унга раҳим келди», – деган эмиш. Киз йўлини пойладим, лекин унга дуч келмадим. Чамаси бир ойлар ўтиб, келинбойим ўша кизнинг Қашқадарёдан

Келган новвой йигит билан каертадир кочиб кетганини айтганда, маъсумлик сабабини тушунгандай бўлдим. Очиги, новвой йигитта хавасим келиб кетди. Бойлик ва у яратадиган чексиз кулайликларни иритиб, номъаълум томонга кетган кизнинг туйғулари ҳақида ўйлай бошладим.

Шундай қилиб, келинбойим ҳам зерикди, у энди ҳар замонда худди бодасини боғчага обортгандай хотиржам ҳолда мени учрашувларга бошларди. Энди ўзи натижа билан кизикмайдиган бўлиб қолган эди. Ниҳоят, хотинининг сустилитидан жаҳли чиққан тоғам мента ўзининг фармацевт дўстинининг кизини тавсия қилди. Тоғам кетаётиб мента каттик тайинлади:

– Эй бола, нима бўлганда ҳам кизга ёкишга ҳаракат қил!

Мен ҳар доимтидай яқшанбонинг ярмин ишхонада ўтказиб, учрашув белгиланган жой – кинотеатр томон шошилдим. Тўё уйланиш учун эмас, тоғамнинг муҳим бир юмушини бажариш учун кетаётган оқибатли жиянга ўхшардим. Кўҳда алакачон қора булутлар жанги бошланган, ҳадемай ёмғир ташлаб қолса керак деб туртандим. Ўйлаганимдай, кинотеатр олдига киз билан кўришиб, икки қадам юрмасимиздан ёмғир

томчилай бошлади. Кейин бирдан қучайди. Чопиб кинотеатрга кириб олдик.

Фармацевтнинг фарзанди ақлли кизга ўхшарди. У жуда мулоим гапирар, осмондан тушаётган ҳар томчидан кўркандай, кўзларини пирпиратарди. Мен эса, соябонимни ёр эканман, кўларимни очиб кафтимга ёмғир томчилари урилишидан завқ олдим. Ўйноқи томчилар компьютер сичқончасидан бошқа нарсадан бетоналашган кўлимни титратиб, бутун танамни яйратиб юборарди.

Бу киз кўп гапирмас экан. Мен ҳам жим ўтиравердим. Фильм эса шовкин-суронга ва сохта воқеаларга тўла эди. “На образли тасвир, на мантқиқ бор” дейди-ку газеталарда, бу фильм ҳам худди шундай эди.

Биз ўта маънисиз ва савиясиз фильмга чинта олган эканмиз. Аммо кўпчилик кикир-кикир қулишар, ўзларини яйраётгандек тутардилар. Ахир кинотеатрга кирган одам дам олиши керак-да! Киз ҳам мента кўшилиб, бўзрайиб ўтираверди. Лекин фильм ўрталарига бориб у кизикиб кетди, шекилли, мента қараб “кизинг-а” детандай, жимайиб қўйди. Мен ҳам кизиклигини тасдиқлаб, табассум қилдим. Аслида, кетаётган вақтимга ичим ачирди. Бунинг устига, кинозалнинг намхуш, заҳ хавоси нафасимни

бўтар, шунинг учунми нуқул йўталардим! Бу ҳам етмагандай олд каторда ўтирган "севичанлар" тинмай ўтишишарди. Лаёлари толиқканда эса, тиллари осилгунча жаврашарди.

Ниҳоят, экранда фильм ижодкорларининг номи кўринди. Кимдир ҳақоратли сўз билан уларни сўқди. Ёнимда фармацевт бўлмаганда, ўзим ҳам балки унга кўпиланган бўлардим. Мен учун кино ўн соат давом этгандай бўлди. Эссиз вақт!

Ташқарида ёмғир майдалаб, бир маромда ётиб турарди. Мен қиздан кино ҳақида эмас, фармацевтика соҳасига оид савол бердим. У бирам ширин, ҳар бир сўзини асал билан сиғлаб тапирарди. Бирон сўзи одоб доирасидан чиқмасди. Учрашувга яхши тайёргарлик кўртани билганиб турар, замонавий кийинган, пушти пальтоси унинг тиник юзини янада чиройли кўрсатиб турарди. Биз кинотеатрдан юз метрлар наридаги кафетга кирдик. Мевади ширинлик буюртма қилдик. У ширинликдан "чўкиган" бўлди-ю, лекин емади. Мен ҳаммасини еб қўйдим. Чунки ишдан чарчаб, очикиб чиққандим.

Учрашувлардан безганим, бунинг устига тоғамнинг иззати учун шу қизга уйланишим лозимлигини ҳам қилолмай қийналардим. Ичим кино залилатидай намхуш, зах ва

коронти эди. Ўзим ҳам ўша фильмагидай бемаъни ҳолатда эдим. Шунда ҳеч қутиматанда қизга савол ташладим. Бу саволни қандай берганимни ўзим ҳам билмайман. Ҳар ҳолда, гап тополмаганимдан оғзимдан чиқиб кетган бўлса керак.

– Китоб ўқийсизми?

– Нимага бунча савол беряпсиз?

Мен унга: "Ёшликдан сизга ўхшатган одобли ва ошпок юзли қизлар кўп китоб ўқиса керак деб ўйлардим", демоқчи бўлдим-у, индамадим. Жим кўзларига қараб туравердим.

– Китоб ўқишни ёқтирмайман. Бадиий китобни эса умуман. Ўзи...адам-да...

– Нима, сиз китоб ўқиш шарт эмас демоқчимисиз?

– Меники аниқ соҳа-ку?

– Аниқ соҳага бадиий адабиёт қандай қудрат бағишлаганини биласизми? Кашфиётларга, инсоният тасаввур оламининг кенгайишида адабиётнинг хизмати катта. Масалан...

– Мента бундай ютуқлар керак эмас. Мен дорихона очаман.

Бу гапни у шундай оҳангда айтдики, бундан фахрланиш туйғуси борлигини анигладим.

Унинг юзи бирдан ўзгарди. Кўзлари

олайиб, ғалати бўлиб кетгандай туюлди. Мен унга бошқа савол бермадим ва соатимга қарадим. Соатимга қарадимми, демак ҳар доимгидай, қиз мента...

– Адабийет нима учун кераклигини биласизми?

– Йўқ.

– Сизга айтмайми?

– Билсангиз айтинг?

У мента шундай эринчоқ нигоҳ ташладикки, бу “сенинг фикрингнинг сариқ чаккага ҳам олмайман” деган маънони аниқлатарди.

– Туйғулар ўлмаслиги учун, уларнинг яшаши учун, атар бўлса...

– Нима?

Мен қизга жавоб беришдан олдин, официант йилитни чақириб, хисоб-китоб қорозини олиб келишни айтдим. У столим четигаги кичкина қурилмагани кўрсатди. Мен бу қурилмадан қанча тўлаш кераклигини кўриб, хисоб қартамдан пул ўтказдим ва биз ўрнимиздан турдик.

Ташқарида ҳамон ёмғир ётарди. Қизнинг бўйи меникидан анча паст кўринди. Шунинг учун ёмғирлушни олмадим. Ғалати кўринмасин дебми, билмайман. Балки қиз мента умуман ёкмагани учундир. Кейин анча вақт қилган ишимдан афсусланиб юрдим! Қизни отаси юборган машина келиб, олиб кетди.

Мен эса, кўчада анча вақт ёмғир остида ивиб хаёл суриб пиёда сайр қилиб юрдим. Фармацевтнинг қизи уйга бориб, ойиси билан қандай суҳбат қилишнинг тасаввур қилиб кўрдим. Тахминимча, ўрталарида шундай суҳбат бўлиб ўтган бўлса керак:

– “Унинг нимаси ёкмади, қизим...

– Билмасам... ғалати...

– Ахир, унинг қаерда ишлашини биласанми? Тоғаси ҳам ўзига тўқ одамлардан экан! Нима, қийинлигига қараб баҳо берибсанми?

– Йўқ. Жуда замонавий қийинган... Пальтоси бирам ярашган экан. Қошлари қоп-қора, бўйлари узун йилит экан.

– Бўлмаса нимаси ёкмади, опшогим?

– Мен билан у адабийет ҳақида гаплашди.

– Шеър ўқидими?

– Йўқ, туйғулар, бахт ҳақида, китоб ўқиш ҳақида гап бошлади... Хуллас, қийинг, мента тўғри келмайди. Қандайдир зерикарди кўринди...

– Яхши қилибсан, сента ишбилармон, топаман-тутаман дейдиган бола керак... Мана бу расмга қара-чи, сен учрашувдалигингда келинкойнинг ташлаб кетди. Ўзи учрашувга олиб чиқар экан.

– Қаерда ишлар экан...

– Адаси...

Фармацевт кизнинг уйида шундай таплар бўлиб ўтганлиги табиий. Бизникида эса, ҳеч қандай гап бўлмади. Тоғам бир-ик-ки кун оғзимга қараб юрди-ю, кейин эсидан чиқиб кетди.

* * *

Шу кунларнинг бирида самарқандлик курсдошим телефон қилиб қолди.

– Мен билан учрашувга бирта чикмасанг бўлмайди, жўра. Тошкентда сендан бошқа тенгқур биродарим, йўқ. Қиз эса дўтонаси билан чикармиш, келмасанг каттиқ хафа бўламан.

– Майли, қачон учрашувинг?

– Душанба кўни, соат 14:00 да!

– Эсинг жойидами, душанба кўни сира иложим йўқ. Бу пайтда бизларда йиғилиш бўлади-ку!

– Йиғилиш ҳар душанба бўлади, лекин мендай дўстинг қайтиб келмайди... Ўзи сизлар шунақасизлар... катта давозимга ўтириб олиб, бизларни, оддий ҳалқни унутасизлар.

– Тўхта! Вадирама, бораман!

– Қойил, кечикмай бор, дўстим!

Лекин мен барибир йиптирма дақиқа кечикиб бордим. Улар алақачон кинотеатрга кириб кетишган экан. Ўртоғимга телефон қилдим. У мени “яхши таплар” билан “сий-

лади”. Мен эса, “чиккунларингча яхши жой хозирлаб тураман” деб зўрға кўндириб, телефонни ўчирдим. Шу яқинда дуруст ресторан борлигини билардим. Шу ерға бориб жой буюртириб қуйдим ва уларни қута бошладим. Кўзим беихтиёр стол устидаги туручдеккина овқат юқига тушди-ю, уни артиб тапшлаш давомида яна дилгир хаёлларга берилдим.

Онам хозир етита-боласи билан овора бўлса керак... Дадам бўвим билан жаннат боғларида юртандир... Лекин мен ҳамон ёнгизман, ҳеч қачон оилам бўлмаган, балки ҳеч қачон кўнглимга ёқадиган қиз ҳам учрамас...

Телефоним жиринглаб қолди. Иш бўйича экан. Электрон почтага кириб, айрим вазифаларни бажаришга улагуришим мумкин экан. Ишга шўнгиб кетдим. Хаёлим шу иш билан бўлиб, ўртоғим, қайлиги, унинг дўтонаси келганини ҳам сезмай қолдиман. Шунинг учун бир стол атрофида ўтиртандагина қизларга назар солишга имкон бўлди. Кўзим билан қайси қиз бўлажак келин дея, курсдошимга имлабандим, у ок жемперда-пти, кўдарди катта, нигоҳи ўткир, ақиллигина кизни кўрсатди. Яхши, деб қўя қолдим.

Номзод қиз деярли тапирмасди, бир жилмавр, бир ковотини осиб оларди. Дўто-

наси эса, унинг ўрнига ҳам тинмай сўзларди. Мен эса тезроқ ишта боришни ўйлаб ўтирдим. Кафе деворларига осилган телевизорларда уятсиз шўх кишилар намоиш этила бошлади. Биз ноқулай ахволга тушиб, кўзимизни тедевизордан олиб қочдик. Ҳатто номзод кизнинг ок-сарикдан келган юзи сезилар-сезилмас кизариб кўйди. Дутонасининг зигирчаам ийманматани унинг қорача юзидан билиниб турарди. Шунда дўстим менинг қўловимга аста шивираб, кизнинг ўзига умуман ёкматаганини айтди. Унга қаери ёкматаганини аниқламоқчидай кизга тикилдим, аммо сабаби кейин кизнинг тапидан маълум бўлди.

— Сиз мактабда иккичи бўлгансиз. Ўзингизни ақлли кўрсатманг! Бу билан нимага эришмоқчисиз! Менга ёкмоқчимисиз, хом-тама бўласиз!

— Нима?

— Эшитганиз?

— Ўйлаб тапирсанг-чи?

— Ёкмаса катта кўча...

Киз чўрткесар экан. Одатда, учрашувларда бундай кизлар ўзини сиполик никобига ўрарди. Бу эса ғирт бетачоқар, кайсар экан. Тапираётиб охирти сўзини ютиб юборарди. Кейин, ўнгайсизликка тушганидан, юзлари кизариб кетарди. Сал ўт-

май эса яна дадиллашди. Бидимки, бу киз биринчи марта учрашувга чиққан ва йигит зотининг ўзига шунчалик яқин келишидан ҳам ғазабланмоқда эди. У ўзининг бўйи етганини ҳалиям билиб улгурмаган кизларни эслатади. Мен беихтиёр ўзимга ёкмайдиغان ишта кўла ўрдим. Ёъни, уларнинг суҳбатига аралашдим:

— Уни хўрмат қилсангиз бўларди.

— Нимага?

— Ҳар ҳолда, битта жойдансизлар?

— Нима қилай? Битта жойдан келгандлар кўпчилик ўқиймиз? Нима, ҳаммаси билан апок-чапок бўлайми? Унда мени ким деб ўйлашади?

Тилимни тишладим. У кўзларимга қарамай, аниқ-тиник тапирарди. Кейин ўнгайсизлик туғилганидан дутонасига хижолат бўлиб қаради. Шундан ҳам бидимки, у дутонаси билан ҳам қалин эмас, бўлмаса, тапи учун хижолат чекиб, унга бундай боқмасди.

— Сиз шунча кўполмисиз, ё ўзингизни шундай тутасизми?

— У ўзи шунча, шартта ичидагини айтади. Бошқача бўлишни эпловмайди. — Боядан бери мендан кўзини ўзмай ўтирган дутонаси чакконлик билан жавоб беради.

Бироз дадилланиб, кизга яна саво

ташлашта журъят етдим. Кулоқ-дүми кесилган лайчадай шумшайиб колан ўртоғим эса, тезроқ кетайлик деб имадарди.

– Китоб ўқиб турасизларми?

– Ҳа, бу ўқийди. Кўчага ҳам чиқмай, кун бўйи кўриниш ҳам бермай, китоб ўқиган кунлари бўлади...

– Эй...бўлди килинт, шарт эмас...– деди киз уялиб.

– Тўтрида... китоб жиннисиз! Масалан, мен китоб ўқимайман. Ўқиб тураман. Лекин кўп эмас. Ўйку босади. Ундан кўра, боғларда айланиб юргим келади. Саёхатларга чиқким, дунё кезим келади. Кейин...

– Нема китоб ўқийсиз? – Тўсатдан берилган саволдан қайсар киз чўчиб тушди. Дутонаси эса оғзини ётди.

– Сиз нега мента савол берипсиз?

Ундан бу ташни кутмагандим. Сўзларидан "дўстингизнинг учрашувга чиққан кизиман-ку", деган маънони ўқкандим. У хатто вақтинчалик учрашув пайтида ҳам, ўзига ёлмаган йипит бўлса ҳам, унга нисбатан садоқатда, ҳурматда бўлишини аниглаб, титраб кетдим. Кейин бирор сўз демадим.

Кизлар "кетамиз"га тушиб қолишди. Дўстим ҳам ўз эгаси кўйган копонга тушиб, минг азобда кугулиб чиққан итдай мамнун ташкарига интилади.

Кизларни кузатиб, улар кетган машина орқасидан қараб турарканмиз, курсдошимиз дардини очиб қолди.

– Бу кизга уйлانган одам ўлади. Мен ҳали яшамокчиман. Шаҳарга келиб ўзгариб қолибди. Мен, аҳмоқ, Самарқанддан келибман-а... Онам-да, яхши киз деб...

– У биринчи марта учрашувга чиққан, ҳаяжонда...

– Кўйсанг-чи, киз бола ҳам шунақа бўладими? Дутонасини қара...шунги илтифотсам бўларкан... Акли, мулоийм, мента ўхшаб романтикани, тулларни, боғларни яхши кўрар экан...

– Дўстим, дутонасига ўхшаган кизлар, шаҳарда миллионга... Жа бўлмаса, ҳар якшанба кўни учрашувга чиқсанг кўрасан. Кўринишдан одобли, акли, илтифотли... Лекин бунақа қайсар кизни топиб бўтсан! Унга уйлани!

– Нима мента дўшманмисан? У дўстим келгани йўқ! Ҳеч қачон унга уйланмайман!

– Дўстим, бу қайсар кизнинг қатга юрати бори! Тикилиб қарасанг-чи? Айниган, бижилган юрак эмас... Устидан ахлатлар ташланган, туфланган, хўрланган, кейин тозаланган юрак эмас. Тиник ва ҳақиқий тўйчулар учун тушдилаб уриб турган юрак. Агар кир бўлганида эди, уни кўрсатмай,

ширин сўзлар билан устини ёшан, безаган бўларди...

– Нималар дегисан? Мен аҳмоқ эмасман бу ялмоғиз билан яшайдиган... Мента ширин сўзлар керак, майли, сохта бўлса ҳам...

– Эй, тушунсанг-чи, ширин сўзларини нозларининг барчасини турмуш ўртоғига асраб қўйибди. Учрашувга чиққан ҳар кандай йилгитта кўнглини очаверса, меҳрини бераверса, ёлгон қулаверса, тирт мунофиқ бўлиб қолади-ку! Эрита нима қолади унда? Агар ҳаммага жилмаверса, бир кун келиб чин дилдан қулолмайди одам.

– Мента табассум керак!

– Унинг кўзларини кўрдингми?

– Мушукнинг кўзи!

– Яширин бир уммон бор кўзларида!

– Эй!

– Уни муҳаббат билан тиз чуқтирсанг, умрбод юзингга тик қарамайди. Катъиятли қизлар шунақа бўлади. Меҳри тутамайди, меҳри, садоқати бутун умрингга етади. Нима қилсан сохта қулиб турган дўшми юзларни, қалбидан ахлатнинг хиди келади. Чунки уларнинг юракларида ўлган туйғулар бижтиб ётади.

– Мен унга барибир уйланмайман! Узр, ошна, вақтингни оладим.

– Ростдан уйланмайсанми?

– Рост! Ҳеч қачон.

– Унда... Мен уйланаман унга. Ваъда бераман сента, ёзда шу қиз билан тўйим бўлади.

Кетаётиб ниётим рўёбга чиқишини сўраб, Худота ёвордим. Январь кўёшининг қучсиз бўлса-да, сочяётган нуллари менинг кўз ёшларимда товланарди. Осмонга боқдим. Тиник! Кўёшни биринчи марта кўраётгандек тикилдим – Ёрут! Жуда ёрут эди бу январь кўёши! Атроф тўзал эди, ранглар бетакрор! Юратим хади бирон марта униб чиқмаган туйғулардан ёрилиб кетай дерди. Она меҳри, ота қўллари, ака ва сингиллар тафти ила пайдо бўладиган ва ўсадиган муҳаббат, ишонч, умид, соғинч туйғулари қалбимда йипирма етти йиллик уйқудан сўнг ниш ура бошлаганди. Тўғри, анча кеч, лекин мен ҳозир бу туйғуларни эрта ўстириб, эрта ўлдириб қўйганлардан кўра минг чандон бахтлироқ эдим.

* * *

Шундан сўнг қайсар қиз бошимга қандай синовлар солатганини тасаввур ҳам қилолмайсиз! Бир оғиз тапплашиб учун минглаб синовларни бошдан кечирганман. Матонатли, ўлимга тик боққан жангчилардек метин ирода билан юратимда уйғонган

жажжи ниҳоллар ҳаёти, туйғулар омонлиги учун курашардим.

Ниҳоят, мен куттан баҳорнинг ширин, жўшқин кунлари келди. Гулларга кўмилган шўх шамоллар заминни титратиб, ҳаёт мўъжизасини тухфа этди. Шамол кизнинг узун сочларини учириб, кўзларини бир дам тўсиб қўйганда, унинг хароратли лаблари химоясиз қолди. Бу олов лабларга лаб босиб, уни қаттиқ бағримга босганимда, шамоллар ҳам қаергидир ғойиб бўлди. Фақат бу одам тинчлини икки юракнинг тупиллаб уриши бўзиб турарди...

ОЗОДЛИК

I

– Тоға...

– Ахир, айтдим-ку, сенга!

– Тоға, илтимос!

– Эй...

– Тоға... Ёрдам беринг, тоға, бодаларим ҳақки...

Аёл ортгик гапиролмади. Ошпок юзларидан дона-дона ёш томчилари думалаб тушарди. Бу ёшлар кўзлариданмас, лабларидан куюлиб келаётганидан, кафти билан оғзини ёпиб олди. Қишлоқ идорасининг пасткам деразасидан ёнгокнинг шапалоқдай ям-яшил барглари кўриниб турар, барглар орасида эса кўёшнинг парчаланган нура-ри акс этарди. Тоға асабий титрар, нуқул бўйинбоғини пастга тортиб, хўрсинарди. Жилнита раҳми келар, лекин қўлидан тайинли иш келмаслигидан ўқинарди. Тоға бироз жим тургач, дадил гапирди:

– Жиян, нима бўлса бўлар, ёзмай! Вилоятдаги энг каттага, обком секретарига...

Жиян кўз ёшларини артитиб, сертакланди. Серкиприк кўзлари катта-катта очилиб, бироз олдига чиққан ияклари титраб кетди.

– Мен ёзишни билмайман-да...

– Мактабни тугатгансан-ку, жиян... На-хотки?!

– Йўк... Ёзишни биламан... Ариза ёзишнинг тартиб-қоидасини билмайман, демоқчийдим...

– Ўзим ўргатаман... Эрингни сен яхши биласан... Кейин... аёл кишининг ёзганлари-га катталар бошқача қарайди деб эшитган-ман. Шундай ёзилмаган қонунлар бор-да, жиян... Лекин таъсирли, ишонарли қилиб ёз... Фақат ҳар хил узунқулоқ тапаларни ара-лаштирмай ёзишнинг керак. Сенинг хатинг-дан кейин, айтиб бўладими, қимлартадир бадо келиб, раис-паисними панжаранинг ортига тикиб қўямасин. Ҳеч кимни айбдор, тухматчи деб ёзма... Акс ҳолда, уларнинг айбини тан олдиришнинг тўғри келади. Сента ўхшаб бировнинг хотини чирқиллаб қолмасин, жиян...

– Худо сакласин, бундай кунни дупш-манимга ҳам равво кўрмайман, тоға. Куё-вингиз қамоқдан чиқса бўлади... Кичкинам соғинганидан ичкий қолди...

– Ана шунга ёз, тўртта болам билан азобдамиз, раҳм қилинг, эрим аслида пар-тияни севадиган, унинг содиқ вакили де. Шундаймида, ахир?

– Ҳа... мен тушунмайман... уйда фахрий ёрликлари бор...

– Хуллас, жиян, мана қогоз, мана қалам! Ёз, хозир нималарга эътибор беришнинг айтиб тураман, уйингга бориб ёзсан.

Жувон эскириб, сарғайиб кетган стулар-дан бирига уни гиҷирлатишдан кўржкандек, охишта ўтиради.

– Ёз, маълумоти... қачон, қаерда ўқиган... фаоллигини... хуллас, биласан-ку! Ёзинг-ми?

Қалтадан келган, қориндор тоға, олдий қолхозчи жиянининг ёзганларини тушунса бўладими деб, қорнини стога тираб, бўй-нини чўзиб қаради-ю, илжайиб кўйди. Минг қилса ҳам ўзининг жияни-да, хуснихати ҳам аъло экан...

– Ҳм... ундан сўнг, иш жойи, ёзингми? Кейин айб... яна, ҳа, оладин хулқини ҳам ёз.

– Айб ийўк бўласа-чи?

– Қандай гумон билан қамалганини ёзасан-да, қизиксан-ай, жиян! Кейин, бо-лаларинг ва усиз қийнаётганинг... Нима истасанг, қабилгагини тўқиб сол, жиян. Кесиб-қисқартириб ташлаш осон... Сента уларнинг раҳми келиши керак. Сента, ёш жонингга ва болаларингга раҳми келиб ёр-дам берар... Бекорга умри завола бўлапти болалинг, ўтқир йигит эди деб... Районга ўтди-ю... Ҳа, эсингдан чиқмасин... Бугун ке-часи билан ёз... Эрта тонг отиши билан мен-

га олиб кел... Туманга хисобот топишгани борганимда ими-жимида почта кутисига ташлаб келаман.

– Тоға, раҳмат! Худо кўлдасин!

– Опам яхшимми?

– Ҳм, энаннинг олдига ҳам чиқолмапман, ўзи келади...

– Нимага?

– Болалар бор... Бундан кейин эримнинг йўқлиги учун уйдан чиқиш...

– Тушунарли, яхши киласан! Ҳа, мана бугун олиб кўй, жиян... янганг боққан кўчорни сўйгандик... Сента илгиндик.

– Йўк... йўк...

– Болаларингта...

– Болаларим гўшга ишқибозмас...

– Ол, дедим сента!

– Тоға...

– Ҳаммаси яхши бўлади... Мана кўрасан, яхши бўлади...

Жувон икки килоча гўшт солинган товоқни титроқ кўлдари билан олиб, яна куйилиб келаётган кўз ёшларини артди. Аёлга гўшт жуда оғирай туюлиб кетди. Ўраниб олган рўмоли билан юзини ёшган бўлди. Нетадир, кўз ёшлари тинай демасди. Жувон чикиб кетаётганда, тоға уни тўхтатди.

– Ҳа, жиян... Тартиб билан ёз... Мабдумоти... Ишлаган жойлари... Камоққа оли-

нишининг сабаби ўзинг билганингча, одоб, оилапарварлиги, фарзандларининг азобланиши... Уйлама, жиян... Эринг чикиб келади. Ҳа, тўхта... шўрва қилиб ичинлар, гўшт сента ҳам қувват бўлади. Куриб кетибсан...

– Эрим қайтса бўлади, мен ҳаммасига қилайман...

– Қайтади... жиян, қайтади...

II

“Хўжайним, Жентемиров Этамберди ўзимизнинг «Комсомол» кишлоқ мактабининг тугатган. Олтин медаль билан. Медаль хозир уйимизда турибди, ишонмасангизлар олиб бориб кўрсатишим мумкин. Ўша йили мен еттинчи синфда ўқирадим. Ҳамма ўқувчилар олтин медаль олган Этамберди акага хавас билан қаратган, шулар каторида мен ҳам бор эдим. Нетадир, ўша пайтда, Этамберди аканинг мендан бир синф кейин ўқийдиган сингилсига хавасим келган. Шундай акаси борлиги учун.

Ҳамма Этамберди аканини Тошкентга келтириб, хоҳлаган ўқишга қиради деб уйларида. Лекин дадаси... (“дадаси” ўчирилиб, “Жентемиров Этамберди” деб ёзди) Тошкентга эмас, ўзимизнинг Қаршидаги кишлоқ хўжалиги институтининг механика факульте-

тига кирди. У бошқалардай катта шахарга интилса бўларди. Лекин дадаси (яна шу сўзнини ўчириб, ўрнига эрининг исм-фамилияси ёзилган) ёлғиз онасини ташлаб кетишни истамайди. Уни хар қандай орзуларидан баданд тутарди. Сизга қайнонам ҳақида ҳам ёзсам. У жуда оқила аёл эди ва мента хатто бирор марта каттик гапирмаган... У боласига факат ва факат меҳр, ҳалоол дукма бериб катта қилган ҳақиқий пахтакор аёл эди. Медали ҳам бор, ўзлари тўрт йил бурун қазо қилгандилар, пилда маҳалида эди... Медали уйимиздаги сандиқда.

Жонтемиров Этамберди, яъни эрим, кишлокка олий маълумотли инженер бўлиб қайтади. Қайнонам хурсандлигидан битта катта кўй сўйган. Ўғлининг баҳоларини, қизид дипломини ҳаммага кўрсатган. У одамлар ҳақлим тирик, иббот учун сўзлашлари мумкин... Эрим мард, ҳаққўй, ақлли одам. Авваллари эримдаги ақл ҳамма институтда ўқиганларда бўлса керак деб юрардим. Лекин ундай эмас экан. Кишлокда кўплаб институтни тутатиб ишлаётганлар у кишидек эмас. Мактабда бешинчи синфда ўқийдиган ўғлимнинг айтишича, Али муаллим исмини ҳам хато ёзармиш, бўлмаса институтни тутатган. Лекин Этамберди акам ҳалоол ўқиб маълумот олган. Унинг эришган ютуқлари

факат ва факат ўзининг зехни, меҳнати эвазига эканлигини биламан... Сиз ҳам бунга ишонишингизни ўтиниб сўрайман. Ўнда тўтма қобилият бор. Шундай инсоннинг маълумоти сохта бўлиши мумкинми? Уни нега ушлаб турибсизлар? Унинг дипломида ҳеч қандай қора доғ йўқ! Юратидай тоза! Итмос, болаларим азобда! У кишини озода этинг!.."

* * *

– Маълумотинг?

– ...

– Маълумотингни сўрайман?

– ...

– Сента айтилган? Ўв, ҳўкиз!

Терговчи маҳбус қошида қаккайиб турган қоровулга фикрини қаради.

– Нима қилдинглар бунди, гажиб-эзиб ташладингларми? Устига суь сеп, қара, қирғоқда қолган балиқдай оғзини катта очипини...

Қоровул челақлати суьни эриниб кўтарди-да, маҳбуснинг юзига чунонам иштиёқ билан сепди. Сепилган суь зарбидан маҳбус ағанаб кетди. Суь терговчининг юзига ҳам сачраб, ошпоқ кўйлагини нам қилди. Унинг кўзидан ўт чиқиб, қоровулга бақирмоқчи бўлди-ю, индамади... Сигарет тутатди...

Маҳбус эса қалтираб, ғужанак бўлиб, ҳўда бетонда ётаради. Қамокхона қоровули уни ўтказиб қўйди.

– Маълумотинг? Гапир, Гапир!

– Инженер...

– Қачон тутатгансан...

– Қудоятим эшитмапти... финтиллаган овоздан бошқа нарсаси эшитмапти...

– Нима, мени адалмоқчимисан? Бутун СССРни алаб келганларинг етмайдими? Пахтани талон-торож қилганларинг етмайдими? Гапир, гапир... Йўқ, бу умуман терговга ярамай қолибди-ку!

– ...

– Мастдай мудрайсан, мудрайсан... Мана, сента, мана...

Терговчи маҳбусни уришдан бирдан тўхтаб қолади. Қўлларига ачинади. Ранги бўзарган, қуруқ суяк, бунчада искирт... Ахир, ҳамма маҳбустам ўзини шунақа қойтаверса, ҳадемай, аҳолига маймунча йитгайди, умри эрта тугайди. Ҳали бу қўллар орқали қанақани наҳанглари зириллатиши керак... Лекин юзи жууда каттик эжан. Қўллари зиркираб қолади...

III

“...Кишлоғимизда яхшигина ишлаб юрувди. Мен анигини билмайман, нима-

дир бўлди-ю, шахарга ишта ўтиб кетдилар. Бир кун жууда хурсанда бўлиб келди. Район бўйича катта бўлибдилар. Қайси иш, қандай давозим – мен буларни яхши тушунмайман. Лекин ишни олдий юмушдан бошлаганлар. Фермада техник, кейин бош техник, кейин кишлоқ бўйича бош инженер, кейин туманга катта... Уйга ортиқча битта темир олиб келганлигини билмайман. Ҳеч қимдан ҳеч қандай пора олмаганлар. Мен бутта кафилман. Умрим билан, бодаларим ҳақи қасам ичаман. Улар ҳаромдан ҳазар қилади. Бунинг сабаби ҳам бор, раҳматли қайнонамга ваъда берган эжан. Қайнонам ўзлини бир кун олдига олиб: “Ҳаром еб яшама... ҳаром яшама... Бировдан ёки давлатдан сўрамай, битта миҳ ола-санг, сендан у дунё-бу дунё рози бўлмайман”, – деган. Отаси аҳида турадиган бир сўзли одам. Тўғри, қайсар, ўзининг таптини ўтказадиган. Лекин бу қатъийтни эркак кишига хос деб биламан. У киши бировни ноҳақ урушмасдилар. Мента танбех берганида ҳам ўзим айбдор, ўзим аҳмоқлик, жаҳли чиқишита арзийдиган бефаҳмлик қилган бўлардим. Аммо айбни доим ўзимдан қидирганим учун ҳеч қачон тап қайтармаганман. Шунинг учун уйимизда доим эримнинг тапи билан суҳбатимиз туғарили. Мен бирдан кечирим сўрадим. У киши бирдан кечирар, одамтар-

чилиқ қиларди. Мени доим хурмат қилган. Сизга муносиб эмасман, омиман, десам мени урушарди. Ундай дема, дедди. Мен эса у кишини шу тапим билан кўп хафа қилардим. Нима қилай, ўқиматман-да! Лекин Этам-берди акам касбига хиёнат қиладиган одам эмасди. Ишонмасангиз кўлида ишлатанлардан сўранг... Хаммаси уни билади... Шермат ака, Турсун ака, Болтабой бува... Фақат ўқтам мудардан сўраманглар... Бир маҳаллар отаси унинг айбини билиб қолиб, роса савалаган экан. Шундан бери бизни кўра олмади. Бир тап чиқариб, тухматга қолишдан кўркаман.

Районга катта бўлганларидан кейин уйга кеч қайтадиган бўлиб қолди. Келганда ҳам доим холсиз, суви сўриб олинган узумдай бўшашиб... бирдан ухлаб қоларди. Суюк овқатни яхши кўрардилар. Шунини бироз тоғандай бўлиб, уйкута кетарди. У киши кўп кишиларга ёрдам берди. Кишлоқнинг олдий одамларига, бечораларга қарашди. Улар хозир ҳам болаларимнинг отасини дуо қилаётган бўлса керак. Бемалол сўраб-сўриштиринг, улар гувоҳликка ўтишарди. Фарзандларим хақки қасам ичаман, эримнинг иши тоза! Юқорининг қонунлари адолатли деб айтишарди-ку! Унинг пуноҳи йўқ. Уни озод қилинг! Ўтиниб-ўтиниб сўрайман сиздан!..”

IV

– Иш жойингнги расво қилдинг, пора олиб ишидинг! Кўшиб ёзишнинг орқали тоштан пулларинг қаердан келатганини, сен Иттифоққа қанчалик зарар келтирганингни биласанми? Сендайларни қора кўрт деса ҳам бўлади, сассиқ кўрт деса ҳам бўлади...

Терговчи негадир бутун хададан тапқари асабий эди, устига устак маҳбуснинг мударо ўтиргани унинг баттар ғашига тегишти. Ўзи бу окшом тергов қилиш нияти йўқ эди... Хаммасини ўша ойимча расво қилди. Бутун уни ёғоғида қабул қилмади.

– Манжаалаки...

Терговчи машуқасини эслаб сўқинди, унинг силлиқ юзлари билинар-билинимас титради. Асабига тегиб, ёнидаги давантир қоровул ҳам мударай бошлади.

– Хой, – терговчи столга шарақлатиб урди. Қоровул оёғи тағида илон кўргандай, тепата отилиб сакради.

– Эшитаман, ўртоқ капитан?

– Мударам! Етар манавай хўкизнинг мударани...

Шунда маҳбус нимадандир деб тапира бошлади. Капитан ҳеч нима тушунмади. Турма қоровулига қулоқ тут дегандай ималарди.

– У нима деми?

– Она, дегандай бўлди, ўртоқ капитан...

– Э, онасини!

Капитаннинг ёдида ҳам тўсатдан ўз онаси келди. Онасининг кўм-кўк кўзлари меҳрдан порлаб турарди. У, айниса, умрининг охиридада ўтган жуда меҳрибон бўлиб қолганди. Сертап, йинилоки камтири: “Серёжа, асалди нон е, Серёжа, малинади мураббодан татиб кўр, ўзим сенинг келишинга атайлаб пиширганман”, – дея жавратани-жавратан эди... Уша пайтларда шуҳратдан бошқа нарсани ўйламайдиган ёш терговчи учун буларнинг бари баҳкана-ликай туюларди. Лекин тан олиш керакки, онасидан кейин ҳеч кимдан бундай меҳр-мухаббат кўрмади! Хотини Гали унга меҳр бердимий? Битта фарзанда тўтиб берди-ю, чўчкадай семириб, даргазаб, сертап бўлиб кетди. Бу ердан тошган машшукаси уни булут хонасига киритмади.

– Она, чарчаб кетдингиз, кетдик...

Маҳбус алаҳсираар хаёлида онаси билан суҳбат куради. У теракзор ичида улоқчаларини бокиб юрган эмиш. Баҳор фасли, тулпроқнинг ширин хиди оламни тутган, турди майсалар барқ урган... Ерда чучмома, кокитиу, откулоқ, ялтиз... Уларнинг кўпини бола ўзиб ёб кўради. Онаси шунда

тепадан отоҳлантиради: «Болам, ерда ўстан ҳамма ўтти ёб бўлмайдилар...». Бола жажжи кўлларини пешонасига қўйганча, теракзор ичида онасига қарайди, шунча олисда туриб нима ўзиб еганини онаси қаердан билибди экан...

«Харом ема»... Она узоқдан ташираётгани учун унинг овози акс-садо бериб, бутун оламга сочилмақда эди. “Харом ема! Харом ема, харом еган одам гадойдир... Пора олган одамнинг, кўчада кўл очиб турган тиланчидан фарқи йўқ. Икки-дунёини кўйиб кетади, половоним...”

Бола, теракзор ичида онаси томон қопиб кетади. Боланинг орқасидан Куёш бобо тераклардан сакраб ўтиб эргашади. Майин шабада эса, бола пешонасида зўрға жон саклаганча, унга ширин табассум бахш этиб кетаверади.

– Она...

– Сента онанг тарбия берганми ё пора билан одам бўласан деб катта қилганми? Эй, дуттибоз... Кишлоқ техникаларини атайлаб ишдан чиқариб сотганинг эсингдан чикмагандир? Энг катта айбонг – райкомга пора бериб, районга бош инженер, кейин обкомга пора бериб районга бош бўлиб олгансан... Санлар шутчалаик харомсанларки... тоза нарсанинг фарқида бормай қолгансан!

Терговчи яна уришдан тўхтаб, сигарет тутатади. Қоровул унга тамшаниб қараб турганини кўриб унга ҳам тутди. Шунки кутиб тургандай, қоровул бирдан кўла узатиб, сигаретни олади-да, лабларини олдига чўзиб, буркитиб чека бошлади. "Буларга текин нарсаси бўлса тошни ҳам ютади" деб ўйлади терговчи. Ташқарида ҳеч нима кўринмас, ҳар замон-ҳар замонда панжараларнинг шарақлаб очилган овози, ташқарида юрган нозирларнинг гўнгир-гўнгир эшитилиб қолади.

Маҳбус эса, ҳаёдан онаси томон чопиб борарди...

– Она...

– Болам.

Негадир ўзининг овози бўғиқ эшитилар, лекин онасининг ҳар бир сўзи жаранглаб кетиб, кулоғида бир мусикадай, қадим соз куйларидай янгради...

– Она, сизни кўрмайман...

– Мен олднингданман... Кўзларинг кизариб, киртайиб қолибди...

– Анча кундан бери ухламаганман-да, она...

– Йитлама, болам, ҳозир алда айтаман, ухлаб қоласан...

– Барибир ухлатишмайди... Ундан кўрасизни бир кўрай, она... Бир марта кўрай...

– Қасб масбуликти деганда бирор нарсани тушунасанларми ўзи? Ё ҳаммаси сенларга тез ва осон бўлиши керакми? Пората пулни қаердан олдинг? Отангдан тилла қолганми? Сенда олтин нима қилсин? Ҳамма олтин бухороликларда-ку! Мениям, ўша ёкка жунатишганда ўзим билардим. Сенларда қуруғи кўп-а? Ҳа, айтишларича, районга ўтиб хулкинг бузилиб кетибди. Кўпларни сўкибсан, уришибсан... Нима, сента давлатнинг иши отхонами, ит? Башарасига теп, башарасига, ухлаб қолпшти....

V

"...Турмуш ўртоғим мард, бир сўзди, қатъиятли одам. Унинг кўча-қуйда дайдиб, ичиб юртанини ҳеч ким кўрмаган. У бирор марта ҳам мента кўла кўтармаган. Тўтриси, менинг дадам қаттиққўл. Онам дадамдан жуада кўркади, ҳозиргача... Мен "турмуш ўртоғим жаҳадор бўлмасин" деб ниёт қилардим. Худога шукр! Бирор кун бўш бўлиб қолсалар, ховлида ишлайдилар. Дархатлар тагини юмшатиб, уларни япнатиб қўйдилар... Кўшнимиз Шермат ака хотинини хайдагандан кейин бир аёлга илакишиб қолганда, Ўтамберди акам унга бир тап айтганини беихтиёр эшитиб қолганман. Шунки сизга ёзишмадан мақсад хулқли инсон эка-

нита сизни ишонттириш! "Ака, мен сизга маслаҳат беришга ёшлик қиламан, – дегандай ўшанда, – лекин эртароқ янгамни яланиб-ёловриб бўлса ҳам олиб келинг! Умр сизга қайта берилмайдди, уни ўткинчи нарсаларга алмашманг! Ундан кўра бодаларингизни ўқитишни, қизларингизни чиқаришни ўйланг! Кейин кеч бўлмасин, ака! Ҳақиқий ўзбек йигити, биринчи навбатда, оилани эплаши керак, оилани... кейин бошқаси бўлади..."

Онам мента: "Эрингни ҳеч қачон бировга таккослама, қандай бўлса шундай муҳаббат кўй", деб ўргатган. Лекин мен Этамберди акамни ўшанда бировларга таккослаб севингим, яшнатим келиб кетган...

Отаси ҳеч қачон бировга ҳасад билан қарамаган. Ўқтам муадирни Аноропани алдагани учун, Қулатни онасини йўқламагани учун, ёлгон гапиргани учун, Жумани хотинини ўласи қилиб қалтақлагани учун уришган, сўккан! Улар хозир жабрданувичларнинг эсидан ҳам чиқиб кетган. Айбодари борлигини ўзлари ҳам тан олас керак. Бодаларим ҳақки ҳасам ичаман... эрим шу туфайли камокка тушган бўлса, кечиринглар! Туртга ёш бодининг дидираб турган гавдасини кўз олдингизга келтиринг! Сизнинг ҳам бодаларингиз бор-ку! Ялинаман!.."

VI

– Бодаларинг нечта?

Капитан маҳбуснинг савола жавоб беришга холи йўқлигини билиб турар, лекин ўзини босолмасди. Маҳбуснинг бўрнидан кон оқмоқда... Соат тинмай чиқиллар, оппоқ телефон мўкка тушган, жим эди. Дераза орти эса, ҳамон қоронғи... Қоровул мудраб ўтирарди. Саводи жавобсиз қолаётганидан назабланган капитан шу саволни қоровулга берди.

– Еттига болам бор, капитан.

– Еттига? Қандай бокасан уларни...

– Аста-секин... Ўзари қатта бўлишяпти...

Капитаннинг озгин юзи бўришиб, кўзлари чакчайиб кетди.

– Шунинг учун пора оласанлар-да.

– Нима? – кўркиб кетди қоровул...

– Сенда ҳам тушум борми?

– Йў-ай, капитан...

– Бунинг боласи нечта, ҳали ёш экан...

– Билмасам, капитан...

Капитаннинг эсига Москвада қолган ўғли келди. Бу йил учинчи синфга чиққандир. Француз тилида санапни ҳам ўрганиб олибди. Ҳа, хотини Галя ўта кўпол бўлса-да, бола тарбиясига жиддий қарайди. Ҳа, ўғли Қоляни соғинади... Лекин, бу – иш, бу

ерга уни махсус вазифа билан жўнатишган. Мана булар эса, хотинни қучоқлаб ётишдан бошқага ярамайди...

– Мен сента бир бемаъни савол бермоқчиман?

– Лаббай, капитан...

– Сен, хотининг билан...

Капитан аҳмоқона кулди. Саволи баъкана туюлди. Кейин бирдан маҳўуста қараб, бакира кетди.

– Эй, хотинчалиш, бодаларингни туғдириб, уларга ҳаром ёдиришдан кўрқмайсанми? Бодаларингни чиркилатиб, қаерларгадир сангир кетишингни, улар жиноятчининг, маҳлукнинг фарзанди дея иснодага қолишини истамасанг хозирок айт! Обком секретари ўша куни районта борганида сени паната олиб нима деди? У фақат сен билан холи гаплашган. Айт, у сента нима деди? Қанча пул сўради? Шунга айт-у, уйингга жўна... Мен обком секретарини тергов қилишим керак, сендақаларни тергов қиладиганлар мингта, мен сени каматанам учун обрў ололмайман.

Коровул бу шовкин-суронли сўроқларга парво қилмай, хуррак ота бошлади. Капитан тўтоқиб кетди.

– Тур ўрнингдан... Кетишинг мумкин!

– Раҳмат, капитан, лекин...

– Бунинг шавиррашини қара. Мента эиёни тегмайди. Ҳадемай, тонг отади...

– Раҳмат, ўртоқ капитан.

– “Раҳмат, раҳмат, раҳмат” – шундан бошқа сўзни биласанми? Бунча этилавермасаларини!

Коровул тиржайиб, кулганча чиқиб кетди. Капитан коп-коронги деразага тикилиб, туғни рангларини аста-секин тарқалишини кузатди. Эсиэ, бутун Вера уни қабул қилмади. Бўлмаса, унинг хозир олтин сочларини хидлаб, опшок елкаларидан тамшаниб, ўлиб ётарди. Нахотки, бошқасини тошпан бўлса? Ё ўша найнов, профессор эрига хиёнат қилиш жонига тегдимикан? Эри бир қари ўзбек бўлса, Верага унинг пуларидан бошқа нимаси ҳам ёксин? Ўзи бу ердаги ишни унинг эрини йўқ қилишдан бошлашим керак эди. Ўшанда Веранинг ўзи ҳар окшом тўшатишда рақс тушарди...

* * *

Маҳбус ҳаёдан бодалари билан дарё бўйида эди. Уни узоқдан онаси кузатиб турар, дарёда куёшнинг ошлагандай келадиган акси ўйнайди. Бодалар сувда қувнашади, қулишади, бир-бирига сув сепишади. Тўғич ўғли иккита сингилисини эҳтиётлаб, қўлларидан ушлаб юрибди. Қизадоқлар

тиззаларига келиб турган дарё сувидан жун-
жикар, нукула "дада" дея бакиришарди.

– Дада, акамга карант, мени тум жойга
ташлаб юбормоқчи?

– Дада, кавушим окиб кетяпти! Дада!

– Дада, хов тепага борайлик...

– Дада, сувда қувлашмачоқ ўйнайлик...

– Дада, аям нега келмади?..

– Аям дарёда чўмилса, уят бўладими?

– Тепага қараб турган аёл ким, дада, аямми?

– У бувим, буви, буви, келинт, биз билан
чўмилинт!!!

* * *

– Сенлар номига яшайсанлар... Манфаат
учун хатто оилангдан ҳам кечипта тайёрсан.
Веранинг эри... Саккизта боласини тирик
етим килиб, ўн саккиз ёшли ўрис қизга уй-
ланган... Қизнинг айтишича, профессорнинг
болалари қишлоқда оддий уйда туришар
экан, Вера эса шаҳарда, қасрдай уйда яшай-
ди. Бир ҳафтада бир марта қари эрига «ем»
ташлаб қўйса бўлди, қолган пайт билганини
килади. Профессор эшакдай шунинг хизма-
тини килади. Ким билади Вера Ленинград-
да қандай томошалар кўрсатиб, бу ерларга
келиб қолган. Профессор ўрига уйланиб,
ўзини замонавий кўрсатмоқчи бўлгандир.
Ўзбек тилини қўйиб, рус тилида гаплашгани-

та ўлайми?! Чада-чулпа бўлмай ўл! Сен ҳам
тапир, обком секретари нима деди?.. Боладе-
рининг хаммасини қайман, хаммасини!..
Уларнинг бари ҳаромдан бўлган! Ҳозир хо-
тининг кимнинг елкасини уқалаётган экан...
Менга қара, менга, сеннинг оиланг, оиланг...

VI

"...Илтимос, илтимос, илтимос! Хўжайи-
ним кетгандан бери қандай яшаётганимиз-
ни тасаввур қилолмайсиз. Болаларим кун
боттандан эрта тонгтача йиғлаб чиқади.
Отаси уларга жуда меҳрибон эди, жонидан
ортик кўрарди. Абдушуккур болам ичкиб,
қасал бўлиб қолди. Сира ўзига қалай де-
майди. Онам сут ташийдди. Дўхтирга обор-
дик. Қасалини аниқлашолмади. Нукула
"дадам" дейди. Кимдир унга даданг ўлган,
онанг сента бунни айтмапти, дегпти. Илти-
мос, болам ўлиб қолади. Ёш тўдакни асраб
қололмасанглар, нима қилиб ўтирибсиз-
лар... Кутқаринг, у – олим одам... у – топил-
мас одам... Партиями, бошқасими, уларга
ҳеч ёмон сўз айтмаган. У фақат шу қашфий-
ни деб қурашди. Пахта терадиган бир трак-
тор қашф қилиш ниятида эди. Нахотки, бу
катта жиноят бўлса?

Мен деярли уйдан чиқмайман. Кўпни-
лар чиқишади, ота-онам ёрдам беради, ўзим

тикувчилик килиб, бир амаллаб турибмиз. Бодаларим учун эримни афв этинг!

У киши нима қилган бўлса, одамлар учун қилди. Одамларнинг кун бўйи пахта териб юришини кўриб, уларнинг машаққатини бироз енгиллатадиган бир трактор ишлаб чикмасам бўлмайди деб тиришарди. Тундари билан шуни ўйлаб чиқарди, эрталабгача бир нимадарни чизиб чиқарди. Москвага ҳам бир ой бориб, иш ўртаниб келди. У ердан кўп мақтов ёрлиқлари олибди. Нима, балки бу янги қилаётган техникаси конунга туғри келмадимиз? Балки одамлар пахта термаса нима қилади, деб уни шунга қамаб кўйдиларми? Бизда шундоқ ҳам пахта кўп, иш машинага ҳам, одамга ҳам етади.

Ҳамма «пахта иши», «ўзбек иши» десапти, булар унинг айби эмас. Лекин мен ўзим беш ёшимдан пахта тераман. Мехнати отир, осонмас... Пахта маҳал кишлоғимиздан битта қиз ўзини осиб кўйди, кўшни кишлоқдаги амманнинг кўшниси эди, катта-матта аёл ўзини ёқиб юборди. Пахта осонмас, пахта жууда ҳам отир иш...

Хўжайиним шу воқеаларни кўриб, қандай жим ўтирсин... Ёмоннияти бўлмаган! Озод қилсанглар, энди кашфиёт қилмайди. Мен сизга ватъда бераман, тундари ухламай бўлса ҳам, туну кун пахта териб, сизга хиз-

мат қиламан. Факат, у кишини кечиринглар! Илтимос! Илтимос! Илтимос!!!

VIII

Маҳбуснинг боши зиркираб, хотираси оғирлашиб қолганди. У алланималарни айтиб, бетиним алаҳсиради:

– Шулارнинг ҳаммасини ўзингиз тайёрладингизми, гоъ ажойиб, ахир бу оламшумул кашфиёт-ку! Москвадаги ўртоғим Камашда шундай олим бор деб айтганида ишонамагандим...

– Раҳмат, факат мента зарурий техникалар керак, Германияда ишлаб чиқарилган бир-иккита курилмадарни кўлаб кўришим керак, атар уни амалиётга жорий эта оласак, халқимиз пахта азобидан қутулган бўларди. Бир чигит қилиб, пахта повларини пайхон қиладиган техникалардан чарчадик.

– Ўйлаб тапиринг, Этамберди, пахта, янада байрам, тантана бўларди десангиз, яхши бўларди. Мен сизни яқинда муҳим лавозимга тайинлайман.

– Сиздан илтимос... Мента вақт керак... Ҳеч қандай давозим керак эмас... Мен шу тракторни ишлаб чиқишим керак...

– Мен сизга ҳар қандай ёрдам беришга тайёрман. Москвада сиз ҳақингизда мақола чиқди. Агар ишни тез олиб борадингиз... Сиз-

ни Тошкентта олиб кетишлари ҳам мумкин... Тошкентта сиздай одам керак... Факат тилингиз чаток... Ўйлаб гапиринг... Мента устингиздан бир-иккита имзосиз хатлар келган...

– Менинг дардим битта – пахтани мукам-мал терадиган машиналар ишлаб чиқиш... Мента ҳозир вақт керак, мен юзлаб тажриба-ларни, минглаб тракторларнинг яратилиш тарихини ўрганмоқчиман. Нега шунча пах-та терувчи тракторлар одамлардай тоза те-ролмашти, уларда нима камчиликлар бор? Нахотки, биз орзу қилгандай пахта маши-наларини ишлаб чиқиш шунчалик қийин бўлса? Мен бу саволларга ҳам жавоб топа-нимча йўқ.

– Мен сизга омад тилайман...

– Мен сента даянат тилайман... Сента, сентакаларга...

Терговчи баттар қизишди. У ҳамон аламадан титрар, тезроқ тонг отса, бу ерни тарк этиб, яна Верониканикига борса, балки бугун-эрта тонгда уни хушнуд қилар..

– Ҳали қизиқ бир нарсани аниқладим. Сенинг ишингда ҳамманинг айби бор... Тепаларингда обком турибди. У сени кут-қармоқчи ҳам бўлди. У хатто мени уйи-га ҳам чақирди. Аммо хотиннинг зўрини олган экан. Кўзим билан сеҳрламоқчийдим,

папша учанчалик таясир қилмади. Ер-дан кўзини олмади. Эри ўлса, кейин кўра-миз уни... Хуллас, обком секретари мента сени "машхур кашфиётчи", "иттифокнинг фахри бўлиши мумкин", деди... Сен пах-та терадиган замонавий тракторлар ишлаб чиқмоқчи эмишсан. Шунга билки, буни ҳеч қачон элмолмайсан. Сен қаерда-ю, бизнинг ихтирочи-инженерлар қаерда? Улар неча йиллардан бери километан ишларни сен – қандайдир оми, чаласавод эшлайдими? Шу чиритан районингдан чиқиб-а! Сен ундан кўра кўп бола туғдир... Пахта ўз-ўзидан те-рилади...

* * *

Маҳбуснинг ҳаёлига яна бодалари кел-ди... Сочларини ўриб, ховлидаги райхону атиргулларга сув куйишгаётгани, хотинининг мантиси учун ҳамир мушгаётгани кўз олаи-дан ўтди... Шермат бедазордан исмамоқ тергани-терган... Ўғлига исмамоқли мантиси жуда ёқади.

– Бодаларим....

– Бодаларинг яхши пахтакор бўла-ди. Кашфиётнинг хотинлар устида қил. Шунда сен – қаҳрамон ота, хотининг ўнга туққан қаҳрамон она, бодаларинг эса илгор теримчи бўлишди...

Куёшнинг илк нураари маҳбуснинг қора тер боттан юзларига тушгунча, ташкарига тикилиб турди. Нимадаридир узок пишдилади. Кейин чаккон ҳаракат билан терговчилар дам олиши учун кўйилган қаравотнинг кўрпа астарини олиб ташлади. Темир қаравотнинг яланғоч қиррали томонига бедини тўғрилаб, унинг устига чиқди ва аламли бакиртанча, ўзини темир устунга ташлади. Қарсилаб кетган қаравотнинг овози, маҳбуснинг охириги марта азобдан интраши ташқарида хуриллаб уҳлаб ётган қоровулни уйғотиб юборди. Жонҳолатда ўзини ичкарига урган қоровул даҳшатли манзарадан котиб қолди. Терговчининг жасди алақачон совиб бўлган, факат кўзлари ҳамон ўқрайиб боқарди. Маҳбус эса (саккиз ойлик азоблардан сўнг), онасининг оёғига бошини кўйганча мириқиб уҳлаётган болали эсатарди. Энди бу болали ҳеч ким, ҳеч қачон уйғотолмайди...

XI

– Тоға, саҳарлаб келганим учун узр! Кеч қолишдан кўрқдим!
– Ёзиб бўлдингми?
– Мана...
– Ўҳ-ҳў, роман ёзиб ташлабсан-ку!
– Тоға, куёвингиз чиқармикан?

– Яхши ниёт қил, чиқади... Хатнинг турли хилдан ёзаверамиз... Бирини бўлмаса, бирини ўқиб қолар...

– Тоға, сизга катта раҳмат... Куёвингиз чиқади-а?

– Ҳа, дедим-ку! Қара, жиян, тонг отяпти, куёш чиқяпти... Лекин осмонда булутлар ҳам бор... Қалинроқ кийинишим керакка ўхшайди... Майли, мен энди эртароқ отланай...

– Сиз берган тўшдан кайнатма шўрва қилгандим. Болам анча жонланиб қолди. Лекин, тоға, куйиб кетипмиз-да! Куёвингиз озода бўлармикан?! Озодаман деб келармикан!?

– Мен шошилишим керак, қара, тонг отяпти, куёш чиқяпти... Бизга аталган кун ҳам бордир ахир...

– Ўша кун қачон келади, тоға?!

– Келади, абабатта, келади...

ИККИ ҚАЛБ УЧРАШУВИ

Қизга "Лайло" деб номланган кафе хашмадор, лекин файзсиз кўринди. Ёниб турган турли чироқлар, кираверишта осилган тумбазсимон қандилу деворга ёпиштирилган гулқозлар, турфа картиналар ҳам қизни ғашлантирар, бўтарди. Бунинг устига, кафе ичкараси ҳам кўчадан фарқ қилмас даражада совуқ. Қизғиш рандаги мебеда муараб ўтирган соқоли бир кишини айтмаганда, кафеда бошқа хўранда ҳам йўқ. Иситтичаар ишламаётганлиги учун бўлса керак деб ўйлади қиз. У боғдан бери совкотар, бунинг устига туфлиси бирдан торайиб қолгандай, оёғини қисарди. Йипит эса тўлкинланиб тапирар, афтидан сабрли тингловчи топилиганидан хурсанд эди. Қиз жунжикканча, тишларини бир-бирита урар, серкиприк қора кўзлари ёшланарди. Йипит бўлажак аёлининг сифатлари хақида зерикарли маъруза ўқир, минбарда кўпчиликка сўзлаётгандай, боши билан ўз тапини тасдиқлаб ҳам кўярди. Йипит, тутилажак фарзандлари хақида жаврашта ўтган ҳам эди, қизнинг тоқати тоқ бўлди.

— Тапингиз тутадим?

Тўсатдан тингловчидан бундай тапини

эшитган ҳар қандай нотик ҳам бир дам қаловланиб қолиши аниқ. Бунинг устига, қиз кўзларини дўк қилиб, «бўлди қил» маъносида киприк қокмай қараб турар, дастурхон четини йиртиб юборадиган даражада фикимларди. Йипит эса, бепарво яна сўзлашда давом этди. Худди қизитган эски машинадек ўчиши ҳам мураккаб...

— Тугатарсиз? Мен қеч қолсам, институт ховлисига киритишмайди...

— Нима, ётоқхонада турасизми?

— Ҳа!

— Ростданми?

— Сиз нима деб ўйловдингиз?

Қиз бу саволни бериб, шерипининг ёш бодаларниқига ўхшаш силлиқ, тиниқ юзига, лекин ҳар томонга ўйнаётган кўй кўзларига қараб турди, аммо ҳеч нимани англолмади. Йипит ҳам қаловланад, тўй ошита тўймай қолган меҳмондек, атрофта олазарак боқиб, яна тапиргиси келарди.

— Мен сизга ҳали кўп гапларни айтишга ула турмадим...

— Шундоқ ҳам кўп тапирдингиз. Бир маърузада ҳам бунчалик...

Қиз «бунчалик қийналмадим», демоқчи бўлди-ю, индамади.

— Сизнинг тапингиз йўқми?

— Бор... Эй, йўқ-йўқ!

Кизнинг оёқлари музлар, қора кўйлагининг учини тортиб уни пастроқка чўзмоқчи бўларди. Қани бир жун рўмол бўлса-ю, оёқларини ўраб олса!

– Гапиринг, мен эшитишга тайёрман, – деди йигит.

– Лекин мен совкотишман. Қанақа йигит-сиз ўзи? Шунақа ҳам музохона бўладими?! Бу ердати шунча чироқлар ёниб турса-ю, ҳеч ким бўлмаса, иситишлар ишламаса?!

– Мен ўзимни бой кўрсатмоқчимасман... Киммат кафелар, туллар ва шарлар совта қилиб, кўнглингизни олиш ниятим йўқ!

– Нима..? Мен бойликка учиб, эрга тегадиган кизлардан эмасман! Хўп, шу ниятиз бор экан, кўчада гаплашсак ҳам бўларди. Балки автобусда... Бу ердан кўра анча иссиқ эди...

– Мен сизни кучли киз деб ўйлабман.

– Нима?

– Кийинчиликлардан кўрқасизми?

– Мен Антарктидада яшамокчимасман!

– Масалан, чет элга чиксангиз нима қиласиз? Мен сафарларни яхши кўраман.

– Бемаълум... Мента Тошкент ҳам бўлади.

– Ҳа, мен шунақаман.

Йигитнинг кизга раҳми келди, шекилли, хизматчи кизни чақирди. Официант ми-

жозлар йўқлигидан пана жойда мударётани учунми, келмади. Йигит яна ноқор кизга қаради ва деди:

– Қаерга гойиб бўлди, булар... Қойиллатиб хизмат қилишни ҳам билишмайди... Европада умуман бошқача...

– Илитмос, чет элда ўтирибман деган хаёлни ўзингиздан қувиб юборинг!

– Ростдан, мен чет элликлар билан кўп ҳамсухбат бўлган...

– Кўриниб турибди.

– Қулманг!

– Қулиб ўлибманми?

Шунда официант кўриниш берди.

– Ҳой, киз, бизга иссиқ лимон чой беринг!

Официант киз хўп деганча, овқат улашадиган дарчага қаради. Дарчадан ҳеч ким кўринмади, шекилли, ўзи айланиб ўтиб, ичкарига кириб кетди.

– Мен шунақа замонавий боламан. Сизнинг ҳам бутунги кунга мос бўлишингизни истайман. Бу кийимларингиз нима? Киз бола дегани, европача кийинишни ҳам биллиши керак-да. Масалан, ҳеч сочингизни сарикка бўяганмисиз? Менимча, сизга ярашади. Қошнингизни ҳам теринг! Жинси шим кийсангиз-чи? Сиз, умуман...

Киз олдига тушиб турган бир тутам со-

чини йипитгдан кизгандай, кулоклари ор-
тита ўтказиб кўйди. Унинг зулмат рангидати
кўзлари кисилаар, қандаи чироклари кўзи-
га минг бўлакка бўлиниб кўринар, лабда-
ри совуқдан титиради. Соқоли кишининг
сабри тутди, шекилли, калтираганча ҳисоб-
китоб қилиб, чикиб кетди. Кафеда улар
ёлғиз мижозга айланишди. Қиз йипитнинг
тапларини ўзига нисбатан ҳақорат деб бил-
са-да, истихода қилиб, унга каттик тапир-
масликка, тезроқ кетишга уринарди.

— Сизни тушунаман. Шу ердан ташқарига
чикмагансиз. Қишлоқдан келгансиз, лекин
сиз замонавий бўлиб юришингиз керак.

Қиз йипитнинг бу тапидан ўзининг
диасиз эканлигини англаб олади. Тилини
каттикқроқ тиллади. Ёлкалари совуқдан
тошдек қотса-да, палтосини кийиб олиш-
ни ноқулай деб биларди. Ҳар ҳолда, бу
ерга умид билан келганди. Ҳоласи тошган,
мактаган йипитини ёмон бўлмаса керак деб.
Бахслашиб нима фойда, тезроқ ҳаммаси ту-
гаса, кетса бўлди. Нима деса, дери!

— Мен Амстердамда бўлганимда, кизаар-
нинг кийинишита қойил қолганман... Воҳ
воҳ... Мен у ерда нима кўрганман, айтайми?
Шунақа ресторандарни, Ван Гог музейини...
(аслида, у музейининг кўчасидан ўтганди,
ҳолос) овқатларини едим, кўчаларида сайр

киладим... Кино, театр... йўқ, театрга тушма-
дим... Домлам билан илмий семинарга бо-
риб, маза қилиб саёҳат қилиб қайтдик.

— Нима ҳақида эди?

Йипит шунақа ҳам бемаъни савол бўла-
димми, дея озгин юзларини бармоқ билан
босилган пуфакчадай буриштирди. Қиз са-
водини яна такрорлади.

— Илмий семинар нима ҳақида эди?

— Маҳаллий шароитда электр манбада-
рини олишнинг нанотехнологиялари ҳақи-
да.

Қиз бирдан жонланиб кетди.

— Қандай ўтди?

— Очиги, семинардан олдин тўни билан
кўчаларни кезганим учун ухлаб қолибман.
(Аслида, ишратхонада эди.) Эрталаб турга-
нимда соат ўн. Бориш ёқмади. Домламнинг
ўзи кетиб қолибди.

— Биронта янгилик, натижа бўлдимми?

— Расмларга тушганман!

— Электр энергияси бўйича бирон-бир
ингнн технология олиб келмадингизми?

— Келиб ўн варақли ҳисобот, слайд-
шоу қилганимиз! Домлам советнинг одами.
Инглиз тилини билмайди, оломон тилини
хам... Шунинг учун семинарда ҳам, ярмар-
када ҳам ҳеч нимани тушулмаган, битта ҳам
шартнома тузолмаган. Ёдида қандайдир те-

кин шарбат ичгани-ю, бир козок технологи билан танишгани қолган, холос. Кейин...сал ошпб кетиб, меҳмонхонага зўрға келган...

Қиз қалтирамас, жим турарди. Кейин совуқ ҳам эсидан чиқиб, оёғи қизиди.

– Сиз Қашқадарёнинг қаеридансиз? – деди қиз йиптидан кўзларини узмай.

– Қаршидан.

– Мен Қамашиданман...

– “Тандир гўшт”ни зўр пиширадилар-а, сизларда?

– Ҳа, бизда тандирда гўштни зўр тоблайдилар. Чунки бошқа овқатга электр токи керак.

– Нима?

Қизнинг кўзлари бошқача тус олган, унга қараб турган йиптининг силаик, опшок юзлари эса, билинар-билинимас титради.

– Сиз Энергетика вазирлигида ишлайсиз-а!

– Шундай деса ҳам бўлади, холангиз мени кўп мактаганми дейман. – Йипит яна мактаниш учун имкон топишганидан юзига қон югурди. Энди тапирмоқчи бўлиб турганида, қиз унинг тапини бўлиб юборди.

– Отам ўтган йили қазо қилди. Нимадан деб ўйларсиз? Кўричакдан...

– Йў-ай!

– Операция вақтида туман тиббиёт мар-

қиздаги чироқ ўчиб қолган... Менадан тўрт ёш қатта акам, у хозир Наманганда, қамоқда. Ўша кунни электр станициянинг навбатчисини кўтариб, юқори кўчланишли симларга отиб юборган. Аслида, навбатчида нима айб? У ҳар кунги одатини такрорлаган, бўйрукни бажарган, холос.

– Эси жойидами?

Йипит кўрқиб кетганини яшириш учун яна хизматчи қизни қидирди. Бахтга қарши ҳеч ким йўқ эди. Қандай ва кафедати қичкина, юздан ортқ чироқлар ой ва юлдузларни эслатиб, нур таратиб турар, худди очик тун бағрида кўкдан пораёб турган ой ва юлдузларни эслатарди.

– Қаерда қолишди, булар-а!

– Акамнинг иккита боласи, хотини бор. Янгам Россияда, кечаси ошхонада коса-тововқ юниб, кундузлари кўча суғуриб, бирон нарсаси тонса, дўлилардай жанжал қилиб, талашиб, бонга жўнатади. Мени институтда ўқишим учун шартнома пулини ҳам янгам тўлайди.

Қизнинг кўзлари қизариб, қорачиги денгиз тўфонига учраган кема янглиг тўлғанди, юзлари намланди.

Йипитнинг кўзлари эса, саҳронинг ўғри шамолларига учраган янтоқ қаби у ёқдан-бу ёққа маъносиз сууралиб юрар, афтидан, нитохини қай нуқтага тикишини ҳам билмас-

ди. Қизни унга бошқача таърифлашанди: оғир-оосик, ақлли, таби-зоти тоза, ювош, меҳрибон, ишчан, бунинг устига, инстинтн тутатипти, «тайёр ош»... Бу ўйлардан сўнг, йипит ҳам совкота бошлади.

– Кафе совукроқка ўхшайди, ростдан... Нима дейсиз, балки, хозир...

– Хозир онам кишлоқда, ёлғиз. Бирдан қариб қолдилар. Кечалари телевизор кўрай деса тоқ йўқ. Ўнгам бодаларига компьютер бериб юборган. Унинг чанг босган экранида эса, фақат ўзларини томоша қилишарди.

– Кечирасиз, лекин мента сиз ҳақизда бошқача...

– Холамми? У Тошкентда яшайди, бой. Сиз у билан танишсиз... Бунча дим бу ер-а! Исиб кетипман...

– Холангиз мента...

– Холам мента ҳам сизни кўп тилларни биладиган, ақлли йипит деганди. Ҳа, сиз, кўп тилни билишингиз мумкин, лекин ҳақ нима деб сўзлаётганини тушунмас экансиз?! Тутриси, сиз катнашган ўша илмий семинардан бутунлай электр муаммоси ҳақ бўлмас, аммо ўрнингизга биронта юртпарвар инсон ўша анжуманда иштирок этганида кичкина техника, янги кашфиёт намуналаридан олиб келармиди?! Борган сари янгиликлар кўпайиб-кўпайиб, электр муаммоси

ҳақ бўлармиди?! Эҳ, сизларга шунча пул, шунча эътибор хайф...

Қиз қизиб кетанидан шарфини бўйнидан юлқиб, стол устига қўйди. Йипит эса титраб турар, кўзини нозик қўлларда нижимланаётган ошпоқ шарфдан ўзмади. Бироз ўтиб, йипит бўғиқ овозда деди:

– Кечирасиз, сиз мавзудан чиқманг. Иккаламиз учрашувдамыз... Каердати гапларини айтмасиз? Унда қўра, мента айтинг-чи, кимнидир севганмисиз?

– Бу каердати гаплар эмас! Сиз яшаётган шаҳардан бор-йўғи икки километр нарига чиқсангиз, ҳар уйда осилиб турган, лекин ёнмайдиган чироқлар ҳақида гапирпман! Аслида, сиз каердати гапларини гапирдингиз! Мента замонавий қийимларни илдирмоқчи, кошимни тердиришни, шاپпадарда юришимни айтдингиз. Йўқ... Мен ўзбек қизиман. Мен замонавий қизман, лекин уятсиз эмасман.

– Мен унақа маънода гапирмадим. Замонавий бўлинг, дедим, ҳоло! Шаҳарда яшаймиз, ахир!

– Мен сиздай одамлар билан шаҳарда яшайдан, дунё бўйлаб саёҳат қилишдан кўра, кишлоқнинг оқдий мактабларида совқотиб бўлса-да, хайрат-да ўстозига термилиб турган бегубор, покиза болақайлар-

та билим беришни афзал кўраман. Шун-
та ўзимни керакли ҳис қиламан, шунда
олаётган нафасимга ачинмайман. Кимни
сеवासиз, дейсизми? Мен умидларимни, ор-
зуларимни, касбимни, ўша билимга чанқоқ
болакайларни, онамни, акамни, янгамни,
жиянларимни, чуқур бўлмаса-да, тинмай
окаётган Қашқадарёни севаман. На ўзини,
на ўз касбини, на халқини, на унинг дардини
билидиган сиздай бўлажак «олим»лар эса,
бундай севтгани икки дунёда ҳам тушунмай-
ди. Ҳеч қачон тушунмайди. Энди, марҳамат
қилиб, мени кузатиб кўйинг. Ресторандан
бир ўзим чиқиб кетишни истайман! Бу,
ҳар ҳолда, одаимизга тўғри келмайди, йи-
гит!!!

МУНДАРИЖА

Бухоро, Бухоро, Бухоро	97
Аёл	121
Қизлар билан учрашув	129
Оилалик	151
Илм қадр учрашуви	180

Adabiy-badiiy nashr

Javlon JOVLIEV

IKKI QALB UCHRASHUVI

Hikoyalar

Musahihla **La'lixon Egamova**

Musavvir **Uyg'un Solihov**

Sahifalovchi **Inoyat Zohidova**

Nashriyot litsenziyasi AI № 170 23.12.2009.

Bosishga ruxsat etildi 15.05.2019. Bichimi 70x90 ¹/₃₂
Ofset bosma. «Palatino Linotype» garniturası. 12,0 nashr t.
12,5 bosma t. Adadi 10 000 nusxa. Buyurtma № 290.

«Navro'z» nashriyoti, Toshkent shahar,
Amir Temur ko'chasi, 19-uy.

«Saydana-Print» MChJ bosmahonasida chop etildi.
Toshkent sh. Qamarniso, 3. Tel.: +99891 162-08-43.
E-mail: Saydana-print@mail.ru